

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΠΡΟΣΤΑ
2^ο Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

Εργαστήριο Ψυχολογικών Εφαρμογών και Σχεδιασμού
Τμήμα Επικοινωνίας και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης, Πανεπιστήμιο Αθηνών

Αναπαραστάσεις Ανδρών και Γυναικών
για τη Σχέση τους με το Άλλο Φύλο:
Εικόνες του Συναισθήματος και της Σεξουαλικότητας

*

Σχέσεις ετερόφυλου ζευγαριού

Ερευνητική Έκθεση 4

Βασιλική Γαλάνη

Κατερίνα Σπετσιώτου

Αθηνά Χατζούλη

Παραδοτέο 4^ο: Ερευνητική Έκθεση περί σχέσεων ετερόφυλων ζευγαριού, Μάρτιος 2006

Ερευνητικό Πρόγραμμα: ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ Ι: Αναπαραστάσεις Ανδρών και Γυναικών για τη Σχέση τους με το Άλλο Φύλο: Εικόνες του Συναισθήματος και της Σεξουαλικότητας

Επιστημονική υπεύθυνη: Μπετίνα Ντάβου

Στην ερευνητική ομάδα συμμετέχουν επίσης:

Ιλένα Αποστολοπούλου, Ελισάβετ Εκμεκτζιάν, Ζωή Κακκαρά, Σύσση Κορίζη, Σωτηρία Λύκου, Τζίνα Τασιοπούλου, Παναγιώτης Χαλάτσης, Νικόλας Χρηστάκης

Ευχαριστίες

Ευχαριστίες στο έργο ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ το οποίο συγχρηματοδοτείται κατά 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και κατά 25% από εθνικούς πόρους.

Το έργο συγχρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και Εθνικούς Πόρους
(ΕΠΕΑΕΚ Ι) ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ.

Περιεχόμενα

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Εισαγωγή (Περί σχέσεων γενικά)	2
2. Θεωρίες περί στενών διαπροσωπικών σχέσεων και συναισθηματικού δεσμού στο ζευγάρι	7
3. Σημαντικοί παράγοντες στη σχέση ζευγαριού	15
3.1 Δέσμευση	15
3.1.1 Δέσμευση και αλληλοεπιδρώντες παράγοντες – οικειότητα, ικανοποίηση, εξάρτηση	17
3.2 Οικειότητα	19
4. Σύνοψη	22

B. ΕΥΡΗΜΑΤΑ (σελ. 23)

1. Σχέση Ζευγαριού	24
1. 1. Ορισμός	27
1. 2. Σημαντική σχέση	29
2. Από τον έρωτα στην αγάπη	31
3. Γνωρίσματα της σχέσης του ζευγαριού	38
3.1 Δέσμευση	38
3.2 Θεσμοθετημένη σχέση – γάμος	41
3.3 Διατήρηση της ατομικότητας μέσα στη σχέση	44
4. Οικειότητα	48
4. 1. Καθημερινότητα – μοίρασμα	49
4.1.1 Οι «κίνδυνοι» της οικειότητας	50
4.2 Επικοινωνία – Έκφραση συναισθημάτων	55
4.3 Διαφυλικές διαφορές στην έκφραση συναισθημάτων/ οικειότητας	62
5. Σεξουαλικότητα	66
5.1. Γονιμότητα – γοεικότητα	71
6. Αναπαραστάσεις ερωτικών σχέσεων. Γυναίκες και άντρες: δύο διαφορετικοί κόσμοι;	74
6.1 Ο άλλος ως καθρέπτης του εαυτού μέσα από:	75
6.1.1 Τις σχέσεις με αδέρφια	75
6.1.2 Τις σχέσεις με ετερόφυλους φίλους και παιδί	75
6.1.3 Την ίδια τη στενή διαπροσωπική σχέση	76
6.2. Η αβεβαιότητα της τρέχουσας κατάστασης των σχέσεων	77
6.3 Όταν οι διαφορές ανάγονται στο φύλο	82

Γ. ΣΥΜΠΡΑΣΜΑΤΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ

88

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

94

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

100

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

102

A. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Εισαγωγή (περί σχέσεων γενικά)

.....η ανθρώπινη φύση είναι εξ ολοκλήρου κοινωνική και προϋποθέτει πάντα ένα αληθινά κοινωνικό άτομο

George Herbert Mead (1934, σελ. 229)

Πολύ πρόσφατα ίσως έχουμε αρχίσει να κατανοούμε πόσο κοινωνικά όντα είμαστε. Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο Cooley (1902) και λίγο αργότερα ο Mead (1934) υποστήριξαν την άποψη ότι διαμορφώνουμε μια αίσθηση του εαυτού μας μόνο μέσα από την αλληλεπίδραση με τους άλλους. Πιο πρόσφατα, έρευνες έχουν καταδείξει τις αμοιβαίες επιρροές στις πρώιμες σχέσεις βρέφους μητέρας και το σημαντικό τους ρόλο στη μετέπειτα ζωή του ατόμου. Γνωρίζουμε πλέον ότι ο ανθρώπινος εγκέφαλος αναπτύσσεται και ολοκληρώνεται μέσα από το λόγο και τις συνεχείς και εκτεταμένες κοινωνικές συνδιαλλαγές. Πέραν του ότι γεννιόμαστε και αναδύομαστε μέσα σε σχέσεις και σε πλέγματα σχέσεων, περνάμε μεγάλο μέρος της ενήλικης ζωή μας με άλλους ανθρώπους: ανθρώπους με τους οποίους ζούμε ή συναντιόμαστε καθημερινά, τους πανταχού παρόντες εικονικούς ανθρώπους της τηλεόρασης, του κινηματογράφου, του έντυπου τύπου, του διαδικτύου, τους ανθρώπους του παρελθόντος μας που κατοικούν μέσα μας ακόμη και τις στιγμές της απόλυτης μοναξιάς μας ως αναμνήσεις και εσωτερικές/εσωτερικευμένες παρουσίες. Επειδή ακριβώς η ζωή μας είναι άρρηκτα δεμένη με την παρουσία άλλων η ποιότητα των σχέσεων μας μαζί τους αποτελεί κεντρικό στοιχείο της συναισθηματικής ποιότητας της ζωής μας. Η σημασία των στενών διαπροσωπικών σχέσεων γίνεται φανερή από τις θετικές επιδράσεις που αυτές φαίνεται ότι έχουν τόσο στην ψυχική όσο και τη σωματική μας υγεία.

Ιδιαίτερη θέση στα πλαίσια των στενών διαπροσωπικών σχέσεων φαίνεται ότι κατέχουν οι συναισθηματικοί δεσμοί ερωτικού ή ρομαντικού

τύπου στους οποίους οι ενήλικες επενδύουν πολύ χρόνο και προσπάθεια, με απώτερο σκοπό ίσως την επιλογή συντρόφου. Σύμφωνα με τον Erikson (1968) η διαδικασία της επιλογής συντρόφου απασχολεί τα περισσότερα άτομα—τουλάχιστο στο πλαίσιο του δυτικού πολιτισμού – κυρίως τα τελευταία χρόνια της εφηβείας και κατά τη δεύτερη δεκαετία της ζωής, δηλαδή κατά το στάδιο που ονομάζει οικειότητα ενάντια στην απομόνωση. Για πολλούς ενήλικες, ιδιαίτερα στην εποχή μας όπου ο χρόνος σπουδών έχει παραταθεί, η ανεύρεση εργασίας ή η δημιουργία καριέρας απασχολούν άντρες αλλά και γυναίκες, η διαδικασία εκτείνεται και στις μεταγενέστερες ηλικίες ενώ πολλοί θα αναζητήσουν σύντροφο μετά από τη διάλυση μιας σχέσης, ενός γάμου, ή χηρείας. Συνήθως, αναζητούμε συντρόφους με τους οποίους θα θέλαμε να παραμείνουμε μαζί σε βάθος χρόνου. Με όρους δηλαδή της θεωρίας του συναισθηματικού δεσμού αναζητούμε μια «ασφαλή βάση» από την οποία θα πραγματοποιήσουμε τη διερεύνηση του κόσμου της ενήλικης ζωής μας.

Προβλήματα ορισμού

Τι ακριβώς εννοούμε όταν αναφερόμαστε σε στενές διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ δύο συντρόφων; Στις δυτικές τουλάχιστον κοινωνίες το μοντέλο αυτών των σχέσεων αποτελεί το ζευγάρι (ή το ερωτικό ζευγάρι). Πότε όμως δύο σύντροφοι αποτελούν *ζευγάρι* και τι σημαίνει αυτό; Αν και ο ορισμός της έννοιας *ζευγάρι* φαίνεται αυτονόητος μια γρήγορη βιβλιογραφική ανασκόπηση δεν αναδεικνύει κάποιο κοινά αποδεκτό λειτουργικό ορισμό, ενώ φανερώνει το ασαφές εννοιολογικό του περιεχόμενο που σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται με το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο και τους παράγοντες που το ορίζουν.

Σύμφωνα με το λεξικό του Μπαμπινιώτη, *ζευγάρι* "είναι δυο όμοια ή παρόμοια ή αλληλοσυμπληρωνόμενα πράγματα, που συνταιριάζονται για κοινή χρήση ή συναποτελούν αντικείμενο με δυο ξεχωριστά μέρη, ή κομμάτια, τα οποία ενώνονται μεταξύ τους". Πιο συγκεκριμένα, συνεχίζει ο ορισμός, όταν μιλάμε για άτομα, η έννοια ζευγάρι αναφέρεται σε "δυο άτομα τα οποία μεταξύ τους έχουν αναπτύξει σχέση έγγαμου βίου, ερωτική σχέση ή σχέση

επαγγελματικής συνεργασίας". Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τον ορισμό αυτό, για την ύπαρξη του *ζευγαριού* απαιτούνται δύο άτομα, δύο παρόμοια ή αλληλοσυμπληρωνόμενα, ξεχωριστά μέρη που έχουν αναπτύξει κάποιου είδους σχέση μεταξύ τους –θα λέγαμε ίσως – με κάποιο ρητό ή υπόρρητο κοινό σκοπό. Ο ορισμός αυτός φαίνεται να προϋποθέτει μια στοιχειώδη ομολογικότητα¹, αλλά όχι απαραίτητα ομοιότητα ή ταυτότητα, μια σύμπτωση *λόγου*, μια συμβατότητα ψυχοκοινωνικών τροχιών και συμφερόντων (με την ευρύτερη έννοια του όρου) δύο ατόμων, που ενώ είναι διαφορετικά, συνυπάρχουν. Είναι σαν να αναφερόμαστε σε μια απόπειρα συνύπαρξης δύο ατόμων κάτω από μια δυναμική² σχετισμού ή προσέγγισης, που οδηγεί σε μια μορφή οικειότητας, εξοικείωσης, αλλά και οικειοποίησης της σχέσης, των κοινών εμπειριών, κοινού χώρου ίσως, και τελικά, του ίδιου του άλλου. Αυτό παραπέμπει σε μια απόπειρα δημιουργίας μιας εμπλοκής με κάποια διάρκεια χρόνου και στη δημιουργία ενός συναισθηματικού δεσμού³ και ενός ιδιαίτερου δυαδικού εμείς που διαφοροποιείται από τις άλλες σχέσεις (φιλικές, οικογενειακές, επαγγελματικές) που ο κάθε σύντροφος μπορεί να διατηρεί.

Αν και η έννοια του *ζευγαριού* παραπέμπει και σε άλλες "δυάδες", όπως αυτή της μητέρας και του βρέφους, γονιού-παιδιού, δάσκαλου-μαθητή, και άλλες παρόμοιες, στην παρούσα έρευνα, αναφερόμαστε στη δυαδική σχέση δύο ενήλικων ατόμων διαφορετικού φύλου, η οποία μπορεί να είναι θεσμοθετημένη ή όχι, και η οποία έχει ή κάποια στιγμή είχε ένα έντονο σεξουαλικό ή ερωτικό υπόβαθρο. Βέβαια θα πρέπει να σημειωθεί ότι, αν και πολλές φορές ταυτίζουμε το ερωτικό με το σεξουαλικό, η σύνδεση τους δεν

¹ Η αμοιβαία πραγμάτωση ενός βιωμένου λόγου (με την έννοια της σχέσης, της αναλογίας), μιας βιωμένης πρακτικής, που δεν είναι αποτέλεσμα συνειδητού σχεδιασμού, αλλά ενυπάρχει στον και κατευθύνει τον τρόπο με τον οποίο εκδιπλώνεται ο "εαυτός".

² Πρόκειται για, μια διαδικασία που εξελίσσεται και μεταβάλλεται μέσα από συνεχή διαπραγμάτευση και πειραματισμό και όχι για ένα στατικό "κλειδίωμα" δυο οντοτήτων σε μία.

³ Πράγματι, οι έρευνες για την ανάπτυξη συναισθηματικών δεσμών στην παιδική ηλικία δείχνουν ότι υπάρχει κάποια αντιστοιχία ή συσχετισμός με τους τρόπους με τους οποίους συνδεόμαστε με τους ερωτικούς μας συντρόφους ως ενήλικες. (βλ. Main, M. (2000). The Organized categories of infant, child and adult attachment: flexible vs. inflexible attention under attachment related stress. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48 (4), pp. 1055-1096, Hesse, E. & Main, M. (2000). Disorganized infant, child, and adult attachment: collapse in behavioral and attentional strategies. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48 (4), pp. 1097-1127)). Από την άλλη, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι ο ψυχολογικός αγώνας συμβιβασμού των πρώιμων σχέσεων με τις ενήλικες είναι μάλλον διαρκής και κοινός σε όλους τους ανθρώπους.

είναι πάντα αναγκαία ή ευδιάκριτη. Πολύ συχνά, υπάρχει σεξουαλική έλξη χωρίς έρωτα ή κάποιο είδος αγάπης όπως και το αντίθετο. Ωστόσο, σε μια "ιδανική" σχέση θα περίμενε κανείς ότι οι δύο σύντροφοι θα αισθάνονταν τόσο έλξη, φυσική ή σεξουαλική, όσο και "έρωτα" ή αγάπη, ο ένας για τον άλλο⁴. Αυτά τα δύο συνήθως συνυπάρχουν στα αρχικά στάδια μιας σχέσης, όπως δείχνει μια έρευνα σε φοιτητές αμερικανικών πανεπιστημίων (Regan, 1998), αλλά συνήθως μετουσιώνονται ή αλλάζουν μορφή καθώς τα άτομα διαπραγματεύονται τη σχέση τους.

Σύμφωνα με μια καθημερινή κοινωνικοπολιτισμική έννοια, το στερεότυπο του τι είναι ζευγάρι ίσως είναι το παντρεμένο ζευγάρι. Αυτός όμως δεν είναι ο μοναδικός τύπος ζευγαριού. Πολλά "ζευγάρια" συζούν χωρίς να έχουν επισημοποιήσει τη σχέση τους μέσω κάποιου θεσμού ή άτυπης παράδοσης. Άλλοι άνθρωποι θεωρούν ότι αποτελούν ζευγάρι με το ή σύντροφό τους χωρίς καν να ζουν μαζί. Επίσης, όλο και περισσότερο αναφερόμαστε σε ζευγάρια του ίδιου φύλου ενώ οι εικόνες ομοφυλόφυλων ζευγαριών γίνονται πιο καθημερινές. Επίσης, ένα κοινό παρελθόν και μια προοπτική για ένα κοινό μέλλον θα μπορούσαν να θεωρηθούν ως στοιχεία που αναφέρονται σε σχέσεις 'ζευγαριών', σε αντίθεση με πιο εφήμερες σχέσεις κυρίως σεξουαλικού χαρακτήρα. Το "χτίσιμο" ενός κοινού παρελθόντος σχετίζεται με τη δημιουργία οικειότητας και συντελεί σ' ένα σταδιακό "άνοιγμα" των συντρόφων, ανάλογα με το πώς διαπραγματεύεται ο καθένας κάτι τέτοιο, σε μια αίσθηση ζεστασιάς, συντροφικότητας, εμπιστοσύνης, συναισθηματικής κάλυψης και αλληλεξάρτησης, στοιχεία που συχνά θεωρούνται απαραίτητες προϋποθέσεις μιας στενής σχέσης⁵.

⁴ Ας σημειώσουμε ότι εδώ επίσης γεννάται ένα ζήτημα ορισμού εννοιών όπως αγάπη και έρωτας, το οποίο όμως ξεπερνά τα περιορισμένα όρια αυτής της εργασίας. Επίσης, δεν θα αναφερθούμε εδώ σε ζευγάρια που οδηγήθηκαν σε σχέση γάμου για λόγους που δεν έχουν να κάνουν με δικές τους επιλογές (π.χ. "προξενιό")

⁵ Η D. D. Cahh (1992) μιλώντας για στενές διαπροσωπικές σχέσεις αναφέρει τρία απαραίτητα στοιχεία για την ύπαρξή τους: εγγύτητα στο πρόσφατο παρελθόν ή παρόν, αλληλεξάρτηση και συμμετοχή σε κοινές δραστηριότητες.

Η ύπαρξη ως εκ τούτου και η συνέχεια του ζευγαριού, όπως το έχουμε ορίσει, είναι αποτέλεσμα συνεχών πολυεπίπεδων και πολυκαθορισμένων διαπραγματεύσεων είτε στο διαπροσωπικό είτε σε ενδοπροσωπικό επίπεδο. Αυτού του είδους οι διαπραγματεύσεις μπορεί να έχουν έντονη συναισθηματική φόρτιση και μπορεί να οδηγήσουν σε μικρότερες ή μεγαλύτερες συγκρούσεις. Το πώς γίνεται αυτή η διαπραγμάτευση παίζει σημαντικό ρόλο στο χρόνο ζωής του ζεύγους και της σχέσης.

Σύμφωνα με τα ανωτέρω, για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας ζευγάρι θα θεωρούμε

- έναν άντρα και μια γυναίκα που είτε βρίσκονται είτε έχουν υπάρξει σε σχέση με το αντίθετο φύλο στην οποία έχουν αισθανθεί έλξη, σεξουαλική, συναισθηματική και άλλη για το άλλο άτομο.
- Που περιγράφουν διάρκεια χρόνου της σχέσης, ενός «δυναμικού εμείς», αρκετή ώστε να έχουν νιώσει την ύπαρξη κοινού παρελθόντος, να έχουν φανταστεί ένα κοινό μέλλον μέρος του οποίου να έχουν με κάποιο τρόπο μοιραστεί ή να ελπίζουν ότι θα μοιραστούν, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η σχέση δε θα οδηγηθεί κάποια στιγμή σε τερματισμό.
- Που περιγράφουν “δέσμευση” στη σχέση και μια αίσθηση ότι μοιράζονται ενδιαφέροντα, δραστηριότητες, αξίες.
- Που περιγράφουν διάθεση και προσπάθεια διαπραγμάτευσης σημαντικών για των καθένα και τη σχέση ζητημάτων και συγκρούσεων, δηλαδή μια επένδυση στη σχέση.

Με άλλα λόγια, η σχέση δύο (ετερόφυλων—για τις ανάγκες της έρευνάς μας) ατόμων ορίζεται μέσα από την ανάπτυξη ενός ιδιαίτερου συναισθηματικού δεσμού, ενός ιδιαίτερου «δυναμικού εμείς», που διαφοροποιείται από άλλες σχέσεις (φιλικές, οικογενειακές, επαγγελματικές) και ο οποίος δεσμός εμπεριέχει, πλάθει και ανπλάθεται μέσα από τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις οικειότητας.

2. Θεωρίες περί στενών διαπροσωπικών σχέσεων και συναισθηματικού δεσμού στο ζευγάρι

Μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, η μελέτη των διαπροσωπικών σχέσεων ήταν αντικείμενο των φιλοσόφων και κυρίως ηθικών φιλοσόφων (π.χ. St. Augustine, Montaigne, Ralph Waldo Emerson) οι οποίοι μελετούσαν τις διαπροσωπικές σχέσεις μέσα από ένα διάλογο περί φιλίας και αγάπης (βλ. Swensen, 1973). Στις αρχές του εικοστού αιώνα, οι κοινωνικοί επιστήμονες για πρώτη φορά έστρεψαν την προσοχή τους στις διαπροσωπικές σχέσεις. Βέβαια αυτό δεν είναι τυχαίο αφού, μόλις τότε η ύπαρξη του κοινωνικού επιστήμονα στη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς γίνεται αποδεκτή (Swensen, 1973). Έτσι στις δεκαετίες 1920-1950, μια σειρά μελετητών πρωτοστατούντος του Harry Sullivan (1953), και κατόπιν των Charles Cooley (1956) και George Herberd Mead (1934) έστρεψαν την προσοχή των κοινωνικών επιστημών και δη της κοινωνιολογίας, ανθρωπολογίας, βιολογίας, στη μελέτη των διαπροσωπικών σχέσεων προδιαγράφοντας πολλά από τα αποτελέσματα των ερευνών που διεξήχθησαν στις επόμενες δεκαετίες. Στη συνέχεια και ιδιαίτερα όσον αφορά στις έρευνες για τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις ήρθε στο προσκήνιο η επιστήμη της ψυχολογίας με τις εξειδικεύσεις της κλινικής, αναπτυξιακής, γνωστικής και κυρίως της κοινωνικής ψυχολογίας να παίζουν τον κύριο ρόλο.

Μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας, η μελέτη των διαπροσωπικών σχέσεων επικεντρώνεται στους παράγοντες που οδηγούν τα άτομα να έλκονται μεταξύ τους κατά τα αρχικά στάδια της δημιουργίας μιας σχέσης. Όπως υποστηρίζει ο Fletcher (2002) οι έρευνες αυτές δεν είχαν ένα οποιαδήποτε θεωρητικό υπόβαθρο και τα αποτελέσματά τους οδήγησαν στον καθορισμό μιας σειράς μεταβλητών οι οποίες επηρεάζουν τη μεταξύ των ατόμων έλξη, ήτοι εγγύτητα, ομοιότητα, φυσική έλξη, αμοιβαιότητα, συμπληρωματικότητα (Dwyer, 2000, Berscheid, 1985). Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, η έρευνα στράφηκε στη μελέτη των πιο σύμπλοκων διεργασιών που ενυπάρχουν στην ανάπτυξη, διατήρηση ή και διάλυση των στενών διαπροσωπικών σχέσεων. Οι πρώτες μελέτες έγιναν

από τους Harold Raush και John Gottman και άλλους (βλ. Gottman 1994), οι οποίοι μέσα από κλινικές μελέτες σε παντρεμένα ζευγάρια διερεύνησαν τους τρόπους ανταλλαγής και αλληλεπίδρασης που οδηγούν στην ικανοποίηση των μελών στη σχέση (βλ. Fletcher, 2002, σελ. 4). Οι έρευνες αυτές έδωσαν την ώθηση στους κοινωνικούς ψυχολόγους για να αναπτύξουν καινούργια μεθοδολογικά εργαλεία σχετικά με τη διαπροσωπική αλληλεπίδραση που την εποχή εκείνη κυρίως επικεντρωνόταν σε μελέτες εργαστηρίου. Μια δεύτερη ώθηση στη μελέτη των στενών διαπροσωπικών σχέσεων έδωσαν οι μελέτες του Zick Rubin και άλλων (1973) οι οποίοι άρχισαν να διερευνούν την έννοια της αγάπης και ανέπτυξαν αξιόπιστες κλίμακες μέτρησης της αγάπης οι οποίες χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα. Τέλος ο Harold Kelley και οι συνεργάτες του το 1983 δημοσίευσαν το βιβλίο *Στενές Σχέσεις* (Close Relationships) το οποίο παρουσιάζει την πρώτη βαθιά εμπειριστατωμένη δουλειά για τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις από την πλευρά της κοινωνικής ψυχολογίας.

Την τελευταία δεκαετία 1990-2000, η κοινωνικοψυχολογική έρευνα που αφορά τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις σηματοδοτείται από 2 βασικές εξελίξεις. Πρώτον, υπήρξε μια έκρηξη ερευνητικών μελετών σχετικά με την κατανόηση του ρόλου που παίζουν η *κοινωνική γνώση* (social cognition, πιστεύω, κοινωνικές διεργασίες κ.λ.π) καθώς και η *συγκίνηση* στις διαπροσωπικές σχέσεις. Και δεύτερον ένα όλο και αυξανόμενο ενδιαφέρον αναπτύχθηκε, στο πως η έρευνα στις διεργασίες προσκόλλησης και ανάπτυξης συναισθηματικού δεσμού στην πρώιμη παιδική ηλικία, με κύριους πρωτεργάτες τον John Bowlby και Mary Ainsworth (1960-1970) συνεισφέρουν στην έρευνα και ανάλυση των σχέσεων στην ενήλικη ζωή.

Στη συνέχεια θα αναφέρουμε μια σειρά από θεωρητικά μοντέλα τα οποία αντιστοιχούν στα δύο ρεύματα ανάλυσης των στενών διαπροσωπικών σχέσεων, και μας βοηθούν να διερευνήσουμε τις αλληλεπιδράσεις των ατόμων που βρίσκονται σε μια σχέση ζευγαριού, και να εξηγήσουμε πως παράγοντες όπως η οικειότητα, η εγγύτητα, η δέσμευση, η αγάπη είναι σημαντικοί στη δημιουργία, διατήρηση ή και διάλυση μιας σχέσης.

- ***Η θεωρία της Κοινωνικής Ανταλλαγής (Social Exchange Theory, SET).***

Η θεωρία της Κοινωνικής Ανταλλαγής είναι ένα οικονομικό μοντέλο της ανθρώπινης συμπεριφοράς βασισμένο σε μια πολύ απλή βασική αρχή: ότι οι σχέσεις βασίζονται στην ανταλλαγή του 'οφέλους' ή του 'κόστους' που έχουμε από μία σχέση καθώς και στο μέγεθος της 'ικανοποίησης' που παίρνουμε από μία σχέση, και ότι οι πιο ικανοποιητικές και οι πιο μακροχρόνιες σχέσεις είναι αυτές όπου τα άτομα μπορούν να απολαύσουν τα μεγαλύτερα κέρδη με το μικρότερο κόστος. Η θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής έχει εφαρμογή σε όλες τις μορφές των στενών διαπροσωπικών σχέσεων, όπως δασκάλου-μαθητή, διευθυντή-υφισταμένου, σχέσεις μεταξύ φίλων ή ετερόφυλου ζευγαριού.

Ακολουθώντας τις αρχές της θεωρίας αυτής ο Homman (1961), πρότεινε ότι πριν ξεκινήσει κανείς μια σχέση, μετρά τα υπέρ και τα κατά της σχέσης και αν θεωρήσει ότι η σχέση του αποδίδει κάποιο κέρδος συνεχίζει. Αυτή η αρχή έχει εφαρμογή και στα δύο μέλη της σχέσης, και έτσι η σχέση πρέπει να είναι 'αμοιβαίως ικανοποιητική' (mutually beneficial) για να μπορεί να αναπτυχθεί και να επιβιώσει. Αντίστοιχες έρευνες σε ζευγάρια που βρίσκονται στην αρχή της δημιουργίας της σχέσης, υποστηρίζουν ότι τα ζευγάρια στα οποία και τα δύο μέλη από την αρχή απολαμβάνουν περισσότερες αμοιβές και οφέλη έχουν περισσότερες πιθανότητες να διατηρήσουν τη σχέση (Lloyd et al., 1984). Όσον αφορά στο κόστος ο Rusbult (1983) σε έρευνες σε ζευγάρια που βρίσκονται στο μήνα του μέλιτος, υποστήριξε ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, καθώς και κατά τους τρεις πρώτους μήνες της σχέσης, τα άτομα τείνουν να αγνοούν οποιοδήποτε κόστος ή χάσιμο μπορεί να έχουν από τη συνέχιση της σχέσης. Μόνο αργότερα η συνειδητοποίηση του κόστους μπορεί να μειώσει την ικανοποίηση ή να αυξήσει το άγχος εξ αιτίας της απώλειας κάποιας άλλης σχέσης ή κάποιων καταστάσεων εξ ίσου επιθυμητών (βλ. Janis & Mann, 1977, σελ.117).

- ***Το μοντέλο των Thibout & Kelley.***

Οι Thibaut & Kelley (1959, Kelley & Thibaut, 1978, Kelley, 1979), στην ίδια γραμμή σκέψης με τη θεωρία της κοινωνικής ανταλλαγής έδωσαν έμφαση στην *κοινωνική αλληλεπίδραση* και όχι απλώς στην κοινωνική ανταλλαγή, καθορίζοντας, όπως αναφέραμε, ένα μεγάλο πεδίο έρευνας στις στενές διαπροσωπικές σχέσεις. Βασιζόμενοι στη θεωρία της μάθησης έδωσαν έμφαση στις γνωστικές διεργασίες οι οποίες καθοδηγούν τις επιλογές κάθε μέλους σε μια σχέση, υποθέτοντας ότι κάθε άτομο διατηρεί ένα 'σχέδιο δράσης' το οποίο εκτιμάται ανάλογα με τις συνέπειες και τα κέρδη ή το κόστος που μπορεί να έχει η πραγματοποίησή του. Τονίζουν ιδιαίτερα την αλληλεξάρτηση η οποία είναι εγγενής σε κάθε σχέση. Αυτή η αλληλεξάρτηση βασίζεται στην ικανότητα του κάθε μέλους της σχέσης να επηρεάζει τη συμπεριφορά του άλλου καθορίζοντας τις αμοιβές ή το κόστος και κυρίως την ικανοποίηση που απολαμβάνει ο καθένας μέσα στη σχέση. Ικανοποιητική αλληλεπίδραση έχει αποτέλεσμα τη συνέχεια της σχέσης. Οι Thibaut & Kelley έδωσαν επίσης έμφαση όχι μόνον στα πραγματικά οφέλη ή το κόστος αλλά και στη σύγκριση αυτών. Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τους ίδιους, υπάρχει ένα επίπεδο σύγκρισης που αφορά στο ποσοστό και στο είδος της ωφέλειας που πιστεύουμε ότι αξίζουμε ότι θα πάρουμε σε μια σχέση. Το επίπεδο αυτό εξαρτάται από τις εμπειρίες μας από παλιές σχέσεις, αλλά και από τα πιστεύω μας ως προς τι θεωρούμε ότι είναι για μας μια ικανοποιητική σχέση. Βέβαια αυτό το επίπεδο σύγκρισης σχετίζεται άμεσα με την αυτοεκτίμηση του ατόμου. Άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση έχουν υψηλό επίπεδο σύγκρισης για τις διαπροσωπικές τους σχέσεις, περιμένουν δηλαδή να κερδίσουν πολλά από τη σχέση. Σε αντίθεση, άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση και ως εκ τούτου χαμηλό επίπεδο σύγκρισης, συνάπτουν σχέσεις από τις οποίες μπορεί να έχουν μικρό κέρδος ή κόστος αφού αυτό το λίγο πιστεύουν ότι τους αξίζει. Από την άλλη, οι Thibaut & Kelley υποστηρίζουν ότι δεν μπορούμε να αντιλαμβανόμαστε τα κέρδη ή το κόστος μιας σχέσης αν δεν κάνουμε σύγκριση με κάποια άλλη εναλλακτική λύση ή με ότι υπάρχει διαθέσιμο.

- ***Η θεωρία της ισοτιμίας (Equity theory)***

Η θεωρία της ισοτιμίας η οποία αναπτύχθηκε από τον Walster και τους συνεργάτες του (Walster et al., 1978) είναι μια διαφορετική εκδοχή της θεωρίας της κοινωνικής ανταλλαγής. Υποστηρίζει ότι τα άτομα θα θεωρήσουν ότι μία σχέση είναι ισότιμη και ικανοποιητική μόνον όταν αυτό που κερδίζουν από τη σχέση αντανακλά αυτά που οι ίδιοι έχουν επενδύσει στη σχέση. Αν έχουν επενδύσει πολύ στη σχέση θα κερδίσουν αντίστοιχα πολύ. Αν δεν συμβεί αυτό τα άτομα θα αισθάνονται είτε ότι έχουν χρησιμοποιηθεί, είτε ότι πλεονεκτούν αδίκως έναντι του συντρόφου τους (Dwyer, 2000). Ως εκ τούτου η θεωρία της ισοτιμίας προδιαγράφει μια σχέση στην οποία τα άτομα δεν αισθάνονται ευτυχισμένα όταν ένας από τους δύο συντρόφους είναι περισσότερο κερδισμένος ή περισσότερο χαμένος. Με άλλα λόγια, όταν σε μία σχέση αισθανόμαστε ότι το επίπεδο ικανοποίησης είναι πολύ χαμηλότερο από του συντρόφου μας αισθανόμαστε θυμωμένοι, πικραμένοι και στερημένοι. Αλλά και όταν νοιώθουμε ότι έχουμε ευνοηθεί έναντι του άλλου συντρόφου μας και έχουμε πάρει περισσότερη ικανοποίηση, πάλι αισθανόμαστε ένοχα και άβολα. Βέβαια, αν και οι δύο καταστάσεις οδηγούν σε έλλειψη ικανοποίησης, περισσότερο δυσαρεστημένα είναι τα άτομα τα οποία έχουν κερδίσει τα λιγότερα.(Hatfield et al., 1982). Η θεωρία της ισοτιμίας φαίνεται να είναι ιδιαίτερος σημαντική στα αρχικά στάδια της σχέσης. Από τη στιγμή που η σχέση θα γίνει περισσότερο σταθερή, οι σύντροφοι τείνουν να αναπτύσσουν καλή θέληση και να εμπιστεύονται ο ένας τον άλλο και να μην ζυγίζουν το *‘πάρε-δώσε’* πολύ αυστηρά (Cate et al., 1998).

- ***Η Θεωρία του συναισθηματικού δεσμού***

Τα μοντέλα και οι θεωρητικές προσεγγίσεις που αναφέρθηκαν ανωτέρω και οι οποίες κινούνται γύρω από το ρόλο που παίζουν οι γνωστικές διεργασίες, οι συγκινήσεις αλλά και το κοινωνικό γνωσιακό σύστημα (αξίες, πιστεύω, κ.λ.π.) στις διαπροσωπικές σχέσεις, συνιστούν, όπως είπαμε και στην αρχή του κεφαλαίου, την μία πλευρά των ερευνών για τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις μετά τη δεκαετία του 1980. Η άλλη πλευρά κινείται

γύρω από ένα περισσότερο βιολογικό-εξελικτικό μοντέλο όπου η θεωρία του συναισθηματικού δεσμού που ανέπτυξε ο John Bowlby και η Mary Ainsworth στη δεκαετία 1960-1970 κατέχει την κύρια θέση. Ο Bowlby θεωρούσε ότι η ψυχική υγεία των βρεφών εξασφαλίζεται από μια αδιάκοπη σχέση με τη μητέρα ή την τροφό και ως εκ τούτου τα συναισθηματικά προβλήματα των παιδιών έχουν τη βάση τους στην πρώτη αυτή σχέση (βλ. Βοριά και Παπαληγούρα, 1999). Η Ainsworth υποστήριξε ότι ανάλογα με τον τρόπο αλληλεπίδρασης της μητέρας και του βρέφους αναπτύσσονται τρεις διαφορετικοί συναισθηματικού δεσμού στα παιδιά: τα παιδιά με ασφαλή δεσμό, τα παιδιά με ανασφαλή δεσμό τύπου αποφυγής και τα παιδιά με ανασφαλή δεσμό τύπου αμφιθυμίας. Σύμφωνα με τη θεωρία του συναισθηματικού δεσμού, η σχέση μητέρας-βρέφους αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο των ενδο- και δια-προσωπικών σχέσεων και λειτουργεί σαν πρότυπο για όλες τις μετέπειτα συναισθηματικές σχέσεις αντανakλώντας με άλλα λόγια το συναισθηματικό δεσμό που είχε κανείς με τους γονείς του στην πρώιμη παιδική ηλικία (Ainsworth, 1991, Bartholomew, 1990, Weiss, 1991).

Η θεωρία του συναισθηματικού δεσμού προτείνει τέσσερις γενικές υποθέσεις σχετικά με την προσωπικότητα και τη συμπεριφορά του ενήλικου ατόμου. Η πρώτη υπόθεση υποστηρίζει ότι οι βασικοί τρόποι προσκόλλησης δημιουργούνται στην παιδική ηλικία ως αποτέλεσμα της σχέσης και των αλληλεπιδράσεων με άτομα που παίζουν το ρόλο γονιού. Η δεύτερη θεωρεί ότι οι τάσεις για το είδος του συναισθηματικού δεσμού που διαμορφώνονται στην παιδική ηλικία παραμένουν σχετικά σταθερές σε όλη τη ζωή του ατόμου. Η Τρίτη ότι οι πρώιμες εμπειρίες του συναισθηματικού δεσμού επηρεάζουν την ποιότητα των ενήλικων σχέσεων. Και η τέταρτη, ότι ο συναισθηματικός δεσμός των γονέων μεταξύ τους επηρεάζουν το συναισθηματικό δεσμό που τα παιδιά τους θα αναπτύξουν προς αυτούς. Οι υποθέσεις αυτές, κυρίως η δεύτερη και η τέταρτη έχουν διερευνηθεί με βάση τη Συνέντευξη Ενηλίκων για το Δεσμό (Adult Attachment Inventory, AAI) που ανέπτυξε η Mary Main και οι συνεργάτες της (Main et al., 1985, George, Kaplan, & Main, 1996), ενώ άλλα ερευνητικά εργαλεία έχουν εστιάσει περισσότερο στον τρόπο που οι προδιαθέσεις του συναισθηματικού δεσμού επηρεάζουν τις ερωτικές-

διαπροσωπικές σχέσεις ενός ατόμου (π.χ. Bartholomew & Horowitz, 1991, Hazan & Shaver, 1987). Οι Hazan & Shaver (1987) ανέπτυξαν μία κλίμακα μέτρησης του συναισθηματικού δεσμού σε ενήλικους και προσδιόρισαν τρεις διαφορετικούς τύπους δεσμών ανάλογους με τη θεωρία και τα ευρήματα του Bowlby και της Ainsworth: τον *ασφαλή συναισθηματικό δεσμό*, τον *συναισθηματικό δεσμό τύπου αποφυγής*, και τον *αμφιθυμικό συναισθηματικό δεσμό*. Η έρευνα των Bartholomew & Horowitz (1991) υποστηρίζει ότι ο τύπος του συναισθηματικού δεσμού που χαρακτηρίζει ένα άτομο μπορεί να προβλέψει το είδος της σχέσης που αυτό το άτομο θα έχει με το ή την ερωτική του σύντροφο. Τα ευρήματα από την έρευνα του Rholes (Rholes et al., 1998) υποστηρίζουν την άποψη ότι άτομα που χαρακτηρίζονται από ανασφαλή συναισθηματικό δεσμό τύπου αποφυγής δεν προσφέρουν στήριξη και συμπαράσταση στα αγαπημένα τους πρόσωπα. Όπως υποστηρίζει ο ίδιος συγγραφέας η αλληλοϋποστήριξη των συντρόφων σε περιόδους κρίσεις δυναμώνει τη σχέση. Μια σχέση όπου οι σύντροφοι αδυνατούν να προσφέρουν υποστήριξη αποδυναμώνεται ενώ η έλλειψη εξωτερικών πιέσεων και κλυδωνισμών για μια σχέση, έχει σαν αποτέλεσμα τη διατήρηση μιας επιφανειακής ηρεμίας η οποία θα δοκιμαστεί και πιθανώς θα οδηγήσει σε διάλυση καθώς ο ένας από τους δύο συντρόφους δε θα μπορεί να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις της περίπτωσης για στήριξη και κατανόηση. Ένα δεύτερο ενδιαφέρον εύρημα αφορά στον τρόπο που άτομα με προδιάθεση αμφιθυμικών δεσμών αντιμετωπίζουν τη σχέση και το σύντροφο μετά από διαφωνίες/συγκρούσεις. Αυτά τα άτομα έχουν την τάση να υποτιμούν τη σχέση και το σύντροφο για δική τους άμυνα αν υποπτευθούν ότι η σχέση βρίσκεται σε κίνδυνο. Επίσης μπορεί να απογοητευτούν πολύ εύκολα καθώς οι αναπαραστάσεις τους τονίζουν τις αμφιβολίες σε σχέση με τη δέσμευση και τα κίνητρα των συντρόφων τους. Άρα, φαίνεται ότι τα κύρια χαρακτηριστικά των προδιαθέσεων για ασφαλή, αποεμπτικό και αμφίθυμο τρόπο σύνδεσης εμφανίζονται σε καταστάσεις που ενεργοποιούν τις αναπαραστάσεις συναισθηματικού δεσμού του ατόμου (Rholes et al., 1998)

Η ενήλικη ερωτική σχέση αντικατοπτρίζει την εμπειρία της πρώιμης σχέσης με τη μητέρα όπου η φυσική επαφή και αλληλεπίδραση και η ψυχολογική εγγύτητα είναι πολύ έντονες και αλληλοδιαπλεκόμενες. Η σεξουαλική επαφή αντιπροσωπεύει τη φυσική έκφραση του πρωταρχικού συναισθηματικού δεσμού. Η ενήλικη φυσική εμπειρία ξυπνά και αντικατοπτρίζει τις συναισθηματικές όψεις αυτών των πρώιμων σχέσεων. Η σεξουαλική ζωή στηρίζεται σε εσωτερικευμένες σχέσεις της παιδικής, εφηβικής, και ενήλικης ζωής (Scharff, 1989)

Ένα ζευγάρι που φλερτάρει υπό μια έννοια βρίσκεται στη διαδικασία δημιουργίας ενός ιδιαίτερου συναισθηματικού δεσμού (Weiss, 1991). Κάθε ένας από τους συντρόφους, επεξεργάζεται και ενσωματώνει οπτικές, ακουστικές και κιναισθητικές εικόνες του άλλου. Βιώνουν συνήθως μια αίσθηση πληρότητας. Νιώθουν ότι ο άλλος τους καταλαβαίνει και τους θαυμάζει. Κάποιες φορές, ο άλλος μπορεί να βιώνεται σαν ξένος χωρίς ιδιαίτερη συναισθηματική αξία. Αν η ικανοποίηση που προσφέρει αυτή η καινούρια κατάσταση δεν είναι αρκετή, πιθανό δε θα προχωρήσει πιο κάτω. Αν όμως προχωρήσει, δημιουργείται ένα μόνιμο μοντέλο του άλλου (της φωνής του, της κίνησης του κτλ) και της διαθεσιμότητάς του ώστε στη συνέχεια η ασφαλής βάση της σχέσης να θεωρείται δεδομένη και τα άτομα να στρέφονται σε στόχους πέρα από τον εαυτό τους (Ainsworth, 1991). Ένα τέτοιο ζευγάρι αναγνωρίζεται από την οικειότητα μεταξύ τους και την απουσία της έντασης και της προσοχής που υπάρχει στην περίοδο του φλερτ. Ο ιδιαίτερος αυτός συναισθηματικός δεσμός με τον άλλο υπάρχει ακόμη και σε ζευγάρια όπου οι συγκρούσεις είναι έντονες και συχνές, ακόμη και σε ζευγάρια που χωρίζουν.

3. Σημαντικοί παράγοντες στη σχέση ζευγαριού

3.1 Δέσμευση

Μία από τις πιο σημαντικές πλευρές των στενών διαπροσωπικών σχέσεων αφορά το μέγεθος της δέσμευσης του κάθε μέλους στη σχέση. Η δέσμευση η οποία σε διαφορετικούς βαθμούς και με διαφορετική βαρύτητα ενυπάρχει και στις πιο απλές ασήμαντες σχέσεις αποκτά ιδιαίτερη σημασία στις σχέσεις όπου τα μέλη βλέπουν τον εαυτό τους να αποτελεί μια συγκεκριμένη δυάδα ξεχωριστή και διαφορετική από άλλες, όπως π.χ. δύο φίλοι, δύο ερωτευμένα άτομα, ένα παντρεμένο ζευγάρι. Στην περίπτωση αυτή η δέσμευση αναφέρεται στην ενσωμάτωση ενός μέρους του *εαυτού στη σχέση* ή της *σχέσης στον εαυτό*. Όπως αναφέρει ο Hinde (1981), όσο τα άτομα έρχονται πιο κοντά και μεγαλώνουν μαζί, τόσο η μεταξύ τους δέσμευση αυξάνει. Σε πολλές έρευνες ο βαθμός της δέσμευσης συχνά χρησιμοποιείται σαν ένα βαρόμετρο για τη μέτρηση τη δύναμης της σχέσης (Berscheid and Lopes, 1997), αν και είναι γενικώς παραδεκτό ότι η συμπλοκότητα της έννοιας «δέσμευση», καθώς και το μέγεθος κατά το οποίο ένα άτομο *αισθάνεται* δεσμευμένο δεν μπορεί ακόμα επαρκώς να συμπεριληφθεί σε κανένα αυτοαναφορικό τέστ (self-report measure) (Berscheid et al., 1989). Ίσως αυτό συμβαίνει γιατί το άτομο μπορεί να αισθάνεται ταυτόχρονα την ανάγκη της δέσμευσης και την ανάγκη της αυτονομίας (Baxter & Montgomery, 1996), ή, διότι η δέσμευση ενώ εκφράζεται λεκτικά δεν γίνεται πράξη (Feeney et al., 1997), ή, διότι το άτομο δεσμεύεται ταυτόχρονα σε πολλές σχέσεις (π.χ. φίλους, σύντροφο, γονείς) και έτσι περιστασιακά βρίσκεται αντιμέτωπο σε έντονες διλημματικές καταστάσεις σχετικά με το χρόνο ή την προσοχή που πρέπει να δώσει σε κάθε σχέση (Baxter et al., 1997).

Ορισμός

Όπως φαίνεται από τα ανωτέρω πολλοί παράγοντες μπορεί να συνυπάρχουν στον ορισμό της έννοιας της δέσμευσης, και διαφορετικές προσεγγίσεις μπορεί να τονίζουν διαφορετικές πτυχές του όρου. Σε οποιαδήποτε περίπτωση η έννοια της δέσμευσης εμπεριέχει ένα είδος

σεβασμού και αποφασιστικότητας για τη συνέχιση μιας σχέσης μπροστά σε οποιαδήποτε δυσκολία ή πρόκληση (Johnson, 1982). Έτσι, π.χ. σε μια σεξουαλική σχέση τονίζεται η αποκλειστικότητα ή σε άλλου είδους σχέσεις το να βάζει κανείς τα ενδιαφέροντά των άλλων πάνω από τα δικά του. Ο Kelley (1983) υποστήριξε ότι ο όρος δέσμευση αναφέρεται σε πράξεις, διεργασίες, καταστάσεις και διαθέσεις, ενώ ο Rosenblack (1977), όπως ανωτέρω και ο Johnson, όρισε τη δέσμευση ως ένα *ομολογούμενο* σκοπό του ατόμου να διατηρήσει τη σχέση. Με τον ίδιο τρόπο οι Michaels, Acock και Edwards (1986) ορίζουν τη δέσμευση μέσα από την επιθυμία και το σκοπό του ατόμου να διατηρήσει και όχι να δώσει τέλος στη σχέση, ενώ η Lund (1985) δίνει έμφαση όχι τόσο στην επιθυμία για τη διατήρηση της σχέσης αλλά στην προσδοκία ότι η σχέση ούτως ή άλλως θα συνεχισθεί.

Βέβαια, η συμπερίληψη της έννοιας της προσδοκίας στον ορισμό συνεπάγεται ότι ο όρος «δέσμευση» εμπεριέχει κάτι περισσότερο από την επιθυμία ή το σκοπό, αφού οι προσδοκίες σχετικά με τη διάρκεια και σταθερότητα της σχέσης εξαρτώνται από την επιθυμία ή την ύπαρξη άλλων σχέσεων. Εμπεριέχει επίσης την αναγνώριση ότι οι πιθανότητες της συνέχισης της σχέσης επηρεάζονται από εξωτερικούς παράγοντες, όπως π.χ. κοινωνικές πιέσεις, ή επαγγελματικές φιλοδοξίες. Σύμφωνα με τον Kelley (1983), αυτές οι εξωτερικές δυνάμεις έχουν εσωτερικευθεί σε μια αίσθηση ηθικής υποχρέωσης που οδηγεί στη δέσμευση. Προσθέτοντας ένα επιπλέον στοιχείο σ' αυτήν την άποψη (που αντιπροσωπεύει την ερμηνεία των σχέσεων μέσα από τη θεωρία της *κοινωνικής ανταλλαγής* (Social Exchange Theory), ο Rusbult και οι συνεργάτες του υποστηρίζουν ότι η δέσμευση σε μια σχέση δεν εξαρτάται μόνον από το κόστος ή το κέρδος που έχει κανείς μέσα σε μια σχέση, ή την ύπαρξη ή όχι διάφορων εναλλακτικών λύσεων, αλλά από το μέγεθος της επένδυσης που έχει γίνει επάνω στη σχέση. Σε μια σχέση επενδύει κανείς συναισθηματικά αλλά και οικονομικά. Μοιράζεται το χρόνο του, μοιράζεται χώρους, αντικείμενα, φίλους. Εγκαταλείπει ευκαιρίες καριέρας ή άλλες σχέσεις. Μπορεί να έχει την αίσθηση ότι έχει δώσει στο σύντροφό του τα καλύτερα χρόνια της ζωής του και δεν έχει πια να προσφέρει τίποτα σε κανέναν άλλο (Rusbult, 1983, Rusbult & Buunk, 1993, Lin & Rusbult, 1995).

Σύμφωνα με τον Rusbult όσο πιο μεγάλη είναι η επένδυση τόσο πιο μεγάλη είναι η δέσμευση και τόσο πιθανότερο είναι να παραμείνει κανείς στη σχέση. Οι επενδύσεις ως εκ τούτου, όχι μόνον αυξάνουν τη δέσμευση αλλά εξυπηρετούν στη σταθεροποίηση της σχέσης.

3.1.1 Δέσμευση και αλληλοεπιδρώντες παράγοντες – οικειότητα, ικανοποίηση, εξάρτηση

Η έννοια της δέσμευσης στην κοινωνικο-ψυχολογική έρευνα των τελευταίων δεκαετιών στις στενές διαπροσωπικές σχέσεις συνδέεται άμεσα με την οικειότητα, την αγάπη και το πάθος. Π.χ., έρευνες που μελέτησαν το πως ορίζεται η αγάπη στις σχέσεις ενηλίκων, υποστηρίζουν έναν ορισμό παρόμοιο με το σχήμα της θεωρίας του συναισθηματικού του Bowlby (1973, 1980, βλ. ανωτέρω κεφ. 2), ήτοι: *οικειότητα* (δεσμός αγάπης), *δέσμευση* (φροντίδα), και *πάθος* (σεξουαλική έλξη) (Babcock et al., 1993, Cantos et al., 1994). Σύμφωνα με τον Fletcher εμπειρική έρευνα υποστηρίζει την σχέση των τριών αυτών παραγόντων σε διάφορες μορφές στενών διαπροσωπικών σχέσεων (Fletcher, 2002). Π.χ. στις σχέσεις μιας νύκτας το πάθος ανεβαίνει σε υψηλά επίπεδα, ενώ η οικειότητα και η δέσμευση βρίσκονται χαμηλά. Ενώ, όσο η διάρκεια της σχέσης αυξάνει, το πάθος ξεθωριάζει δίνοντας τη θέση σε υψηλά επίπεδα οικειότητας και δέσμευσης (Magdol et al., 1997). Ο Fletcher επίσης, υποστηρίζοντας τη βιολογική φύση της αγάπης, αναφέρεται στη λειτουργία του νευροφυσιολογικού συστήματος και των ορμονών της οξυτοκίνης (oxytocin) και βασοπρεσσίνης (vassopressin) ως καθοριστικούς παράγοντες στην εμφάνιση των συναισθημάτων *οικειότητας* και *δέσμευσης*. Οι ίδιες οι ορμόνες, συνεπείς στο ρόλο τους για την ενίσχυση του συναισθηματικού δεσμού, εκλύονται κατά τη διάρκεια της γέννας και του θηλασμού, όπως και κατά τη διάρκεια της σεξουαλικής πράξης μετά τον οργασμό και από τις γυναίκες και από τους άνδρες (Fletcher, 2002).

Παλαιότερα επίσης ο Erikson (1963), συνέδεσε την έννοια της *οικειότητας* με την ικανότητα για *δέσμευση*. Όρισε την *οικειότητα* ως *την ικανότητα να δεσμεύσει (κανείς) τον εαυτό του σε συμπαγείς συντροφικές*

και φιλικές σχέσεις και να αναπτύξει την ηθική δύναμη να εμμένει και να διατηρεί τη δέσμευσή του σε αυτές ακόμη και αν οι σχέσεις απαιτούν θυσίες και συμβιβασμούς. Ο Erikson υποστήριξε ότι με αυτή την έννοια η οικειότητα συνεπάγεται μια δυνατή και ολοκληρωμένη αίσθηση ταυτότητας, διότι διαφορετικά η εμπειρία της συγχώνευσης του εαυτού στη σχέση γίνεται τρομακτική και δυσάρεστη. Όπως οι Levitz-Jones και Orlofsky (1985) υποστηρίζουν στις έρευνες τους για το αποχωρισμό και την εξατομίκευση σε νέες γυναίκες, όταν δύο άτομα έχουν περάσει μέσα από έναν υγιή αποχωρισμό και αισθάνονται ασφαλείς και έχουν εμπιστοσύνη στον εαυτό τους, τότε αναζητούν την εγγύτητα και τη δέσμευση, χωρίς να αισθάνονται ότι απειλείται η αυτονομία τους. Στην περίπτωση αυτή, το άτομο μπορεί να εξελίσσεται αυτόνομα μέσα σ' ένα κλίμα αμοιβαιότητας χωρίς να εγείρονται φόβοι απώλειας και εγκατάλειψης, ενώ γίνονται σεβαστές οι ιδιαιτερότητες του άλλου (Bowlby (1973, 1980).

Οι αλληλοεπιδρώντες με τη *δέσμευση* παράγοντες, ήτοι: *ικανοποίηση, εξάρτηση, επένδυση, εμπιστοσύνη* συζητούνται από τον Hinde (1997) μέσα στα πλαίσια ανάλυσης των θεωριών της *κοινωνικής ανταλλαγής* -(social exchange), *κοινωνικής αλληλεπίδρασης* των Thibaut & Kelly (1959, Kelly & Thibaut, 1978, Kelley, 1979), της *ισοτιμίας* (equity) (Adams, 1965), και το μοντέλο *επένδυσης* (Investment model, Rusbult, 1980, Drigotas & Rusbult, 1992, Rusbult & Buunk, 1993). Σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές η δέσμευση σχετίζεται: α) με την *ικανοποίηση*, το άτομο δεσμεύεται περισσότερο σε μια σχέση όταν υπάρχει ικανοποίηση στη σχέση, η οποία, αυξάνεται ανάλογα με τη συναισθηματική ή άλλου είδους αμοιβή που μπορεί να παίρνει το άτομο μέσα σε μία σχέση, β) με την *εξάρτηση*, όπως αυτή καθορίζεται μέσα από την ύπαρξη ή μη άλλων εναλλακτικών σχέσεων ή του φόβου της μοναξιάς, γ) με το μέγεθος της επένδυσης στη σχέση όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, καθώς και δ) με το κατά πόσο η σχέση αποτελεί το κεντρικό σημείο αναφοράς της ύπαρξης και της προσωπικής ταυτότητας του ατόμου.

3.2 Οικειότητα

Ο όρος *οικειότητα* στη θεωρητική ανάλυση και έρευνα των στενών διαπροσωπικών σχέσεων αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο κάθε ορισμού που αφορά τις σχέσεις, με διαφορετική χροιά και νόημα, ανάλογα με την θεωρητική προσέγγιση αφ' ενός αλλά και με τις διαφορετικές κατηγορίες των σχέσεων (ερωτικές, φιλικές, οικογενειακές) αφ' ετέρου. Οικείος, οικεία σχέση, οικειότητα, παραπέμπουν σχεδόν πάντα σε στιγμές έντονης αλληλεπίδρασης, αλληλεξάρτησης, εγγύτητας, εμπιστοσύνης. Σύμφωνα με τους Braiker και Kelly (1979), και τον Cahn (1992), μια σχέση χαρακτηρίζεται ως οικεία όταν υπάρχουν τρία απαραίτητα στοιχεία: εγγύτητα στο πρόσφατο παρελθόν ή παρόν, αλληλεξάρτηση και συμμετοχή σε κοινές δραστηριότητες.

Από την άλλη πλευρά, ο όρος *οικειότητα* αποτελεί απαραίτητο στοιχείο σε κάθε ορισμό της έννοιας της *αγάπης* και του *έρωτα* παραπέμποντας συνάμα και στη σεξουαλική διάσταση της σχέσης (βλ. Giddens, 2005, σελ. 17). Για την Rubin (1970, 1973), π.χ., στο μοντέλο της για την αγάπη, η οικειότητα είναι ένα από τα τρία κύρια χαρακτηριστικά της αγάπης (προσκόλληση, φροντίδα, οικειότητα), και εκφράζεται με μια έντονη επιθυμία για στενή επαφή με τον αγαπημένο σε μια ατμόσφαιρα εμπιστοσύνης. Το ίδιο και ο Sternberg στο δικό του τριαδικό μοντέλο για την αγάπη συμπεριλαμβάνει την οικειότητα ως το *συγκινησιακό* στοιχείο της αγάπης, το οποίο εμπεριέχει μοίρασμα, αμοιβαία κατανόηση, συναισθηματική υποστήριξη και δημιουργεί ζεστασιά στη σχέση (Sternberg, 1986, Sternberg & Grajek, 1984, βλ. κεφ. 3.5 του παρόντος κειμένου).

Ο Giddens (1991, 2005) διερευνώντας τις αλλαγές στην έκφραση της σεξουαλικότητας και τις αλλαγές στις στενές διαπροσωπικές σχέσεις στην εποχή μας βλέπει την οικειότητα μέσα στα πλαίσια της *'αμιγούς σχέσης'* μιας σχέσης *'σεξουαλικής και συναισθηματικής ισότητας'*, όπου η οικειότητα δεν είναι μια συνεχής απαίτηση για συναισθηματική εγγύτητα αλλά μια *'συναλλακτική διαπραγμάτευση σε προσωπικούς δεσμούς μεταξύ ίσων'*. Μια διαπραγμάτευση η οποία εμπεριέχει σ' όλη της την πορεία το ερωτικό στοιχείο και τη σεξουαλικότητα αλλά αποδεσμεύει τον έρωτα από τη σεξουαλική

πράξη. Όπως αναφέρει η Ντάβου στον πρόλογο της ελληνικής έκδοσης του βιβλίου *Η Μεταμόρφωση της Οικειότητας* «ο Giddens συμπεριφέρεται απέναντι στην έννοια της οικειότητας, ως φέρουσας σε μια πτυχή της, την ιδιότητα του Φροϋδικού Έρωτα ως ενόρμηση της ζωής που δρα μέσα στις σχέσεις των ανθρώπων για να επιφέρει την ικανοποίηση αλλά και τη μετουσίωση. Γι αυτό και αυτή η 'ερωτικίζουσα' ιδιότητα όπως την αντιλαμβάνεται, είναι κεντρικό στοιχείο όλων των σχέσεων, από αυτήν του ζευγαριού έως τη φιλική σχέση και τη σχέση γονέα-παιδιού» (Giddens, 2005, σελ. 16). Με άλλα λόγια, σύμφωνα με τον Giddens η *'συναλλακτική διαπραγμάτευση της οικειότητας'* στο ζευγάρι της σύγχρονης εποχής, έχει στόχο τη συναισθηματική αυτονομία που απαιτείται για τη διατήρηση της οικειότητας, όπου η έκφρασή της, η έκφραση δηλαδή αυτής της «εγγενούς ανακατασκευής της οικειότητας» αποτελεί την *αμιγή σχέση*. Στην αμιγή σχέση, η οικειότητα δεν σημαίνει μόνον τη δυνατότητα του να ανοίγει κανείς τον εαυτό του στον άλλο, αλλά συνεπάγεται σεξουαλική αμοιβαιότητα, εγγύτητα, αμοιβαία ικανοποίηση της επιθυμίας, εμπιστοσύνη και ισότητα στο συναισθηματικό πάρε-δώσε μεταξύ ατόμων που συγκροτούν ένα εμείς, αλλά που είναι ανοιχτά στις εξωτερικές επιρροές και αισθάνονται ελεύθερα.

Από πολλούς ερευνητές οι έννοιες της *αυτο-αποκάλυψης* – να ανοίγει δηλαδή κανείς τον εαυτό του στον άλλο (self-disclosure) και να μοιράζεται τις ενδόμυχες σκέψεις και τα συναισθήματά του, καθώς και της *εγγύτητας* (closeness), εξισώνονται με την έννοια της *οικειότητας* στις στενές διαπροσωπικές σχέσεις και ιδιαίτερα στις ρομαντικές σχέσεις και σχέσεις αγάπης (Hinde, 1979, Parks & Floyd, 1996). Σε σχετικές έρευνες σε φοιτητές και νεαρούς ενήλικες, συναφείς έννοιες που δόθηκαν για την *οικειότητα* ήταν υποστήριξη χωρίς περιορισμούς, όμοια ενδιαφέροντα, φυσική επαφή, συναισθηματικό άνοιγμα, όπως επίσης και σεξουαλική επαφή και εμπιστοσύνη (Parks & Floyd, 1996). Πολλά τεστ μέτρησης της *οικειότητας* συμπεριλαμβάνουν την *εγγύτητα* και την *αυτο-αποκάλυψη* μαζί με άλλους όρους (Sternberg, 1986), ορίζοντας την οικειότητα ως την επιθυμία ή την ετοιμότητα για εμπειρίες θαλπωρής, εγγύτητας, επικοινωνιακής

αλληλεπίδρασης, έρωτα καθώς και φροντίδας και δέσμευσης (McAdams, 1988, White et al., 1986).

Από την άλλη πλευρά, μία σχέση μπορεί να θεωρηθεί ως 'οικεία' σε κάποια πλαίσια και όχι οικεία σε άλλα (Perlman & Fehr, 1987), όπως επίσης κάποια σχέση μπορεί να θεωρείται ως οικεία από το ένα μέλος και όχι από το άλλο. Το ίδιο συμβαίνει και όσον αφορά στην εγγύτητα, σε μακρόχρονες σχέσεις γάμου, όπου η σύζυγος αντιλαμβάνεται ότι ο σύζυγός της δεν είναι ευτυχισμένος να τη συνοδεύει στο super-market, ενώ ο σύζυγος καταλαβαίνει ότι η σύντροφός του δεν θέλει να παρακολουθήσει μαζί του ποδόσφαιρο. Αυτή η αμοιβαία κατανόηση είναι σαφώς ένδειξη οικειότητας αν και μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα το ζευγάρι να περνάει λιγότερο χρόνο μαζί. Επίσης, όσον αφορά στη φυσική εγγύτητα και οικειότητα ως προς την αποκάλυψη του σώματος, οι μελέτες συνδέουν την οικειότητα με την αμοιβαία απόλαυση και τη σεξουαλική ικανοποίηση, ενώ από την άλλη παρατηρείται ότι το άτομο αισθάνεται πιο ευάλωτο μετά από μια φυσική αυτο-απόκλυση, η οποία μειώνεται όταν υπάρχει εμπιστοσύνη μεταξύ των συντρόφων (Kelvin, 1977, Hinde, 1997).

Η έννοια της οικειότητας αποκτά θα λέγαμε ένα πρόσθετο νόημα και σημασία μέσα στα πλαίσια της θεωρίας του συναισθηματικού δεσμού (Bowlby, 1973, 1980) και των ερευνών που αφορούν τη ρομαντική αγάπη ως μιας διαδικασίας ανάπτυξης συναισθηματικού δεσμού μεταξύ δύο ενηλίκων. Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, η αγάπη και ο δεσμός αγάπης μεταξύ των δύο ενηλίκων, σύμφωνα με τη θεωρία του συναισθηματικού δεσμού, αντικατοπτρίζει τους πρώτους δεσμούς που ενώνουν τον ενήλικα με το παιδί. Και όπως υποστηρίζει ο Fletcher (2002) η οικειότητα όπως και δέσμευση που αναπτύσσουν τα άτομα στις στενές διαπροσωπικές σχέσεις προεικονίζονται στις σχέσεις και τους δεσμούς που είχαν αναπτύξει στη πρώιμη περίοδο ανάπτυξης. Η οικειότητα στη θεωρία του συναισθηματικού δεσμού, εμπεριέχει την ανάγκη του ανθρώπου για έναν σταθερό δεσμό αγάπης, ασφάλειας και φροντίδας, όπου το *οικείο* μπορεί να προέρχεται μέσα από την αναπαραγωγή του ρόλου και των προτύπων των αλληλεπιδράσεων που βίωσαν τα άτομα στους πρώτους δεσμούς τους (Leibowitz, 1983, Feeney & Noller, 1996).

4. Σύνοψη

Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω καθώς και το γενικότερο θέμα της έρευνά μας, δηλαδή, τις σχέσεις αντρών και γυναικών στο πλαίσιο του δικού μας χωροχρόνου, επανατίθεται το ερώτημα της κρίσης στις σχέσεις ανάμεσα στα φύλα και της πιθανής ανάδυσης νέων μοντέλων του σχετιζοσθαι, ιδιαίτερα αναφορικά με τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις του ετερόφυλου ζευγαριού.

Ας σημειώσουμε ότι ένας από τους κινδύνους που ελλοχεύει στην προσπάθειά μας να μιλήσουμε για ετερόφυλα ζευγάρια είναι η διατήρηση της προνομιακής θέσης της ετεροσεξουαλικότητας σε σχέση με άλλες μορφές σεξουαλικότητας. Διευκρινίζουμε ότι δεν είναι αυτός ο στόχος μας και ότι επιλέξαμε ετερόφυλα ζευγάρια κυρίως για λόγους πρακτικούς και για να μπορέσουμε να διερευνήσουμε τους πιθανούς τρόπους με τους οποίους ευρύτερες κοινωνικο-πολιτικές αλλαγές (όπως η εισχώρηση της γυναίκας στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας, σε χώρους, δηλαδή, που μέχρι πριν μερικές δεκαετίες κυριαρχούσε το αντρικό στοιχείο) και ανακατατάξεις στον τομέα των ιδεών και των πρακτικών που σχετίζονται με ό,τι αφορά την οικογένεια, το γάμο και την πεκνοποιΐα μπορεί να έχουν επηρεάσει τους τρόπους του σχετιζοσθαι και την έκφραση συναισθήματος και σεξουαλικότητας αντρών και γυναικών στο πλαίσιο του κυρίαρχου μοντέλου στενής διαπροσωπικής σχέσης, δηλαδή το (ερωτικό) ζευγάρι. Μπορούμε να μιλάμε για νέους τρόπους συνάντησης του ετερόφυλου άλλου και κατά συνέπεια για νέου τύπου σχέσεις ζευγαριού; Ποιά είναι τα θέματα που διαπραγματεύονται, με ποιές διαδικασίες και με ποιό τρόπο αυτά σχετίζονται με τα ευρύτερα και διαχρονικά βιώματα και αντίστοιχες αναπραστώσεις των διαφυλικών σχέσεων στο ζευγάρι; Πώς βιώνεται ο έρωτας μέσα στη σχέση; Ποιά είναι τα ερείσματα της σχέσης και πώς γίνεται η διαπραγμάτευσή της; Υπάρχει μεταμόρφωση της οικειότητας και ποιός ο ρόλος της σεξουαλικότητας και πώς αυτή μπορεί να επηρεάζει την εξέλιξη του ζευγαριού και τη σεξουαλικότητά του;

Με αφετηρία τα παραπάνω και με στόχο την ερευνητική τους προσέγγιση επιλέξαμε να εστιάσουμε στις αναπαραστάσεις και πρακτικές αντρών και γυναικών στο πλαίσιο του ζευγαριού με βάση τους εξής άξονες προσέγγισης:

- α) Πώς άντρες και γυναίκες βιώνουν και ορίζουν τη μεταξύ τους σχέση ως ζευγάρι και πώς αυτή σχετίζεται με τις αναπαραστάσεις τους περί (ερωτικής) σχέσης αντρών και γυναικών γενικότερα;
- β) Πώς βιώνεται ο έρωτας μέσα στη σχέση;
- γ) Ποιοί είναι οι κύριοι άξονες γύρω από τους οποίους δομείται αυτή η σχέση και πώς γίνεται η διαπραγμάτευσή τους από τα δύο μέλη της.
- δ) Πώς εντάσσεται η σεξουαλικότητα στη σχέση και πώς τη διαχειρίζονται άντρες και γυναίκες από τη μεριά τους
- ε) Ο ετερόφυλος άλλος μέσα στη σχέση

Τα ευρήματα που ακολουθούν προέκυψαν από την ανάλυση του απομαγνητοφωνημένου υλικού που συλλέχθηκε από 33 ερευνητικές συνεντεύξεις βάθους με άνδρες και γυναίκες στο ηλικιακό φάσμα από 25 έως 55 ετών. Η αναλυτική μεθοδολογία του ερευνητικού προγράμματος, καθώς επίσης και τα κριτήρια επιλογής των συμμετεχόντων έχουν παρουσιαστεί λεπτομερώς και τεκμηριώνονται στο 1^ο Παραδοτέο⁶. Ο οδηγός συνέντευξης που καθοδήγησε τη συλλογή των στοιχείων περί σχέσεων ετερόφυλου ζευγαριού, παρουσιάζεται αναλυτικά στο Παράρτημα I και το προφίλ των συμμετεχόντων στο Παράρτημα II.

⁶ Βλ. Ντάβου, Μπ., Κορίζη, Σ., Τασιοπούλου, Τζ., Χρηστάκης, Ν. *Αναπαραστάσεις ανδρών και γυναικών για τη σχέση τους με το άλλο φύλο: Εικόνες του συναισθήματος και της σεξουαλικότητας: Βιβλιογραφική Ανασκόπηση*, Ιούνιος, 2004, σσ. 4-9.

B. ΕΥΡΗΜΑΤΑ

1. Σχέση Ζευγαριού

Όπως ήδη αναφέρθηκε, σύμφωνα με τον Έρικσον (1968) η διαδικασία της επιλογής συντρόφου απασχολεί τα περισσότερα άτομα—τουλάχιστο στο πλαίσιο του δυτικού πολιτισμού – κυρίως τα τελευταία χρόνια της εφηβείας και κατά τη δεύτερη δεκαετία της ζωής, δηλαδή κατά το στάδιο που ονομάζει οικειότητα ενάντια στην απομόνωση. Για πολλούς ενηλίκους η διαδικασία εκτείνεται και στις μεταγενέστερες ηλικίες ενώ πολλοί θα αναζητήσουν σύντροφο μετά από τη διάλυση μιας σχέσης, ενός γάμου, ή τη χηρεία. Συνήθως, αναζητούμε συντρόφους με τους οποίους θα θέλαμε να παραμείνουμε μαζί σε βάθος χρόνου. Με όρους δηλαδή της θεωρίας του συναισθηματικού δεσμού⁷ αναζητούμε μια «ασφαλή βάση» από την οποία θα πραγματοποιήσουμε τη διερεύνηση του κόσμου της ενήλικης ζωής μας.

Τι ακριβώς όμως εννοούμε όταν αναφερόμαστε σε στενές διαπροσωπικές σχέσεις μεταξύ δύο (ερωτικών) συντρόφων; Πότε δύο σύντροφοι αποτελούν *ζευγάρι* και τι σημαίνει αυτό; Ο ορισμός φαίνεται αυτονόητος αλλά μια πιο κοντινή ματιά φανερώνει το ασαφές εννοιολογικό του περιεχόμενου που σε μεγάλο βαθμό σχετίζεται και με το γεγονός ότι η σχέση του ζευγαριού είναι μια κοινωνικοπολιτισμική κατασκευή που το νόημά της μεταβάλλεται ανάλογα με το κοινωνικοπολιτισμικό πλαίσιο. Για τις ανάγκες της έρευνάς μας θα επικεντρώσουμε στη σχέση δύο (ετερόφυλων) ατόμων όπως αυτή ορίζεται μέσα από την ανάπτυξη ενός ιδιαίτερου συναισθηματικού δεσμού, ενός ιδιαίτερου «δυσιαδικού εμείς», που διαφοροποιείται από άλλες σχέσεις (φιλικές, οικογενειακές, επαγγελματικές) και ο οποίος δεσμός

⁷ Για μια εκτενέστερη συζήτηση της θεωρίας του συναισθηματικού δεσμού παραπέμπουμε στο θεωρητικό πλαίσιο της παρούσης εργασίας.

εμπεριέχει, πλάθει και αναπλάθεται μέσα από τη σεξουαλικότητα και τις σχέσεις οικειότητας.

Ας σημειώσουμε ότι στη συνέχεια θα αναφερόμαστε στο ετερόφυλο ζευγάρι και ως ερωτικό ζευγάρι δίνοντας έμφαση στο στοιχείο της ερωτικής και σεξουαλικής έλξης που, στις μέρες μας τουλάχιστον, θεωρείται απαραίτητο στοιχείο για τη συγκρότησή της⁸.

Πριν αναφερθούμε στον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες περιέγραψαν τι σημαίνει ζευγάρι για εκείνους, αξίζει να σημειώσουμε ότι αρκετοί από αυτούς αναφέρθηκαν στη δυσκολία με την οποία συνάπτονται ή διατηρούνται οι ερωτικές σχέσεις. Εύκολα μπορούμε να καταλάβουμε από τον τρόπο που οι συμμετέχοντες προσεγγίζουν το θέμα ότι οι στενές διαπροσωπικές σχέσεις γενικά και οι ερωτικές σχέσεις ειδικότερα αποτελούν κεντρικό άξονα στη ζωή τους.

«...αυτό (το ερωτικό) είναι ένα περίεργο κομμάτι» (Κυριάκος, 29)

«Θέμα αυτονόητο; Στη σχέση; (ψιθυριστά) Τίποτα δεν είναι αυτονόητο!» (Μάρω, 45)

«Δηλαδή πέρα από τους γονείς μου και την αδερφή μου που ζούσαμε μαζί αλλά εντάξει αυτές οι σχέσεις επειδή είναι έτοιμες δεν χρειάζεται να καταβάλεις και κανά κόπο η σχέση η ερωτική, και η φιλική εντάξει, χρειάζεται πολύ μεγάλος κόπος για να την κατακτήσεις και να την κάνεις σημαντική. Έμαθα κυρίως αυτό. Το πως κατακτάς μια σχέση.

⁸ Η έννοια της αμοιβαίας αγάπης ανάγεται στον «εξαύλωμένο» αυλικό έρωτα του 12^{ου} αιώνα. Οι αντιδιαμετρικά αντίθετες έννοιες του γάμου και του έρωτα αρχίζουν να συγκλίνουν κατά το 17^ο και 18^ο αι. σε Ευρώπη και Β. Αμερική. Ο γάμος μπορεί ακόμη να μη βασίζεται στον έρωτα αλλά οι σύντροφοι αναμένεται να αναπτύξουν δεσμούς αγάπης στο πλαίσιο του (DeRougemont, 1982, Luhmann 1982). Από το 18^ο αι. και εξής η παραπάνω σχέση αντιστρέφεται και η αγάπη γίνεται αιτία γάμου που βασίζεται πλέον σε προσωπική επιλογή (Mitchell, 2002). Στον 20^ο αιώνα πλέον η αγάπη «σεξουαλικοποιείται», το σεξ «ερωτοποιείται» και η ερωτική επιθυμία και η ευχαρίστηση του σεξ μετατρέπονται σε κίνητρο και τρόπο διατήρησης της αγάπης και σταδιακά η ευχαρίστηση και η έκφραση μέσω του σεξ αποκτά αυτόνομη αξία πέρα από το πλαίσιο της αγάπης. (Seidman, 2002)

Πώς την κάνεις σωστή και καλή και δυνατή. Αυτό δεν το ήξερα πριν από αυτό.» (Άρης, 25)

«Μμμμ, γενικά εμένα μου φαίνεται πολύ δύσκολο τώρα το να γίνει μια σχέση. Αν κάτσω και το σκεφτώ από την αρχή, (με κάποια έμφαση) να γίνει η γνωριμία, να γίνει η συμπάθεια, να παρθούν τα τηλέφωνα, να σε πάρει τηλ. Εντάξει, θα μου πεις πολύ όμορφο ρε παιδί μου, αλλά και πολύ δύσκολο έτσι να γίνει για να ταιριάξει όλο το πράγμα.» (Δάφνη, 25)

«Οι σχέσεις είναι πολύ περίεργες γι αυτό σου είπα θέλει υποχωρήσεις. Και ν' ακούς τι λέει και ο άλλος. Να'χεις ανοιχτά αυτιά. Έχει να κάνει και η ηλικία. Όσο μεγαλώνεις αποκτάς τέτοια ιδιοτροπία που δύσκολα κάνεις σχέση. Είναι και η ηλικία και αν δεν έχεις μάθει να συμβιώνεις με κάποιον είναι δύσκολα μετά ξαφνικά να το κάνεις. Και οι γυναίκες και οι άντρες ιδιότροποι.» (Μανόλης, 45)

Οι σχέσεις δεν είναι μόνο δύσκολες αλλά δεν είναι ούτε δεδομένες. Απαιτείται δουλειά και κόπος για να διατηρηθούν και να είναι ικανοποιητικές

«Η αλήθεια είναι ότι οι σχέσεις και ιδιαίτερα ανάμεσα στα δύο φύλα είναι μεγάλη ιστορία, είναι πολύ σημαντική, διαρκής, έχει μεγάλο ενδιαφέρον, έχει αγώνα, έχει κόπο κι αφοσίωση, θέλει στόχο, θέλει αφοσίωση, θέλει...αλλά νομίζω ότι είναι το πιο σημαντικό πράγμα στη ζωή μας.» (Θοδωρής, 46)

«...η σχέση η ερωτική και η φιλική εντάξει, χρειάζεται πολύ μεγάλος κόπος για να την κατακτήσεις και να την κάνεις σημαντική» (Άρης, 25)

1.1 Ορισμός ζευγαριού

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα, άνδρες και γυναίκες, ορίζουν το ζευγάρι ως μια σχέση εμπιστοσύνης και αμοιβαίας συνδιαλλαγής. Η κατανόηση, ο σεβασμός η αγάπη και το ενδιαφέρον, η «έγνοια» αναδύονται ως προϋποθέσεις για την ύπαρξη μιας σημαντικής σχέσης ενώ η «συμβατότητα», δηλαδή ο «κοινός τρόπος σκέψης» είναι και αυτή απαραίτητο στοιχείο της συνύπαρξης. Το ζευγάρι δημιουργεί μια κοινή πραγματικότητα με διακριτά όρια από τις άλλες σχέσεις στην οποία υπάρχει η επιθυμία για μια ένωση (ίσως κατά το πρότυπο της πρώιμης σχέσης με τη μητέρα) όπου ταυτόχρονα διατηρείται η επιθυμία της ατομικότητας και της διαφορετικότητας, αλλά και η γνώση ότι η απόλυτη ταύτιση δεν είναι εφικτή. Βασικά χαρακτηριστικά της πολύ κοντινής αυτής σχέσης είναι η αμοιβαιότητα, το μοίρασμα, η οικειότητα, χρόνος ζωής της σχέσης αλλά και ο χρόνος που οι σύντροφοι αφιερώνουν ο ένας στον άλλο και τη σχέση, η δέσμευση και μια συνεχής διαδικασία δούναι και λαβείν ώστε να διατηρείται η αναγκαία και επιθυμητή ισορροπία ή όπως κάποιοι από τους συμμετέχοντες αναφέρουν 'αρμονία'.

«Βασικά συνεργασία είναι, νοιάζεται ο ένας για τον άλλο σε όλα τα θέματα, όταν υπάρχει βέβαια αρμονία στη σχέση. Να στηρίζεται ο ένας στον άλλο, να υπάρχει εμπιστοσύνη. Και δεν μπορεί ο ένας να δίνει και να μην ξέρει να παίρνει ή να ζητάει μόνο και να μη θέλει να δώσει.»
(Έλενα, 48 ετών)

«Μπορεί να είσαι με κάποιον μαζί απλώς και μόνο για τα τυπικά αλλά εγώ όταν λέω ζευγάρι εννοώ να είσαι μαζί ψυχή τε και σώματι.»
(Γρηγόρης, 26)

«το ζευγάρι το κάνει ο χρόνος. Με το χρόνο ανακαλύπτεις τον άλλο πιο βαθιά, πιο ουσιαστικά και μετά βλέπεις αν όντως μπορεί να είστε μαζί ή είναι κάτι της στιγμής. Τότε γίνεσαι ζευγάρι ουσιαστικό, αλλιώς

είναι ερωτικό το ζευγάρι. Στο ζευγάρι το βασικό είναι να σέβομαι τον άλλο, τη δουλειά του, τα χόμπι του, τον τρόπο ζωής του. Να καταλαβαίνεις τον άλλον αν θέλει κάτι που του αρέσει.» (Ντίνος, 49)

«Πρώτα από όλα το ότι μοιράζομαι τα πάντα μαζί του. Από την πιο μικρή λεπτομέρεια μέχρι το πιο σημαντικό που μπορεί να σου συμβεί. [...]Θεωρώ όμως ότι ναι όταν πω ότι ο άνθρωπος αυτός που είναι δίπλα μου είμαι ζευγάρι με αυτόνε θεωρώ ότι μοιραζόμαστε τα πάντα. Δηλαδή ξέρω τα εσώψυχά του και ξέρει τα εσώψυχά μου. Θα τον βοηθήσω στις δύσκολες στιγμές του είτε με να το συζητήσω μαζί του είτε αν θέλεις με τη σιωπή μου και πιστεύω ότι θα κάνει το ίδιο και ο άλλος. Ή μάλλον να μην πω πιστεύω περιμένω να κάνει και ο άλλος το ίδιο. Άσχετα με το αν αυτό συμβαίνει ή όχι.» (Λίτσα, 36)

«Εγώ νομίζω ότι είναι η μικρότερη μονάδα ας πούμε 2 ανθρώπων, αυτό που έλεγε και λίγο η κοινωνιολογία που λέει ότι είναι 2 άτομα, είναι η μικροκοινωνιολογική, είναι ο μικρόκοσμος, είναι το μικρότερο κομμάτι που μπορεί να κοινωνιολογία να επέμβει. 2 άτομα είναι ένα. Το ζευγάρι είναι η βάση των πραγμάτων για μένα. Είναι πολύ σημαντικό. Σημαίνει μου ἔρχεται τώρα αυτό που σου είπα προηγουμένως, σημαίνει γνώση, σημαίνει εμπειρία, σημαίνει επικοινωνία, σημαίνει.. μπορεί να σημαίνει και μοναξιά, μπορεί να σημαίνει, πώς να το πούμε, το αντίθετο της μοναξιάς, συνεύρεση με τον άλλο. Νομίζω ότι είναι το σημαντικότερο που μπορεί να υπάρχει σε μια κοινωνία το ζευγάρι.» (Λεωνίδα, 47)

«Ότι είμαστε σαν ένα σώμα ας πούμε. Αυτό. Ότι είμαστε ένα και το αυτό. Ότι δεν κάνει κανένας τίποτε χωρίς να ενημερώσει τον άλλο. Ότι ό,τι νιώθει θα ήθελε να το νιώθει και ο άλλος αν είναι καλό. Αν είναι κακό θα ήθελε να τον προστατέψει απ' αυτό. Ότι τέλος πάντων κάνουμε πράγματα μαζί. Αυτό σημαίνει.» (Διονύσης, 44)

«Να είσαι με κάποιον, να επικοινωνείς, να περνάς καλά, να κάνεις σεξ αυτά. Να έχεις κάποιον δικό σου. Καλοί και οι φίλοι αλλά είναι αλλιώς. Σε καταλαβαίνει καλύτερα. Είναι δικός σου άνθρωπος, δεσμεύεσαι περισσότερο. Έχεις κάποιον που του αρέσεις, σ' αγαπάει σε κάνει να αισθάνεσαι καλά.» (Γεράσιμος, 25)

1.2 Σημαντική σχέση

Οι σχέσεις που πληρούν τις παραπάνω προϋποθέσεις (μοίρασμα, νοιάξιμο, ενδιαφέρον, εμπιστοσύνη, διάρκεια χρόνου) τείνουν να θεωρούνται σημαντικές και αυτές είναι πάνω στις οποίες βασίζεται ο ορισμός του ερωτικού ζευγαριού. Υπάρχει σαφής διαχωρισμός από άλλες σχέσεις πιο επιφανειακές και επιπόλαιες. Το ζευγάρι αναπτύσσει έναν ιδιαίτερο δεσμό που το διαχωρίζει από άλλες πιο επιφανειακές *σεξουαλικές* σχέσεις ή από σχέσεις φιλίας.

«Πιστεύω ότι είναι ο άνθρωπος που μπορείς να του εμπιστευτείς πολλά πράγματα, είναι ο άνθρωπος που σε καταλαβαίνει, είναι ο άνθρωπος που θα μπορείς να του μιλήσεις και θα ξέρει...μάλλον θα σε κοιτάξει και θα ξέρει τι ήθελες να πεις, ε...είναι ο άνθρωπος που θα' ναι δίπλα σου κι όταν είσαι καλά κι όταν δεν είσαι καλά. Είναι ο άνθρωπος που δε θα, δεν είναι δηλαδή μαζί σου μόνο για να βγαίνετε, να κάνετε χαβαλέ να πιείτε ένα ποτό κι εντάξει περνάμε καλά και είμαστε ωραία. Είναι ο άνθρωπος που πρέπει να περνάς μαζί του ώρες. Όχι πρέπει, είναι απαραίτητο να περνάς μαζί του ώρες για να μπορέσεις να τον γνωρίσεις και να σε γνωρίσει. Αυτό σημαίνει για μένα ζευγάρι. Ζευγάρι ας πούμε δεν είναι η γκόμενά μου ας πούμε. Αυτό δεν είναι ζευγάρι. Αυτό είναι η κοπέλα για να βγεις ένα σαββατόβραδο ξέρωγω 'η ο,τιδήποτε και να πας να διασκεδάσεις. Αν θες να πεις ότι είμαι ζευγάρι για μένα είναι αυτά που σου λέω» (Κυριάκος, 29)

«Όταν ήμουνα μόνος μου βαριόμουνα κιόλας. Εντάξει μπορεί να είχα κάποιες σχέσεις με κάποιες γυναίκες που μπορεί να βγαίναμε έτσι και τέλος πάντων, αλλά ήτανε φλου. Ήθελα κάτι άλλο κάτι πιο εσωτερικό κάτι πιο επικοινωνιακό...» (Λεωνίδα, 47)

«Η εμπιστοσύνη την έκανε σημαντική, η εμπιστοσύνη, το σημαντικότερο. Και η προσωπικότητα βέβαια του καθενός, να σέβεται ο ένας τον άλλο, η αναγνώριση που έρχεται από το άλλο πρόσωπο και αυτό δε βλέπω να υπάρχει πολύ στις σημερινές σχέσεις» (Έλενα, 48 ετών)

«Την έκανε σημαντική η αγάπη, δεν μπορείς να ζήσεις χωρίς τον άλλο, θέλεις να τον βλέπεις όλη την ώρα, να κάνεις πράγματα μαζί του, να κάνεις σχέδια μαζί του.» (Γεράσιμος, 25)

«Αν είμαστε τόσα χρόνια μαζί και συνυπάρχουμε μαζί αρμονικά αυτό την κάνει σημαντική» (Μάκης, 31)

Οι προσωπικές δυσκολίες και άλλες συγκυρίες μπορεί να φέρουν δυο άτομα μαζί. Όμως και σ' αυτή την περίπτωση απαραίτητη η αμοιβαία ερωτική επιθυμία και ο σεβασμός.

«...σημαντική. Ήτανε το γεγονός αυτό ότι βρεθήκαμε σε μια δύσκολη περίοδο μαζί που ίσως και αυτός ένας από τους λόγους που την έκανε σημαντική το οποίο ήταν (.) σίγουρα υπήρχε μεγάλη ταύτιση όχι απόψεων, ταύτιση ζωής γενικά. Σίγουρα υπήρχε σεβασμός και από τα 2 μέρη, υπήρχε σημαντική ερωτική επιθυμία και από τα 2 τα μέρη και αυτό, δεν ήταν περιοριστικός. Αυτό που περιέγραφα προηγουμένως.» (Αποστόλης, 36)

2. Από τον έρωτα στην αγάπη

Μια διάκριση που προέκυψε από το λόγο των συμμετεχόντων ήταν αυτή ανάμεσα στα έντονα συναισθήματα που συνήθως κυριαρχούν στην αρχή μιας σχέσης και στην αγάπη που αναπτύσσεται – ή ιδανικά περιμένει κανείς ότι θα αναπτυχθεί – ανάμεσα στους συντρόφους και που θα αποτελέσει τη βάση για μια ικανοποιητική σχέση με κάποια διάρκεια. Όλοι σχεδόν οι συμμετέχοντες μιλούν για το γεγονός ότι ο έρωτας καταλαγιάζει μετά από κάποιο διάστημα και η σχέση για να μπορέσει να διατηρηθεί οφείλει να μεταλλαχθεί να «ωριμάσει», να περάσει σε μια πιο νηφάλια φάση όπου κυριαρχεί η αγάπη και άλλα τρυφερά συναισθήματα αλλά απ' όπου έχει ίσως χαθεί η μαγεία του πρώτου έρωτα. Αυτή η μαγεία έχει εξυμνηθεί στην ποίηση και στη λογοτεχνία και εκφράζεται στην καθημερινή έκφραση «ερωτοχτυπημένος». Ένας από τους λόγους ίσως που η διάρκεια αυτής της φάσης είναι περιορισμένη έχει να κάνει με το γεγονός ότι το κύριο συστατικό της είναι η εξιδανίκευση του άλλου. Πρόκειται, σύμφωνα με μια ψυχαναλυτική θεώρηση (Freud, 1921) για μια εφήμερη βύθιση στον κόσμο του πρώιμου ναρκισσισμού, όπου το ιδεώδες του εγώ προβάλλεται πάνω στο αντικείμενο. Αυτό που υπονοείται είναι ότι η σχέση αρχίζει να σταθεροποιείται από τη στιγμή που τη θέση του πρώτου έρωτα αρχίζει να παίρνουν βαθύτερα, πιο τρυφερά συναισθήματα στα οποία μπορεί να στηριχτεί μια μακροχρόνια σχέση. Η Chasseguet-Smirgel (1985) υποστηρίζει ότι η πιο τρυφερή αγάπη απουσιάζει από το πάθος του πρώτου έρωτα όπου το αντικείμενο του πόθου επενδύεται με μοναδικές ιδιότητες που δεν του επιτρέπουν αδυναμίες και λάθη. Η πιο τρυφερή αγάπη επιτρέπει μεγαλύτερη ανοχή για τις ατέλειες του αγαπημένου προσώπου και τη δημιουργία ενός συναισθηματικού δεσμού. Από μια πιο σύγχρονη ψυχαναλυτική οπτική, η σταδιακή μείωση του έρωτα δεν αποτελεί μια αντικατάσταση της εξιδανικευμένης εικόνας του άλλου και της πραγματικότητας από μια πιο ρεαλιστική αλλά για μια αίσθηση κινδύνου που προκαλεί κάθε εξιδανίκευση και που δε συνάδει με την ανάγκη για σταθερότητα και ασφάλεια που συνήθως κανείς αναζητά μέσα από τις στενές διαπροσωπικές σχέσεις (Mitchell, 2002). Δεν είναι απαραίτητο ότι τα

εξιδανικευμένα χαρακτηριστικά είναι αποκυήματα του ερωτευμένου νου, αλλά συνήθως αυτά συνυπάρχουν με απογοητεύσεις και ματαιώσεις. Έτσι, η κύρια διαφορά ανάμεσα στον «έρωτα» στην αρχή μιας σχέσης και στην «αγάπη» που εμφανίζεται αργότερα δε συνίσταται τόσο στη μείωση του πάθους αλλά σε μια μεταστροφή στους μηχανισμούς άμυνας ώστε να επιτρέπουν περισσότερη αναγνώριση και αποδοχή των μειονεκτημάτων του συντρόφου, όπως τα αντιλαμβάνεται ο έτερος σύντροφος (Hinde, 1997). Αξίζει επίσης να σημειώσουμε ότι το ερωτικό πάθος στο οποίο αναφερόμαστε εδώ περιλαμβάνει επιθετικότητα η οποία εξ ορισμού δεν ταιριάζει με τα πιο τρυφερά συναισθήματα αγάπης, έγνοιας, κατανόησης που αποδίδονται στις μετέπειτα φάσεις της σχέσης. Η επιθετικότητα αυτή χρειάζεται λοιπόν να μετουσιωθεί (με ψυχαναλυτικούς όρους να απωθηθεί στο ασυνείδητο) ώστε να αναδυθούν αυτά τα συναισθήματα και να μην προκληθεί σύγκρουση με άλλες ψυχικές απαιτήσεις (Laplanche & Pontalis, 1986).

«ο τρελός έρωτας περνάει. Και νομίζω ότι περνάει και γρήγορα. Από κει και πέρα αν οι άνθρωποι έχουνε κοινά στοιχεία να υπάρχει αγάπη, υπάρχει τρυφερότητα και σαφώς καλλιεργούνε και τον ερωτισμό τους. Τώρα να μου πεις ποιος το κάνει αυτό. Δεν ξέρω κάποιοι θα το κάνουνε δεν μπορεί. Δηλαδή θεωρώ ότι περνάει τέτοιες φάσεις δηλαδή τελειώνει ο έρωτας και μετά πάμε σε μια κατάσταση πιο ισορροπημένη, η οποία αν έχουν κέφι οι άνθρωποι ρε παιδί μου απέναντι σε αυτό που ζούνε μπορούν να το κάνουν πιο, μπορούν να το κάνουν έτσι που να έχει ενδιαφέρον. Δηλαδή να έχει τη μέση και πάνω και κάτω.» (Δώρα, 45)

«Γιατί τους πρώτους 6 μήνες αυτό που μετράει είναι ο έρωτας είναι ο ενθουσιασμός, ακόμα γνωρίζεις τον άλλον, το βασικό στους πρώτους 6 μήνες είναι το σεξ, ας πούμε γιατί... είναι ότι γνωρίζεις τον άλλον σαν άνθρωπο σαν σώμα τα πάντα. Ενώ μετά από εκεί ξέρεις ότι μένει κάτι πιο βαθύ. Μετά το χρόνο. Ε, αυτό το ότι νοιάζεσαι τον άλλον νοιάζεσαι τον άλλον και τον θέλεις για αυτό που είναι και όχι για αυτόν που

βγαίνεις ραντεβού στις αρχές. Οπότε αν περάσεις, που εγώ νομίζω αυτό το πράγμα δεν έχω περάσει στις σχέσεις, δηλαδή δεν μπορώ να περάσω, να κάνω αυτό το μεταβατικό στάδιο αν περάσεις αυτό το στάδιο υγιώς και πεις ότι τον θέλω τον άλλον έτσι όπως είναι και το να περνάμε καλά, άσχετα το αν είμαι φουλ ερωτευμένη αν τον αγαπάω και περνάω καλά, αν το δεχτείς αυτό, ε, τότε περνάει κυλάει η σχέση καλά.» (Κέλλυ, 26)

«Δηλαδή αυτό που λέμε έρωτας κρατάει συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Μπορεί να είναι δύο μήνες, ένας χρόνος δεν ξέρω πόσο. Μετά μπαίνει σε άλλη λογική το θέμα. Μετά αποφασίζεις τι κάνεις. Σε δένουν άλλα πράγματα. Την αγαπάς. Αλλά μπορεί να θες να ξαναζήσεις τον έρωτα, να κάνεις άλλα πράγματα. Αν έχει κάτι να σου πει σαν άνθρωπος μένεις.» (Γρηγόρης, 26)

«όταν είσαι στην αρχή μιας σχέσης είσαι πολύ ενθουσιασμένος με αυτόν που είσαι, να περνάς καλά. Περνάς καλά χαιρέσαι που πας σε κλαμπ χαιρέσαι το οτιδήποτε. Γιατί είσαι ενθουσιασμένος με αυτόν που είσαι . δεν τον ξέρεις καλά και τα λοιπά. Οπότε και να πας σε οποιοδήποτε μέρος να πας δεν σε πειράζει. Και σε Κουφονήσι να πας καλά θα περάσεις γιατί θα είσαι μόνο με αυτόν και στο κλαμπ να πας καλά θα περάσεις γιατί θα βλέπεις τον άλλον θα είσαι μαζί του και τίποτα άλλο.» (Κέλλυ, 26)

«Ναι έχουν στάδια πολλά. Στην αρχή ξεκινάς είσαι ερωτευμένος, μετά ο γάμος...δε θα έλεγα ότι ο γάμος σκοτώνει τον έρωτα αλλά ο χρόνος. Μετά έρχονται τα παιδιά, ο πατέρας μπορεί να νιώσει ότι δίνεις περισσότερα στα παιδιά και αυτόν τον παραγκωνίζεις, τον αφήνεις στην άκρη και μετά μένει θα έλεγα μια βαθιά αγάπη, όχι τόσο έρωτας, η οποία κρατάει, φτάνει...και δε θα το έλεγα συνήθεια, είναι βαθύτερο, μοιράζεσαι πολλά πράγματα.» (Έλενα, 48 ετών)

«Αλλάζουν, ωριμάζεις μαζί με τον άλλο, αλλά όταν είσαι και πολύ μικρός δεν σκέφτεσαι και πολύ σοβαρά. Κάνεις σχέση για να κάνεις σχέση. Αργότερα το σκέφτεσαι πιο σοβαρά. Ξεκινάνε πιο χαλαρά και μετά γίνονται πιο σοβαρές. Τον αγαπάς τον άλλο, είναι διαφορετικά, τον ξέρεις καλύτερα. Είναι θέμα συναισθημάτων. Δηλαδή στην αρχή είναι όλα καλά κι ωραία, καινούργια σχέση και μετά δημιουργείται ένας πολύ στενός δεσμός.» (Γεράσιμος, 25)

«Ναι σίγουρα. Δένεσαι περισσότερο. Στην αρχή είσαι στον ενθουσιασμό, μετά σε μια φάση πιο κατασταλαγμένη ρομαντική, μετά ρουτινιάρικη κ.λ.π. Είναι και παράγοντες εκτός της σχέσης. Όταν είσαι και καιρό με τον άλλο, υπεισέρχονται και παράγοντες όπως τα εργασιακά, οι παρέες, εμπλέκονται περισσότεροι άνθρωποι που από ένα σημείο και μετά επηρεάζουν. Αν έχεις δημιουργήσει μια καθημερινότητα με τον άλλο, κομμάτι της καθημερινότητας είναι και αυτά.» (Μάκης, 31)

«γνωριστήκαμε μείναμε μαζί συζήσαμε λίγο διάστημα, δο-κι-μα-στή-κα-με, γιατί εντάξει όλα ωραία και όλα καλά όταν βγαίνεις τον πρώτο καιρό με τον άλλον, να τον γνωρίσεις να σε γνωρίσει, να πάτε μια εκδρομή, να.. όλα παν καλά. Πιστεύω το πρώτο βμηνο, 7μηνο, είναι δεν ξέρω ό... σκέφτεσαι τον άλλον, ξέρω γω, υπάρχει ο έρωτας πιο έντονα σαν συναίσθημα, αλλά όταν αρχίζει η καθημερινότητα όταν αρχίζουν οι τριβές να δεις όταν ο άλλος, ρε παιδί μου, στο επίπεδο της τάξης, μες στο σπίτι, πώς οργανώνει το χρόνο του και όλα αυτά, [...]μείναμε και μαζί και μετά παντρευτήκαμε μετά από 2,5 χρόνια σχέσης.» (Θοδωρής, 46)

«όχι να 'σαι ερωτευμένος γιατί το ερωτευμένος είναι θέμα ημερών, έτους, και πάει λέγοντας...έχει ημερομηνία λήξης. Ο έρωτας είναι που φεύγει. Δεν τον αγαπάς τον άλλον.(...) Η αγάπη έρχεται μέσα απ' τον καιρό, μέσα απ' το αύριο. Το βασικό αυτό είναι: μέσα απ' τον έρωτα

να μείνει η αγάπη. Κι αν αγαπήσεις κάποιον χωρίς να τον έχεις ερωτευτεί είναι ακόμα καλύτερα γιατί τον έχεις αγαπήσει. Έχει έρθει το πιο δυνατό. Εγώ θεωρώ την αγάπη πιο δυνατό απ' τον έρωτα. Αν και λένε ότι ο έρωτας είναι πιο δυνατός...ο έρωτας είναι τίποτα...ναι...και πιστεύω ότι η αγάπη είναι πράγμα που σε κάνει να ηρεμείς πιο εύκολα. Στη χαρά είμαστε όλοι μια χαρά. Στη δυσκολία είναι εκεί που δυναμώνει η σχέση. Μέσα από τις δυσκολίες δυναμώνει μια σχέση.»
(Μανόλης, 45)

Ο ίδιος συνεχίζει τονίζοντας ότι ο έρωτας και η αγάπη είναι αλληλοαποκλειόμενα συναισθήματα. Με άλλα λόγια ο έρωτας δεν αποτελεί το πρώτο σκαλί για την μετεξέλιξή του σε αγάπη, σε κάτι πιο τρυφερό αλλά μια κατάσταση που περνά χωρίς να αφήσει κάτι πίσω της, δηλαδή μια ουσιώδη μακροπρόθεσμη παρακαταθήκη για τη ζωή του ατόμου.

«Όσες φορές έχω ερωτευτεί δεν έχω αγαπήσει. Με την Α δεν είμαι φουλ ερωτευμένος αλλά την αγαπάω πάρα πολύ. Όταν ξεφούσκωνε ο έρωτας, έφευγε. Μπορεί να μην ξεκινήσεις να αγαπήσεις κάποιον αλλά σου βγαίνει στην πορεία...είσαι μαζί του...δεν είσαι τρελά ερωτευμένος και δε βλέπεις τίποτα...βλέπεις πράγματα. Δεν ξέρω τώρα τι να σου πω. Την Α, την αγαπάω. Γιατί ο έρωτας ο τρελός δεν είναι αγάπη. Ερωτευμένος είναι αυτός που δεν αγαπάει. Είναι μονοκόμματο πράγμα...μονοκόμματα έρχεται, μονοκόμματα πέφτει...αυτή είναι η άποψή μου...βέβαια, μπορεί να αλλάξει κάποτε, αλλά τώρα αυτή έχω. Έτσι όπως τη βλέπω τώρα είναι σωστή γιατί έτσι μου βγαίνει.»
(Μανόλης, 45)

Στο παρακάτω απόσπασμα επίσης διαφαίνεται ένας διαχωρισμός ανάμεσα στον έρωτα και στο πάθος που δεν επιτρέπει σε κάποιον να «δει πράγματα». (Ας θυμηθούμε εδώ την λαϊκή έκφραση «ο έρωτας είναι τυφλός»

«Η σχέση που ζω τώρα είναι στην αρχή της και είναι πολύ δυνατή. Δεν ξέρω αν θα είμαστε ζευγάρι για χρόνια ή η δύναμη του έρωτα είναι τόσο μεγάλη που δεν έχουμε δει άλλα πράγματα μεταξύ μας. Είμαστε στο κομμάτι της δύναμης της σχέσης του πάθους και είμαστε καλά.»
(Ντίνος, 49)

Άρα, ο κίνδυνος που υπόρρητα διαφαίνεται να ελλοχεύει στην πρώτη φάση του έρωτα είναι η πιθανότητα να μην οδηγήσει σε κάτι πιο «βαθύ». Διακρίνουμε την επιθυμία των συμμετεχόντων – και την αγωνία τους ίσως – να δημιουργήσουν σχέσεις με λιγότερη μαγεία ίσως αλλά που θα προσφέρουν μεγαλύτερη ασφάλεια και ευκαιρίες για οικειότητα. Από την άλλη ο κίνδυνος που ενυπάρχει σε μια σχέση όπου πλέον δεν υπάρχει η μαγεία του ερωτικού πάθους είναι η φθορά που πιθανώς θα οδηγήσει σε διάλυση της σχέσης.

«Ας πούμε ότι το πρώτο στάδιο μιας σχέσης είναι η περίοδος του φλερτ, και του έρωτα να θέλεις. Όταν περάσει αυτό το στάδιο και συνεχίσεις να είσαι με τον άλλο άνθρωπο, θεωρώ ότι εκεί αρχίζει η σχέση και ωριμάζει. Όπου αυτό το πράγμα δεν τελειώνει ποτέ. Αυτό τελειώνει και επέρχεται η φθορά της σχέσης όταν πλέον με τον άλλον χωρίσεις. Δηλαδή υπάρχουν άνθρωποι που έχουνε ζήσει πάρα πολλά χρόνια μαζί, και θεωρώ ότι η σχέση τους ωριμάζει, είναι στη φάση της ωρίμανσης δηλαδή τα πράγματα που μπορεί να του συμβαίνουν στην καθημερινότητα τα προβλήματα που περνάνε μαζί ή το οτιδήποτε, το μεγάλωμα των παιδιών τους, η επιτυχία ή η αποτυχία αντίστοιχα των παιδιών τους, είναι πράγματα που τους εξελίσσουν σαν ανθρώπους, και το τρίτο στάδιο είναι αυτό που σου είπα της φθοράς. Όπου η φθορά όμως πάντα καταλήγει και στο χωρισμό. Δηλαδή αποκλείεται μια σχέση η οποία έχει φτάσει να μην ... να την κρατήσεις. Χωρίζεις με τον άλλο. Αυτά τα 3 στάδια θα έλεγα ότι υπάρχουν. Όπου το τρίτο μπορεί να υπάρξει σε μια σχέση μπορεί και να μην υπάρξει.» (Λίτσα, 36)

«ναι οι φάσεις, ε, η αρχική φάση είναι η φάση της εξερεύνησης, της απομυθοποίησης σε μερικούς ανθρώπους, η φάση της (.) της βασικής αντίληψης του χαρακτήρα του άλλου, αυτό μπορεί να κρατήσει και λίγους μήνες. Ε, μετά είναι η... η φάση της που έχεις περάσει τέλος πάντων που είσαι πολύ πιο ελεύθερος, πολύ πιο άνετος με τον άλλον, είναι η φάση που πραγματικά περνάς πολύ ωραία συναισθηματικά. Δεν είσαι κουρασμένος με τη σχέση δεν την έχεις συνηθίσει, ανακαλύπτεις πράγματα ακόμα, εντάξει μακάρι αυτό να κρατήσει για πάντα [γέλια]. Από κει πέρα υπάρχει ένα πιο.. μετά από αυτό συνήθως οι σχέσεις οι πιο πολλές αρχίζουν και παίρνουν τη φθίνουσα, βέβαια άμα συνεχιστεί η σχέση καλώς πάμε σε στάδιο μετά ωρίμανσης. Το οποίο ίσως κρατάει μέχρι τέλος. Για μένα δεν νομίζω υπάρχει.. ή υπάρχει το.. ή υπάρχει το τέλος, φθίνουσα σχέση και whatever και υπάρχει η ωρίμανση που κρατάει για άπειρα χρόνια.» (Αποστόλης, 36)

«γιατί εντάξει όλα ωραία και όλα καλά όταν βγαίνεις τον πρώτο καιρό με τον άλλον, να τον γνωρίσεις να σε γνωρίσει, να πάτε μια εκδρομή, να.. όλα παν καλά. Πιστεύω το πρώτο 6μηνο, 7μηνο, είναι δεν ξέρω ό... σκέφτεσαι τον άλλον, ξέρω γω, υπάρχει ο έρωτας πιο έντονα σαν συναίσθημα, αλλά όταν αρχίζει η καθημερινότητα όταν αρχίζουν οι τριβές να δεις όταν ο άλλος, ρε παιδί μου, στο επίπεδο της τάξης, μες στο σπίτι, πώς οργανώνει το χρόνο του και όλα αυτά, υπάρχουν πράγματα δικά μου που ενοχλούν την Άννα και πράγματα της Άννας που ενοχλούν εμένα αλλά αυτό με την τριβή έρχεσαι και τα μαθαίνεις και τέλος πάντων, μείναμε και μαζί και μετά παντρευτήκαμε μετά από 2,5 χρόνια σχέσης.» (Θοδωρής, 46)

Στο παρακάτω απόσπασμα υπάρχει και μια άλλη παράμετρος στη σχέση του ζευγαριού, αυτή της φιλίας. Η φιλία εμπεριέχει την οικειότητα και είναι απαραίτητο συστατικό για να μπορέσει να διαρκέσει μια σχέση. Η ερωτική (σεξουαλική) βάση της σχέσης δεν είναι αρκετή για να διατηρηθεί μια

ουσιαστική σχέση. Είναι αυτό που έχουμε επίσης δει και σε άλλους συμμετέχοντες που μιλούν για την ύπαρξη διανοητικής, πνευματικής και σεξουαλικής σύνδεσης για να είναι η σχέση ολοκληρωμένη (π.χ. Μαριλένα)

«επειδή είμαστε ας πούμε, παρά κάτι, παρά 2 μήνες 4 χρόνια μαζί εντάξει έχει στηθεί μια σχέση... δεν μπορείς να είσαι με κάποιον 4 χρόνια χωρίς να υπάρχουν πάρα παρά πολύ σημαντικά πράγματα που σου αρέσουν και της αρέσουν. Ναι προφανώς έχουμε ισχυρούς δεσμούς οι οποίοι επεκτείνονται και πέρα από την ερωτική σχέση γίνεσαι με τον άλλον σε μια τέτοια μακροχρόνια σχέση, γίνεσαι οπωσδήποτε φίλος γιατί αν δεν γίνεις φίλος η ερωτική από ένα σημείο και μετά δεν σε κρατάει μαζί. Δηλαδή δεν υπάρχει νόημα, δηλαδή μπορείς να βρεις και αλλού καλές ερωτικές σχέσεις.» (Άρης, 25)

3. Γνωρίσματα της σχέσης του ζευγαριού

3.1 Δέσμευση

Ένα από τα κεντρικά στοιχεία των κοντινών διαπροσωπικών σχέσεων είναι η δέσμευση. Η δέσμευση οριοθετεί μια σχέση σε σχέση με άλλες και δηλώνει μια πρόθεση ή επιθυμία του ατόμου να τη διατηρήσει. (Hinde, 1997). Ιστορικά το κέντρο βάρους του σχετίζεσθαι μεταξύ των δύο φύλων έπεφτε στη (θεσμοθετημένη) δέσμευση και όχι στο ερωτικό πάθος ή σε μια ατομική, προσωπική επιλογή. Η δέσμευση αυτή στο λόγο των συμμετεχόντων επιβιώνει σε μια πιο εξατομικευμένη μορφή, γίνεται εκούσια και συνειδητή απόφαση, αυτοτελής αξία. Προφανώς, υπάρχουν κάποια οφέλη για το άτομο που «επιλέγει» να δεσμευτεί σε μια σχέση αποκλείοντας ίσως έτσι άλλες πιθανές (ερωτικές) σχέσεις. Η δέσμευση σε ένα βαθμό προσφέρει κάποια ασφάλεια και σιγουριά, μια αίσθηση του ανήκειν πράγμα που μπορεί εξισορροπεί τον αποκλεισμό άλλων πιθανών σχέσεων. Δημιουργεί επίσης την προσδοκία αμοιβαιότητας και ανταπόδοσης από τον άλλο ώστε να δημιουργείται μια αίσθηση ενός ιδιαίτερου Εμείς. Η παράμετρος της φιλίας που αναφέραμε

παραπάνω καθώς και η δέσμευση ως ενσυνείδητη απόφαση παραπέμπουν σε έναν τύπο ζευγαριού που θα συζητήσουμε παρακάτω, το οποίο αποτελεί τη συνάντηση δύο ατόμων με εξατομικευμένες πορείες ζωής που σμιλεύονται για να δημιουργήσουν ένα ευρύτερο σύνολο (ιδανικά) ικανοποιητικό και για τους δυο.

«Ζευγάρι πιστεύω είναι η δέσμευση. Σε ποιο βαθμό συνειδητά έχω επιλέξει να περιορίσω τα όρια του εαυτού μου προκειμένου να συνυπάρξω με κάποιον και να απολαμβάνω μια σχέση συντροφικότητας» (Βάλια, 49)

«Δεσμεύομαι με αυτόν τον άνθρωπο. Δηλαδή αποφασίζω, έχω αποφασίσει ότι όταν έχω δεσμό με έναν άνθρωπο σημαίνει ότι υπάρχουν πράγματα που έχω δικά μου, που έχω αφήσει απ' έξω κι εκείνος έχει αφήσει απ' έξω, ή τέλος πάντων... σημαίνει ότι έχω μπει σε μια συμφωνία να το πούμε έτσι, όχι συμφωνία με χαρτιά και τέτοια, ότι είμαστε μαζί. Ότι αντιμετωπίζουμε τα πράγματα μαζί. Αυτό δεν σημαίνει... ναι ότι αντιμετωπίζουμε τα πράγματα μαζί, ότι δεν είμαι μόνος μου και για να μην είμαι... εάν ήμουνα... κοίταξε να δεις. Στη ζωή μου έχω περάσει και μόνος μου και μαζί. Είναι μια διαφορετική κατάσταση το μόνος.» (Λεωνίδα, 47)

«Είναι το είδος τη σχέσης που σε κάνει να αποφασίσεις ότι με αυτόν τον άνθρωπο θες να περάσεις την υπόλοιπη ζωή σου. Και σε αυτή τη σχέση που έχω είναι και η πρώτη φορά που το λέω αυτό.» (Μάκης, 31)

«Να είσαι με κάποιον, να επικοινωνείς, να περνάς καλά, να κάνεις σεξ αυτά. Να έχεις κάποιον δικό σου. Καλοί και οι φίλοι αλλά είναι αλλιώς. Σε καταλαβαίνει καλύτερα. Είναι δικός σου άνθρωπος, δεσμεύεσαι περισσότερο. Έχεις κάποιον που του αρέσεις, σ' αγαπάει σε κάνει να αισθάνεσαι καλά.» (Γεράσιμος, 25)

Σχετική με την έννοια της δέσμευσης είναι και η έννοια της αποκλειστικότητας:

«Ότι όταν έχεις αυτόν έχεις μόνο αυτόν δεν έχεις κανέναν άλλον, ότι μοιράζεσαι πολλά πράγματα μαζί του, δηλαδή τον ζεις τον άλλον στην καθημερινότητα, καθότι αυτό ότι κοιμόμαστε μαζί τρώμε μαζί βγαίνουμε μαζί, σπάνια βγαίνει ο ένας χωριστά από τον άλλον. Συζητάμε πολλά πράγματα για κάτι που μας απασχολεί.» (Κέλλυ, 26)

«Δεν ξενοκοιτάς. Εγώ το'χω σαν κανόνα αυτό. Όταν είμαι μαζί σου είμαι μαζί σου επειδή σε γουστάρω. Αν γούσταρα δε θα κάναμε οι δυο μας και θα γύρναγα. Όταν λοιπόν αγαπάς κάποιον είσαι μαζί του επειδή τον αγαπάς. Τελείωσε. Το είπες ότι αυτή είναι ωραία γυναίκα δεν αλλάζει κάτι.» (Μανόλης, 45)

Υπάρχει όμως και η δέσμευση που είναι μεν αποτέλεσμα επιλογής αλλά όχι εκούσια με τον τρόπο που παρουσιάζεται στα παραπάνω αποσπάσματα. Σ' αυτή την περίπτωση η δέσμευση είναι αποτέλεσμα είτε εξωγενών παραγόντων, όπως τα παιδιά, είτε απόρροια συναισθηματικής ανασφάλειας και φόβου μοναξιάς. Στην τελευταία περίπτωση πρόκειται μάλλον για εξάρτηση.

«κι έτσι με όποιον είμαι μαζί του ας πούμε κι αυτόν τώρα ενώ είμαι καλά περνάω καλά μ' αρέσει περισσότερο από τον προηγούμενο κλπ κλπ, είναι αυτό ότι λέω ότι μπορεί ας πούμε κάποια στιγμή αν μείνω μαζί.... αλλά από συμβατικούς λόγους να πω ότι κάποια στιγμή πρέπει να κάνω παιδιά. Δεν θα το πω από άποψη ασφάλειας δικής μου συναισθηματικής. ωραία να έχω τη διάθεση.... εγώ δεν είμαι άνθρωπος που θα πω ότι... μπορεί να έχω 3 κενά με αυτόν τον άνθρωπο μπορεί να έχω 2 καλά, 3 αρνητικά. Δεν θα χωρίσω για αυτά τα 3 αρνητικά. Θα περιμένω, ίσως να βρω κάποιον άλλον και τότε να χωρίσω. Γιατί δεν μπορώ να μείνω μόνη μου.» (Κέλλυ, 26)

3.2 Θεσμοθέτηση της σχέσης – Γάμος

Στο λόγο κάποιων από τους συμμετέχοντες σχετικά με το γάμο επιβεβαιώνεται ότι ο γάμος και η οικογένεια δε λειτουργούν πλέον ως οι οργανωτικές αρχές των σχέσεων του ζευγαριού. Αρχίζει επίσης να διαφαίνεται ένας σχετικά χαλαρός ορισμός για το τι είναι ζευγάρι, και μια στροφή από το γάμο ως θεσμό προς μια στενή εκούσια συναισθηματική σχέση που βασίζεται στην προσωπική επιλογή και υπάρχει μόνο εφόσον ικανοποιεί τους δύο συντρόφους (Giddens, 1992). Τα άτομα διατηρούν την αυτονομία τους μέσα στη σχέση και η προσωπική ευχαρίστηση τοποθετείται σε πρώτο πλάνο. Ενώ το κέντρο βάρους μετατίθεται στην προσωπική ολοκλήρωση μέσα από τη σχέση, δε μπορούμε να πούμε ότι οι σύντροφοι απελευθερώνονται από το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο συνάπτονται οι σχέσεις.

«Δεν θεωρώ το γάμο απαραίτητο για να ζήσω με έναν άνθρωπο όμορφα κι ωραία.» (Ντίνος, 49)

«Δεν ξέρω, δεν μπορώ να ξέρω τι μέλλον μπορεί να έχει γιατί από στιγμή σε στιγμή μπορεί να συμβεί το ο,τιδήποτε. Δεν ξέρω τι μπορεί να γίνει. Αλλά έτσι όπως είναι τώρα τα πράγματα κι έτσι όπως πάει νομίζω ότι πάει καλά. Αλλά για το μέλλον δεν ξέρω. Δηλαδή δεν έχω σκεφτεί ποτέ ακόμα γάμους κι ιστορίες τέτοιες έτσι. Ζω για τη σχέση. Δεν ξέρω που μπορεί να φτάσει. Μπορεί να γυρίσει αύριο η κοπέλα μου και να μου θα παντρευτούμε. Θα της πω όχι και τελείωσε. Σου λέω. Θα δείξει η πορεία.» (Κυριάκος, 29).

«ήταν απόφαση συνειδητή και θέλω να πιστεύω ότι ο γάμος μας είναι η σχέση μας τώρα είναι σε πολύ καλό επίπεδο. Σε πολύ καλό επίπεδο.

Πάντα υπάρχουν περιθώρια βελτιώσεως ή.. αλλά η βελτίωση έρχεται πιο πολύ στο πώς οργανώνουμε την καθημερινότητα.» (Θοδωρής, 46)

«Μέσα στο γάμο αισθάνομαι ελεύθερη πολύ, δε με πνίγει ο γάμος, δεν υπάρχουν πολλές τέτοιες σχέσεις. Έτσι εννοώ το γάμο εγώ, να μην είσαι παντρεμένος, με την έννοια της δέσμευσης, να έχει ο καθένας την ελευθερία του. Δεν είμαι κτήμα κανενός, μόνο του εαυτού μου.» (Έλενα, 48 ετών)

«Δεν ξέρω γιατί τώρα τελευταία και με αφορμή τη φίλη μου που θέλει να αρραβωνιαστεί και όλα αυτά, όλα αυτά μου φαίνονται πολύ μεγάλα ονόματα και πολύ βαριά και...δεν ξέρω τι να τα κάνω να σου πω την αλήθεια. Ακόμα και η ιδέα του γάμου, το θεωρώ ότι είμαι εγώ κι είναι κι αυτός κι είμαστε μαζί κι είμαστε καλά και μέχρι εκεί --μέχρι εκεί;-- μέχρι εκεί, δηλαδή ναι μέχρι εκεί. Δηλαδή τι παραπάνω πρέπει να υπάρχει ας πούμε;! Η βούλα από τον παπά και άλλη μια βούλα από το δικηγόρο, δεν ξέρω ποιος βάζει στο γάμο, πρέπει να πιστοποιήσει ότι είμαστε και μαζί. Ναι θεωρώ ότι, και ούτως ή άλλως επειδή συγκατοικούμε κιόλας, δηλαδή ποια η διαφορά από το να είμαστε νόμιμα μαζί; αλλά εντάξει, ζευγάρι είναι ο άνθρωπος μου. Μέχρι εκεί. Δεν έχω καμία ανάγκη να πω να το ονομάσω παρά πέρα. Εντάξει. Μαζί είμαστε. Δεν είμαστε αυτοκόλλητοι. Ο καθένας κάνει τα δικά του, είμαστε δύο αυτόνομοι άνθρωποι οι οποίοι έχουμε αποφασίσει ότι θέλουν να είναι μαζί, σεξουαλικά και πνευματικά και δεν ξέρω γω τι, ας πούμε αλλά δεν. Για μας βασικά όχι για τους άλλους. Εμείς είμαστε ευχαριστημένοι μ' αυτό τώρα. Και έτσι μας αρκεί νομίζω.» (Δάφνη 25)

Το παραπάνω σχόλιο ότι με το γάμο δεν αλλάζει τίποτε σημαντικό στη δυναμική της σχέσης (βλ. Δάφνη) ουσιαστικά αδικεί τους πραγματικούς λόγους για τους οποίους όλο και περισσότεροι άνθρωποι αντιστέκονται στην επισημοποίηση του δεσμού τους. Στην πραγματικότητα υπάρχουν απολύτως πραγματικοί λόγοι για την εν λόγω αντίσταση, οι οποίοι θα μπορούσαν να

συμπυκνωθούν στο γεγονός πώς ο γάμος αλλοιώνει τους τρόπους με τους οποίους τα μέρη της σχέσης εκλαμβάνουν το ένα το άλλο αφού η σχέση ως γεγονός εντάσσεται πλέον σε ένα ισχυρότατο δίκτυο κοινωνικών κατατάξεων και αξιολογήσεων. Δηλαδή, σε ένα αρκετά καθορισμένο σύστημα ορισμού και κατανομής ρόλων, αρμοδιοτήτων, και εν γένει αναμενόμενων και μη αναμενόμενο συμπεριφορών. Με άλλα λόγια, ένα ως επί το πλείστον παραδοσιοκεντρικό σύστημα κοινωνικής ηθικής διαποτίζει – ως ένα βαθμό αναπόφευκτα – κάθε πτυχή της βιωμένης καθημερινότητας της σχέσης και αυτό δεν μπορεί παρά να μεταποιεί ένα άτυπο σύστημα από προϋπάρχουσες βιωμένες ισορροπίες. Αυτό τουλάχιστο προκύπτει από το παρακάτω απόσπασμα:

«Η σχέση μου με τον άντρα μου άλλαξε μετά το γάμο. Αναδύθηκε το τέρας άντρας-γυναίκα και τα πρόσωπα έγιναν ρόλοι. Όταν η σχέση αναγνωρίστηκε κοινωνικά από τους άλλους και μπήκε στην προσωπική σχέση το συλλογικό ασυνείδητο, άρχισαν οι ρόλοι—άρχισα να περιμένω να δω να εφαρμόζονται αυτά που είχα μάθει από το σπίτι μου. Άρχισα να μπαίνω στο ρόλο της μάνας γυναίκας όπως τον είχα μάθει απ' το σπίτι μου και να αποδυναμώνομαι ως γυναίκα. Ο άντρας αποφάσιζε και κουβαλούσε το βάρος, εγώ ακολουθούσα και έφτασα να αισθάνομαι ασφυκτικά.» (Μαριλένα, 43)

Κάποιες φορές η θεσμοθέτηση της σχέσης είναι ζήτημα πίεσης του κοινωνικού περιγυρου. Στο πρώτο απόσπασμα φαίνεται το άτομο προχωρά σε γάμο ως τελετουργικό διάβασης λόγω κοινωνικών παραγόντων χωρίς να φαίνεται να υπάρχει κάποια ιδιαίτερη σημασία για την ίδια τη σχέση. Ενώ στο δεύτερο απόσπασμα παρατηρούμε τη μετάβαση από το γάμο ως προϋπόθεση κοινωνικής καταξίωσης και αναγνώρισης για τη γυναίκα σε προσωπική επιλογή.

«Εγώ ήμουν πολύ καλά με τον άνθρωπό μου. Ήμασταν μαζί αρκετά χρόνια πριν παντρευτούμε. Υπήρχε πίεση από τον κοινωνικό περίγυρο

όμως (γονείς που θέλουν να χαρούν και τέτοια) για γάμο και γι' αυτό παντρευτήκαμε. Έχουμε αποφασίσει όμως ότι δεν θα κάνουμε παιδιά.»
(Γιάννης, 49)

«Παλιότερα η δεσμευμένη σχέση, ο γάμος ήταν θέμα των άλλων και όχι δικό μου. Πλέον δεν είναι προϋπόθεση του ότι τα πάει καλά στη ζωή μου το να είμαι σε σχέση. Δεν με βαραίνει η προσδοκία των άλλων να "αποκατασταθώ". Το πεδίο ανήκει σε μένα και μπορώ να επιλέξω αν θα έχω σύντροφο ή όχι.» (Μαριλένα, 43)

Τέλος, παρατηρούμε τη συνύπαρξη των δύο τάσεων ταυτόχρονα. Από τη μια η αναγνώριση της επίδρασης που μπορεί να έχει ο κοινωνικός περίγυρος και από την άλλη η ταυτόχρονη αναίρεση μέσα στο λόγο του υποκειμένου της ίδιας κατάστασης.

«Εντάξει εγώ πιστεύω ότι πολλά σημερινά ζευγάρια δεν είναι αλλά για λόγους τέλος πάντων κοινωνικής αποδοχής συνεχίζουν να είναι μέσα στο γάμο, πολλοί βέβαια στην εποχή μας αποδεικνύεται ότι δεν το δέχονται αυτό για αυτό και υπάρχουν τόσα πολλά διαζύγια.»
(Παναγιώτης, 43)

3.3 Διατήρηση της ατομικότητας μέσα στη σχέση

Από τη μια μεριά το ζευγάρι πρέπει να έχει αρκετά ευκρινή όρια που θα επιτρέψουν την ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης σχέσης ανάμεσα στους συντρόφους πράγμα που σημαίνει ότι οι δύο μονάδες θα αποτελέσουν μέρους ενός μεγαλύτερου συνόλου (Minuchin & Fishman, 1981). Από την άλλη, αυτό μπορεί να εκληφθεί ως μείωση της ατομικότητας ή ως απειλή για την ατομικότητα του κάθε συντρόφου. Στο λόγο των υποκειμένων μας η ανάγκη για ατομικότητα και αυτονομία φαίνεται να συνυπάρχει μαζί με την ανάγκη για σύνδεση, έστω κι αν αυτή η κατάσταση αναγνωρίζεται ως ουτοπική ή

ανέφικτη. Η ανεξαρτησία δε φαίνεται να αντιμάχεται την ανάγκη να είναι κανείς σε μια σχέση. Αντίθετα, αυτό που υπονοείται είναι ότι η προσωπική ελευθερία επανατροφοδοτεί τη σχέση.⁹

«το γεγονός ότι δεν υπήρχαν όροι. Δηλαδή ο όρος εκ των πραγμάτων θέτει όρια. Και οι ανθρώπινη σχέση η οποία θέτει όρια αμέσως κατεβάζει το επίπεδο της σχέσης. Ξέρεις είναι πολύ θεωρητικό αυτό που λέω αλλά σε πρακτική μορφή έχει να κάνει ότι (.) δεν δεσμεύω τον άλλον. Μπορεί η δέσμευση αυτό που λέμε είμαι δεσμευμένος κλπ αυτή είναι μόνο κατ' όνομα. Δηλαδή στην πράξη δίνεις στον άλλον τόσες ελευθερίες και μου δίνει τόσες ελευθερίες όσες δεν... αυτό που δικαιούται σαν άνθρωπος αυτό δεν σημαίνει κάτι πονηρό απλά δεν είμαι περιοριστικός στη ζωή του είμαι πολλαπλασιαστικός στη ζωή του.» (Αποστόλης, 36)

«Είναι σημαντικό να έχει ο καθένας το χώρο το δικό του, τον αέρα του ν' αναπνεύσει. Παίρνει, δίνει ο ένας στον άλλο και μπορούμε να υπάρξουμε στον ίδιο χώρο χωρίς να μιλάμε.»¹⁰ (Γιάννης, 49)

«Μέσα στο γάμο αισθάνομαι ελεύθερη πολύ, δε με πνίγει ο γάμος, δεν υπάρχουν πολλές τέτοιες σχέσεις. Έτσι εννοώ το γάμο εγώ, να μην

⁹ Το δίπολο σχέση-αυτονομία είναι συγκρουσιακό λόγω των συνδηλώσεων του στο πλαίσιο των δυτικών κοινωνιών όπου δίνεται έμφαση στην αυτονομία, ιδιότητα που αποδίδεται στον άντρα ενώ στις γυναίκες έχει αποδοθεί το πεδίο των σχέσεων και της φροντίδας (Benjamin, 1988, Giddens, 1992). Αυτός ο διαχωρισμός αντανακλάται και σε ψυχολογικές θεωρίες ανάπτυξης του ατόμου (π.χ. Mahler et al., 1975) που τονίζουν την διαφοροποίηση ως ένδειξη της υγιούς ανάπτυξης του ατόμου. Επίσης, τα πέντε πρώτα στάδια του Erikson αντανακλώντας ίσως τον γενικότερο προσανατολισμό των δυτικών κοινωνιών προς την εξατομίκευση αναφέρονται στην απόκτηση αυτονομίας ενώ τα επόμενα δυο στην ανάπτυξη σχέσεων. Τα μοντέλα αυτά βασίζονται σε μεγάλο βαθμό στην ιδέα ότι της ανάδυσης του αυτόνομου υποκειμένου (αγοριού) από τη (συμβιωτική) σχέση με τη μητέρα με την οποία αρχικά ταυτίζεται. Ο Kegan (1982) έκανε λόγο για μια διαλεκτική σχέση ανάμεσα στην ανάγκη για αυτονομία και σχεσιακότητα. Η Chodorow (1980) από μια φεμινιστική οπτική τονίζει ότι η διαφοροποίηση δεν είναι απομάκρυνση και αποποίηση της ανάγκης για κοντινότητα αλλά ένας ιδιαίτερος τρόπος σύνδεσης με τους άλλους. Το δίπολο σχέση-αυτονομία είναι συγκρουσιακό λόγω των συνδηλώσεων του στο πλαίσιο των δυτικών κοινωνιών όπου δίνεται έμφαση στην αυτονομία, ιδιότητα που αποδίδεται στον άντρα ενώ στις γυναίκες έχει αποδοθεί το πεδίο των σχέσεων

¹⁰ Σύμφωνα με το Winnicott (1958) η ικανότητα του να μπορεί κανείς να είναι μόνος απαιτεί την αναγνώριση της παρουσίας του άλλου ως ξεχωριστό υποκείμενο

είσαι παντρεμένος, με την έννοια της δέσμευσης, να έχει ο καθένας την ελευθερία του. Δεν είμαι κτήμα κανενός, μόνο του εαυτού μου» (Έλενα, 48 ετών)

«ο καθένας έχει τη διαφορετικότητά του αλλά καταφέρνουμε, δηλαδή μέσα από αυτή τη σχέση με τις γυναίκες, κατάφερα να λέω ποιος είμαι εγώ μέσα στο ζευγάρι, πώς είμαι εγώ πώς είναι το ζευγάρι, και πώς είναι... μπορώ εγώ να μην καταπιέζω κι αυτή να μην καταπιέζει με την έννοια της ελευθερίας και της αυτονομίας μέσα σε ένα ζευγάρι, και πώς μπορούμε να δημιουργήσουμε μια σχέση εμπιστοσύνης ούτως ώστε αυτή η αυτονομία να μπορεί να λειτουργήσει» (Λεωνίδα, 47)

«Δύο άνθρωποι που είναι μαζί θα πρέπει να έχουν τις ίδιες αξίες. Είναι και να μπορεί να αποδέχεται τη διαφορετικότητα του άλλου χωρίς να τη χρεώνεται ούτε να προσπαθεί να την αλλάξει. Μπορεί ο καθένας να λειτουργεί διαφορετικά απ' ό,τι ο άλλος.» (Ελεάννα, 51)

«Συνήθως μέχρι στιγμής το αισθανόμουνα ότι .. εντάξει είμαστε μαζί, σου δίνω πολλά μου δίνεις πολλά σ' όλα τα επίπεδα αλλά παρόλα ταύτα είμαστε διαφορετικοί άνθρωποι. Δηλαδή δεν έχω αισθανθεί ποτέ ότι γίνομαι ένα με τον άλλον. Το πράγμα αυτό που είναι το ουτοπικό. Ίσως να μην είναι πολύ.. ίσως να είναι πραγματικά ουτοπικό και να είναι ποτέ στη ζωή και να μην συμβαίνει σε κανενός τη ζωή. Δεν το γνωρίζω αυτό. Απλά μ' αρέσει να το έχω σαν ιδανικό. Επομένως μέχρι στιγμής ήτανε δυάδα με μια κοινή ένδυση. Με ένα ρούχο κοινό. Αλλά από μέσα ήταν δυάδα σίγουρα. Εννοώ ότι σίγουρα αισθανόμουνα μέρος ενός (.) κομματιού έστω και αν ήτανε.. αρραγές αλλά αισθανόμουνα πάλι και ως μονάδα ταυτόχρονα. (.) πάλι έχει να κάνει με το εγώ. Πάλι. Ότι η ιδανική σχέση είναι 2 μηδενικά εγώ. Όταν έχεις καλή σχέση έχεις δυο εγώ τα οποία είναι σε πολύ χαμηλά. Εγώ ακόμα δεν έχω την εμπειρία των μηδενικών εγώ, κι αυτό είναι αυτό που αποκαλώ εγώ ιδανική ρομαντική, ξέρεις περίπτωση. Αλλά ναι νομίζω

ότι σε κάποιες περιπτώσεις έφτασα κοντά στο πολύ χαμηλό.»
(Αποστόλης, 36)

«Το όμοιο το βαριέσαι γρήγορα. Το να παντρευτείς τον εαυτό σου δεν έχει ουσία.» (Αναστασία, 34)

«...επιβάλλεται δηλαδή να ταιριάζουν τα ενδιαφέροντα, οι χαρακτήρες να είναι κοντά, αλλά όχι δυο κλώνοι μαζί...»(Άρης, 25)

«Άρα θέλω να πω ότι εκεί, αυτό που θεωρώ σημαντικό στη σχέση λοιπόν είναι ότι με τα χρόνια έχει περάσει σε ένα βάθεμα και ταυτοχρόνως ότι έχει καταφέρει να διατηρήσει και μια διάσταση απόψεων που δημιουργεί ενδιαφέρουσες ρήξεις τη στιγμή που λες ότι εγώ θέλω να κάνω αυτό και ο άλλος σου λέει όχι εγώ δεν θέλω να κάνω αυτό, όμως θέλω να κάνω το άλλο. Άρα ότι υπάρχει μια δυναμική και ταυτόχρονα δεν υπάρχουν και τριβές που στην ουσία να είναι... ε, μαλακία τώρα, εννοώ, πήγα να πω διαλυτικές, αλλά στην ουσία δεν είναι διαλυτικές αυτές οι τριβές, είναι περισσότερο τριβές εσωτερικής λειτουργίας.» (Παναγιώτης, 38)

Στο παρακάτω απόσπασμα βλέπουμε πώς οι τρόποι του σχετίζεσθαι συνδέονται με το γενικότερο κοινωνικό-πολιτικό κλίμα, το οποίο υποβάλλεται όχι απλώς ως βιωμένη εμπειρία, αλλά ως μια άκαμπτη δέσμη ιδεολογικών επιταγών. Το ιστορικό-πολιτισμικό πλαίσιο *υπαγορεύει* μοντέλα του σχετίζεσθαι από τη μια και από την άλλη αυτό μπορεί να μορφοποιήσει και να νομιμοποιήσει προσωπικές ανάγκες.

«Στην αρχή και οι προσωπικές σχέσεις και το κοινωνικό πλαίσιο...κάπως η σχέση είχε οριστεί να είναι με πρωταρχική αρχή και για τους δυο την προσωπική ελευθερία, την ατομική ελευθερία. Επαναλαμβάνω ότι ήταν και το κοινωνικό πλαίσιο κάπως έτσι, όταν γνωριστήκαμε με το Χ (τον άντρα της), υπήρχε πάρα πολύ ανάγκη για

ελευθερία...και επαναστατικό κλίμα κι αυτό είχε περάσει και στη σχέση. Κι εγώ όμως σαν άτομο είχα ανάγκη την ελευθερία, κι αυτό είναι ένα πολύ κοινό σημείο που έχουμε με τον Χ και πιστεύω μας έχει κρατήσει. Η ελευθερία προσωπικής ανάπτυξης να το πω έτσι. Να μπορώ σε χώρους να εκφράζομαι και να καλύπτω κάποιες ανάγκες μου εσωτερικές, είτε είναι επάγγελμα, είτε σχέσεις ανθρώπινες, είτε ψυχαγωγία. Να μπορώ να αναπτύσσομαι παράλληλα. Αυτό θεωρώ ελευθερία.» (Βάλια, 49)

Αίσθηση ότι μπορεί να είναι κανείς ελεύθερος μέσα στη σχέση χωρίς όρια αλλά και συνειδητοποίηση ότι αυτό μπορεί να είναι φανταστικό και ανάγκη δική του να βλέπει τα πράγματα έτσι

«ε, σου είπα προηγουμένως ότι μπορεί να είναι ψευδαίσθηση γιατί όλα αυτά είναι στο μυαλό μας. Εκείνη την περίοδο είχα την αίσθηση ότι με αυτόν τον άνθρωπο είμαι ο εαυτός, μπορώ να είμαι ελεύθερος, δεν έχω κανένα ενδοιασμό τι θα πω, τι θα κάνω, πώς θα το θέσω δεν ζηλεύω, δεν φοβάμαι, το δούναι και λαβείν είναι πολύ εύκολη υπόθεση, όλα αυτά σε κάνουν να αισθάνεσαι ότι.. δεν υπάρχει κανένας περιορισμός, κανένα όριο, κανένα μη κανένα σύνορο, κανένα.. εντάξει ίσως είναι... μετά από τόσα χρόνια το βλέπω και πολύ..[γέλια] πολύ ρομαντικά εκείνη την περίοδο, εξιδανικευμένα, αλλά νομίζω όντως και εκείνη την εποχή έτσι το έβλεπα.» (Αποστόλης, 36)

4. Οικειότητα

Το νόημα του όρου οικειότητα διαφέρει από σχέση σε σχέση και μεταλλάσσεται στο πλαίσιο της ίδιας σχέσης με το χρόνο ενώ σημαίνει διαφορετικά πράγματα σε διαφορετικές κατηγορίες σχέσεων (π.χ. ερωτικές/φιλικές). Συνήθως η οικειότητα που υπάρχει στις κοντινές διαπροσωπικές σχέσεις, όπως οι σχέσεις ζευγαριού, συμπεριλαμβάνει όχι μόνο

συναισθηματικό άνοιγμα και φυσική εγγύτητα με τον άλλο αλλά και σεξουαλική έκφραση. Ας σημειωθεί, ωστόσο, ότι η οικειότητα δεν είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την σύναψη σεξουαλικών σχέσεων.

Κάποια από τα χαρακτηριστικά της οικειότητας αφορούν στη φυσική εγγύτητα, δηλαδή στο χρόνο που τα άτομα περνάνε μαζί και τις δραστηριότητες τις οποίες μοιράζονται. Ένα άλλο στοιχείο που από τη μια μπορεί να θεωρηθεί τόσο ένδειξη οικειότητας όσο και αποτέλεσμα της που ταυτόχρονα την τροφοδοτεί και την διευρύνει είναι η επικοινωνία και ιδιαίτερα το μοίρασμα μύχιων σκέψεων και στοιχείων της προσωπικής ιστορίας. Η εμπιστοσύνη επίσης βασίζεται στην οικειότητα και την επανατροφοδοτεί. Τέλος είναι πιθανό σε μια σχέση –όχι μόνο ερωτική – ένα από τα δύο μέρη να αισθάνεται περισσότερη οικειότητα από τον άλλο.

4. 1. Καθημερινότητα-μοίρασμα

Σημαντική παράμετρος στο να αισθάνεται κανείς ότι αποτελεί ζευγάρι με κάποιον άλλο είναι το να κάνει πράγματα μαζί, να μοιράζεται την καθημερινότητα. Η έννοια του μοιράσματος της καθημερινότητας είναι άρρηκτα δεμένη με την έννοια της οικειότητας. Η ευχαρίστηση του μοιράσματος, η επαφή με ένα άλλο υποκείμενο αποτελεί την ανταμοιβή για την παραχώρηση ενός μέρους της αυτονομίας και ατομικότητας (βλ. Σχετική συζήτηση)

«Είναι απαραίτητο να νιώθεις συντροφικότητα, να ενδιαφέρεσαι για την καθημερινότητα του άλλου, να μοιράζεσαι εμπειρίες με το σύντροφό σου ώστε να μην αναγκάζεσαι να απευθύνεσαι σε άλλους. Να μοιράζεσαι και τις ευθύνες και όλα» (Σόνια, 43)

«Η αγάπη μόνο δε φτάνει. Χρειάζονται κοινοί στόχοι, νοιάξιμο, μοίρασμα της καθημερινότητας, γέλιο, οικονομική σταθερότητα,

συντροφικότητα και δημιουργικότητα για να είναι μια σχέση ευτυχημένη και να διαρκέσει.» (Σόνια, 43)

«Μιλάμε, λέμε προσπαθούμε δηλαδή, δεν είναι ότι κάθομαι εγώ σε μια τηλεόραση, η Α στο κομπιούτερ γιατί... ή κι εγώ πάω στο γήπεδο κι η Α πάει στις φίλες της, λέω τώρα αυτά τα.. Προσπαθούμε να μοιραστούμε το χρόνο μας να τον μοιραστούμε σχετικά δημιουργικά, ξέρω γω, να πάμε τις βόλτες μας τις εξόδους μας αυτά τα πράγματα.» (Θοδωρή, 46)

«Δεν ήμασταν (ζευγάρι) με την άποψη ότι δεν κάναμε πράγματα μαζί. Δηλαδή μπορεί να βρισκόμασταν για ένα 2ήμερο να περνάγαμε το 2ήμερο μαζί αλλά έμεινε εκεί. Δηλαδή στη διάρκεια της εβδομάδας μπορεί να χανόμασταν και αυτό μπορεί να μην κρατούσε εβδομάδα μπορεί να κρατούσε μήνες, εξάμηνα, χρόνο αν θέλεις. Εντάξει τόσο μεγάλο διάστημα δεν είχε περάσει. Όμως για αρκετά μεγάλα διαστήματα δεν βρισκόμασταν. Δεν μιλούσαμε καν στο τηλέφωνο.» (Λίτσα, 36)

«Κοίταξε το να μοιράζεσαι μαζί κάποια πράγματα αυτό είναι τελικά έτσι όπως το καταλαβαίνω εγώ το ζευγάρι. Ναι έχεις μια κοινή πορεία όταν αρχίσει και διαβρώνεται αυτό στην ουσία δεν υπάρχει πια το ζευγάρι (...) Δηλαδή τα ζευγάρια τελικά είναι αυτά τα οποία όταν επιστρέφουν έχουν τέλος πάντων αυτόν τον ελεύθερο χώρο για να επιτρέψουν στον άλλο να επικοινωνήσει μαζί τους και να λειτουργήσουν σαν ζευγάρι. Αυτό να μοιραστούνε κάποια πράγματα.» (Παναγιώτης, 43)

4.1.1 Οι «κίνδυνοι» της οικειότητας

Ενώ η καθημερινότητα την οποία μοιράζεται το ζευγάρι θεωρείται ως απαραίτητη προϋπόθεση για το βάθεμα μιας σχέσης, ταυτόχρονα αποτελεί και απειλή για τη σχέση με την έννοια ότι μπορεί να οδηγήσει σε ρουτίνα και

συνήθεια, ουσιαστικά σε αποξένωση του ζευγαριού. Η συνήθεια μπορεί να βλάψει μια σχέση. Αυτό που οι συμμετέχοντές μας αποκαλούν συνήθεια μαζί με τις διασπάσεις της οικογενειακής ζωής και της εργασίας θεωρείται μια από τις αιτίες της μείωσης της σεξουαλικής δραστηριότητας στα ζευγάρια με μακρόχρονη σχέση (Rubin, 1991; Weiss, 1990). Στα αποσπάσματα λόγου που έχουμε συλλέξει εδώ (εκτός από μια μόνο περίπτωση) τη συνάρτηση συνήθειας με τη μείωση της σεξουαλικής διάθεσης και δραστηριότητας των συντρόφων μπορούμε μόνο να την εικάσουμε. Πολλές φορές υπάρχει άρνηση να δει κανείς τις βλαβερές επιπτώσεις της συνήθειας σε μια σχέση, πράγμα που μπορεί να οδηγήσει και στο χωρισμό.

Ας δούμε τα σχετικά αποσπάσματα:

*«αλλά όταν αρχίζει η καθημερινότητα όταν αρχίζουν οι τριβές»
(Θοδωρής, 46)*

«Μια σχέση που έχεις δημιουργήσει μακρόχρονη σου δημιουργεί συνήθειες. Και τα πράγματα που βλέπεις ότι είναι συμπάθειες είναι αγάπες κι αυτά είναι συνήθειες. Είναι η συνήθεια που λειτουργεί γιατί έχεις μάθει να λειτουργείς έτσι. Ή θα περάσει καιρός ή δε θα το συνειδητοποιήσεις ποτέ ή κάτι πρέπει να γίνει για να το καταλάβεις....η γραμμή ανάμεσα στη συνήθεια και συντροφικότητα είναι πολύ λεπτή Το λες για κάποιον που είναι πολλά χρόνια μαζί όχι 1-2 χρόνια, ή για κάποιον που είναι μεγάλος σε ηλικία. Μόνη της μπαίνει αυτή η γραμμή. Σε μια σχέση υπάρχει συνήθεια. Εξαρτάται κατά πόσο εσύ αφήνεις τη συνήθεια να μπει» (Μανόλης, 45)

«Όταν είσαι 2 χρόνια όμως με κάποιον 3 ε, τον έχεις φάει στη μάπα τον άλλον 3 χρόνια τώρα. Όταν είσαι και μαζί μένεις μαζί κλπ. οπότε αν πας στη Μύκονο και στη Σαντορίνη δεν έχει νόημα γιατί θα βλέπεις τα γύρω γύρω σου. Και σε αποσυντονίζει. Οπότε προτιμάς να πας με έναν φίλο σου ας πούμε άμα θες να κάνεις κλάμπινγκ τρελό στη

Μύκονο και στη Σαντορίνη παρά με την γκόμενά σου που είσαι μαζί 3 χρόνια. Αυτό είναι λογικό και εγώ το σκέφτομαι. Αλλά εμένα με εκνευρίζει αυτό και μόνο που το σκέφτομαι. Νομίζω ότι άμα είσαι με έναν περνάς καλά όπου και να είσαι. Τώρα δεν ξέρω αν το σκέφτομαι μόνο εγώ ή είναι γενικά το.. και ισχύει και για μένα ναι. Κι εγώ δεν θα περνούσα καλά αν πήγαινα τώρα στη Μύκονο και στη Σαντορίνη κι έβλεπα τους γραμμωμένους κι είχα δίπλα μου ας πούμε έναν που κοιμάμαι μαζί 2... θα προτιμούσα να πάω με τις φίλες μου. Γιατί είναι καλοκαίρι είναι πιο ανάλαφρη περίοδος θα κάνεις και το παιχνίδι σου θα... είναι λογικό αυτό. Αλλά γιατί όμως; Αυτό είναι εμένα που με τρώει μέσα στις σχέσεις. Λέω γιατί να μην θέλω ας πούμε να πάω και με το Δημήτρη στη Μύκονο και στη Σαντορίνη;» (Κέλλυ, 26)

«Ενώ ένα ζευγάρι που είναι πολλά χρόνια παντρεμένο παίζει συνήθεια. Τώρα στην ηλικία μας νομίζω ότι εντάξει υπάρχει συνήθεια. Δηλαδή άμα χωρίσεις με κάποιον που είσαι 3-4 χρόνια μαζί εννοείται ότι θα σου λείπει πάρα πολύ...όσον αφορά τη συνήθεια αυτό ότι δεν παίζει τόσο πολύ στην ηλικία μας νομίζω.» (Άρης, 25)

«...λοιπόν κοίταξε να δεις να σου μιλήσω συγκεκριμένα για το γά.. όχι μόνο για το γάμο μου αλλά και για την προηγούμενη σχέση, η οποία ήταν και μεγαλύτερη. Και στις 2 περιπτώσεις έφυγαν οι κοπέλες από εμένα και αυτό που ανακάλυψα συνειδητοποίησα εκ των υστέρων ήταν ότι είχα πάψει να είμαι αυτός που τέλος πάντων είχαν ερωτευτεί. Όταν κάναμε τη σχέση, γι' αυτό κι έφυγαν. Για πιο λόγο έγινε αυτό; Μέσα στην ασφάλεια μιας σχέσης με μια απλή λαϊκή παροιμία που λέει ο κόσμος έδεσε το γαϊδάρό του, λοιπόν αφέθηκα. Δηλαδή αφέθηκα πώς, πώς σε χτυπάει καμιά φορά ο καλοκαιρινός ο μεσημεριανός ο ήλιος και απλώνεσαι χύμα, κάπως έτσι. (...) Κι όταν μπαίνω σε μια σχέση χωρίς να το καταλάβω κάτι την ροκανίζει λίγο-λίγο. Αυτό το κάτι λοιπόν είναι αυτό που διαπίστωσα και είδα, με αναδρομικό τρόπο προσπαθώντας να θυμηθώ, είναι αυτές οι εκφάνσεις αυτών των εγώ

που λέμε. Ένα από αυτά τα εγώ είναι η αίσθηση της μιας κακά εννοούμενης ασφάλειας, όπου σε κάνει να σταματάς να ενδιαφέρεσαι για τον άλλο, σε βάζει, ένα άλλο πρόσωπο είναι το να σε βάλει σε μια ρουτίνα, το να πάψεις πραγματικά να ενδιαφέρεσαι όπως ενδιαφερόσουν στην αρχή να μοιράζεσαι πράγματα, πάρα πολύ σημαντικά κομμάτια είναι ο φόβος, δηλαδή ας πούμε μπορεί να κάνεις κάποια λάθη και μετά φοβάσαι να τα μοιραστείς με τον άλλον και αρχίζεις και κρύβεσαι και μπαίνουνε ψέματα κάπως έτσι. Άλλος το κάνει σε μεγαλύτερο βαθμό άλλος σε μικρότερο.» (Παναγιώτης, 43)

«...με το μεγάλωμα ήρθε κι ένα γέραςμα σ' αυτόν τον τομέα. Εκείνος έχει πιο πολύ επιθυμία από μένα. Παλιά περνάγαμε πολύ μεγάλα διαστήματα, ένα χρόνο χωρίς επαφή. Τώρα πια έχουμε μια επαφή, όχι ιδανική...» (Βάλια, 49)

Η σχέση διατηρεί τη λειτουργικότητά της εφόσον δεν αντιμετωπίζεται ως δεδομένη και αποτελεί αντικείμενο διαρκούς επανορισμού και αναστοχασμού ώστε να επιβεβαιώνεται η συνέχιση της συναισθηματικής επένδυσης και να διατηρείται η ισορροπία.

«...αν δεν ανοιχτείς έχεις χάσει και το παιχνίδι, δηλαδή θα χωρίσεις...πρέπει να ανοιχτείς (...) να συζητάς για παράδειγμα για το ο,τιδήποτε αλλά να συζητάς και για την ίδια τη σχέση γενικά και ειδικά. Να συζητάς για παράδειγμα για το οτιδήποτε αλλά να συζητάς για την ίδια τη σχέση ανά τακτά χρονικά διαστήματα. Δηλαδή δεν μπορώ να με φανταστώ να μη συζητάω για τη σχέση μου τουλάχιστον μια φορά στους 2 μήνες παράδειγμα.» (Άρης, 25)

«Πιστεύω στο χρόνο με την έννοια της εξέλιξης της σχέσης. Ο χρόνος λειτουργεί προς όφελος της σχέσης φτάνει βέβαια αυτή να δουλεύεται και να καλλιεργείται, αλλιώς καταντάει ρουτίνα και συνήθεια...οι

*σχέσεις εξελίσσονται με την προσπάθεια και των δυο, όχι του ενός»
(Μαριάνθη, 37)*

Η σχέση γίνεται αντικείμενο συζήτησης, γίνεται ο «τρίτος» που χρειάζεται συνεχή φροντίδα για να επιβιώσει και να εξελιχτεί

«Γενικά η άποψή μου είναι ότι οι σχέσεις θέλουνε πολλή φροντίδα κ πολλή προσοχή και πολύ χρόνο και θυσίες σε ένα βαθμό ας πούμε. Εντάξει, θεωρώ ότι είσαι εσύ, είναι και ο άλλος, είναι και η σχέση –το παιδάκι ας πούμε—το οποίο εντάξει, άμα δεν το προσέξεις θα σε αφήσει ας πούμε. Δηλαδή αν υπάρχουν οι κατάλληλες βάσεις αυτό που χρειάζεται από κει και πέρα είναι φροντίδα και έλεγχο αν πηγαίνει καλά...» (Δάφνη, 25)

Κάποιοι θεωρούν ότι για να διατηρηθεί ζωντανή η σχέση χρειάζεται έκπληξη ώστε να αναταράσσονται τα λιμνάζοντα ύδατα...

«Οι σχέσεις αλλάζουν γιατί χάνεται το μυστήριο. Δεν έχεις κάτι να περιμένεις. Για να διατηρηθεί ζωντανή η σχέση πρέπει να εκπλήσσει και να ξαφνιάζει ο ένας τον άλλο.» (Αναστασία, 34)

«Όσο περνάν τα χρόνια βαραίνει περισσότερο η καθημερινότητα, αλλά προσπαθούμε να την αφήνουμε έξω. Τον πρώτο καιρό ο ενθουσιασμός καλύπτει την καθημερινότητα. Για να διατηρηθεί μια σχέση χρειάζεται να υπάρχει το στοιχείο της έκπληξης. (π.χ. πάμε ταξίδι).»(Γιάννης, 49)

Επίσης άλλοι μιλούν για συνειδητή προσπάθεια ανανέωσης και αλλαγής ώστε καταπολεμάται η ρουτίνα και η συνήθεια

«Μες τη σχέση. Εμφανισιακά. Μια αλλαγή, βρε παιδί μου. Στον τρόπο που ντύνεσαι. Εγώ παίρνω παράδειγμα απ' τον εαυτό μου. Μια αλλαγή βρε παιδί μου. Αλλάζω τα μαλλιά μια έτσι μια έτσι. Σε κάνει να

φραίνεσαι διαφορετικό πρόσωπο. Και ο άλλος να σε βλέπει πιο φρέσκο. Ή να σε βλέπει αξύριστο όπως καλή ώρα είμαι εγώ σήμερα. Σου χαλάει και τη διάθεση. Είναι και το άλλο, τι γυρεύεις. Εμένα πάντως μου φτιάχνει τη διάθεση. Δηλαδή όταν ο άλλος μυρίζει ωραία σε προδιαθέτει ευχάριστα. Η συνήθεια πάντα υπάρχει, προσπαθείς να ανανεώνεις τη σχέση.» (Μανόλης, 45)

«ανανέωση. Ε...εντάξει εμένα η άποψη μου είναι ότι οι δύο σύντροφοι θα πρέπει να δοκιμάζουν καινούρια πράγματα και να μη φτάνουν και να μην ξεπερνάνε τα όρια του θέλω του καθενός και του μέχρι εκεί είμαι. Δηλαδή εγώ δεν μπορώ να ζητήσω κάτι απ' την κοπέλα μου που ξέρω σίγουρα ότι η κοπέλα μου δε θέλει να το κάνει. Εντάξει αυτό δεν είναι ανανέωση, είναι καταπίεση.» (Κυριάκος, 29)

4.2 Επικοινωνία-Έκφραση Συναισθημάτων

Η επικοινωνία, όπως προαναφέρθηκε, είναι μείζονος σημασίας για τη σχέση του ζευγαριού. Τα ζητήματα τα οποία διαπραγματεύονται οι δύο πλευρές αφορούν την καθημερινή τους ζωή αλλά και βαθύτερες πλευρές της σχέσης τους και μεταλλάσσονται καθώς εξελίσσεται η σχέση. Η επικοινωνία είναι το ιδεώδες, έστω κι αν δεν οδηγεί πάντα στην επίλυση των προβλημάτων ή δεν είναι εφικτή.

«Θέλω να πω δηλαδή ότι... Το ιδανικό μου θα ήταν να συζητάω τα πάντα. Το ιδανικό μου θα ήταν να συζητάω τα πάντα πλην όμως δεν μπορώ να συζητάω τα πάντα» (Παναγιώτης, 38)

Βέβαια, υπάρχουν περιπτώσεις στις οποίες καταργείται η χρησιμότητά της: για λειτουργικούς λόγους και για την προστασία του άλλου, της σχέσης (ή του εαυτού). Στην πρώτη περίπτωση αξιολογούνται οι πληροφορίες, φιλτράρονται και κάποιες από αυτές δεν φτάνουν στο σύντροφο, είτε γιατί θεωρούνται

άχρηστες, είτε γιατί αφορούν πρόσωπα και καταστάσεις του στενού οικογενειακού ή φιλικού περιβάλλοντος, οι οποίες δε θα τον αφορούσαν ή θα μπορούσαν να τον στενοχωρήσουν, όπως για παράδειγμα η γνώμη που μπορεί να έχει κανείς για τους γονείς του συντρόφου του. Στη δεύτερη περίπτωση η πληροφορία δεν πρέπει να φτάσει στο σύντροφο γιατί ενδεχομένως θα τον στεναχωρήσει, θα τον κλονίσει ή θα έχει άμεσο αντίκτυπο στη σχέση. Αυτό συμβαίνει για παράδειγμα σε περιπτώσεις που ο ένας περνά μια συναισθηματική κρίση (βαριέται τη σχέση, είναι ερωτευμένος με άλλον), την οποία θέλει να επεξεργαστεί μόνος του και να την αξιολογήσει, προτού καταλήξει στην απόφαση να τη συζητήσει με το σύντροφό του.

Επίσης φαίνεται ότι κάποιες μύχιες σκέψεις, κάποια συναισθήματα και ανησυχίες ίσως είναι προτιμότερο να τις κρατά κανείς για τον εαυτό του. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι με αυτό τον τρόπο διατηρείται ένα όριο ανάμεσα στις ατομικότητες (βλ. παραπάνω 3.3) το οποίο μπορεί επίσης να προσφέρει και μια αίσθηση ιδιαιτερότητας αλλά και ασυμμετρίας λόγω της πληροφορίας που γνωρίζει μόνο ο ένας καθώς η αποκάλυψη βαθύτερων σκέψεων, συναισθημάτων ή πτυχών του εαυτού εξ ορισμού εμπεριέχει ένα ρίσκο το οποίο τοποθετεί το άτομο που κάνει την αποκάλυψη σε μια ευάλωτη θέση. Γι' αυτό το λόγο η εμπιστοσύνη είναι απαραίτητη προκειμένου να υπάρξει αποκάλυψη του εαυτού μέσα από την επικοινωνία.

Ας δούμε μερικά παραδείγματα μέσα από το λόγο των υποκειμένων μας:

«όταν είναι κάτι της οικογένειας, το ευρύτερο σόι εννοώ όχι της δικιάς μας και δεν πρέπει να το μάθει δεν το λέω, κάτι που το μετράω ότι γιατί να το μάθει, θα το είναι αδιάφορο, κάτι προσωπικό ενός δικού μου συγγενή. Μόνο αυτό. Αν κάποιον ξέρω ότι τον αγαπάει και θέλει να μάθει, θα του το πω.» (Έλενα, 48 ετών)

«Συζητάω τα πάντα με τον άνθρωπο που είμαι εκτός από αυτά που μπορεί να τον πληγώσουν πολύ. Θέλω να πω δηλαδή ότι... Το ιδανικό

μου θα ήταν να συζητάω τα πάντα. Το ιδανικό μου θα ήταν να συζητάω τα πάντα πλην όμως δεν μπορώ να συζητάω τα πάντα, υπάρχουν μία σειρά από πράγματα τα οποία χχ (αναστεναγμός) μερικές φορές θα μπορούσαν να είναι εξαιρετικά ασήμαντα, αλλά θα μπορούσαν να κάνουν πολύ μεγάλη ζημιά στον άλλο. Δηλαδή θέλω να πω ρε παιδί μου ότι εγώ αυτή τη στιγμή στη ζωή μου, ε, θεωρητικά συζητάω τα πάντα με τον άνθρωπο που βρίσκομαι μαζί του. Σε μία κρίση που συνέβη μεταξύ μας και η οποία ουσιαστικά ταλάντευσε αυτή τη σχέση πάρα πολύ σοβαρά, η απόλυτη αλήθεια θα μπορούσε να είναι και η απόλυτη καταστροφή. Σε αυτή την περίπτωση λοιπόν, αυτό το κομμάτι και το κομμάτι του πώς εγώ θα έκανα το recovery μου απ' αυτό, την επαναφορά μου απ' αυτό που μου είχε συμβεί, δεν το συζήτησα. Και δεν το συζήτησα για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί θεώρησα ότι δεν θα μπορούσε να με βοηθήσει σε καμία περίπτωση ο άλλος, ιδίως αφού στο συγκεκριμένο ζήτημα έχει αυτό που ονομάζουμε δευτερογενές προσωπικό όφελος.» (Παναγιώτης, 38)

«Σχεδόν, κανείς δε συζητά τα πάντα, τα πολύ προσωπικά δεν ξέρω, πρέπει να είσαι πολύ κοντά στον άλλο για να τα πεις όλα. Στις σημαντικές σχέσεις τα λες σχεδόν όλα αλλά αν δε δεις πρώτα πώς πάει η σχέση δεν μπορείς να τα πεις όλα 100%. Εξαρτάται και από τι ζήτημα μιλάμε. Θέματα που αφορούν άλλους κα δεν χρειάζεται ή δεν πρέπει να της το πω. Κάτι που συμβαίνει σε ένα φίλο μου. Ή κάτι που δεν έχω ξεκαθαρίσει εγώ μέσα μου. Δεν νομίζω ότι θα τα πω ποτέ όλα όλα όλα. Όλοι έχουν κάποια πράγματα που δεν λένε» (Γρηγόρης, 26)

«Δε θα συζητήσω κάτι που είναι καθαρά επαγγελματικό δικό μου γιατί δεν έχει κανένα νόημα να στενοχωρήσω τη σύντροφό μου. Δεν έχει κανένα νόημα, θα το έχω ξεπεράσει κι εγώ. Αν όμως δεν το έχω ξεπεράσει και μπορεί να με βοηθήσει η σχέση μου, θα το συζητήσω.» (Ντίνος, 49)

«Συζητάμε σχεδόν τα πάντα μαζί. Βέβαια πάντα υπάρχουν και τα κρυφά τα οποία τα κρύβουμε καμιά φορά κι απ' τον εαυτό μας.»
(Διονύσης, 44)

«Τώρα να σου πω κάτι, δηλαδή ακόμα και με το σεξουαλικό ας πούμε είναι πολλές φορές που το' χουμε συζητήσει και ανοιχτά. Δηλαδή είτε και για φάσεις που μπορεί να μη θέλει ο ένας ή ο άλλος για ότι, αυτό θα θεωρήσουμε ότι είναι και ένα θέμα δύσκολο να το συζητήσεις με τον καλό σου ας πούμε, ε, οπότε όλα τ' άλλα για μένα είναι λίγο πιο, όπως και να' χει είναι λίγο πιο αποστασιοποιημένα από το εγώ σου, οπότε μπορείς, εγώ μπορώ να τα συζητήσω. Ε, δε θα του 'λεγα ποτέ ειλικρινώς τη γνώμη μου για τη μαμά του, αλλά την έχει καταλάβει νομίζω (γέλιο). Ειλικρίνεια εκεί που χρειάζεται ναί όχι δε θεωρώ ότι υπάρχει κάτι που δε θα συζητούσα, εκτός κι αν είναι κάτι προσωπικό φίλου μου ή φίλης μου ας πούμε.» (Δάφνη, 25)

Βασική προϋπόθεση για το άνοιγμα αποτελεί η εμπιστοσύνη

«Ναι, αν είναι κάτι θα το πω, αν έχω πρόβλημα με ένα φίλο μου ή κάτι με την οικογένεια...ναι όλα, από τη στιγμή που είμαι με κάποια και υπάρχει εμπιστοσύνη, ξέρω ότι μπορώ να μιλήσω για όλα, δεν υπάρχουν κάποια ταμπού θέματα. Μόνο αν υπάρχει τρίτο άτομο μπορεί να μην το συζητήσω γιατί είναι πολύ δύσκολο να το κάνεις.»
(Γεράσιμος, 25)

«[συζητούσε τα πάντα] γιατί δεν πίστεψα ποτέ ότι θα ... ξέρεις ότι και αν πω θα αποτελούσε αντικείμενο.. ξέρεις κρυφού χλευασμού ή κρυφού πώς το λένε (.) όλα είναι μες τη ζωή και όλα είναι καλά, αυτό το πιστεύαμε κι οι 2. τίποτα δεν είναι κατακριτέο τίποτα δεν είναι κακό τίποτα δεν είναι περίεργο.. περίεργο μπορεί να είναι αλλά δεν είναι κατακριτέο. Ή τίποτα δεν είναι.. όλα είναι μες τον πλανήτη γη, ανθρώπινα, επομένως.» (Αποστόλης, 36)

Βεβαίως, ο βαθμός στον οποίο θα ανοιχτεί κανείς εξαρτάται και από κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας ή του χαρακτήρα του

«Εγώ ως χαρακτήρας γενικότερα είμαι και λίγο κρυψίνους αλλά συζητάω σχεδόν τα πάντα. Δεν μπορώ να κατηγοριοποιήσω τα πράγματα που δε συζητάω. Μπορεί να είναι κάτι που έκανα και δεν είμαι και πολύ περήφανος γι' αυτό. Μπορεί να είναι οτιδήποτε. Γιατί μπορεί να μην ξέρω πώς θα το πάρει ή γιατί επειδή σε κάποια θέματα είναι πιο συντηρητική, μπορεί να στράβωνε. Μπορεί να μην το κάνω για το καλό της σχέσης. Απ' την άλλη, μπορεί να υπάρχουν πράγματα που θα ήθελα να μπορώ να τα πω, αλλά πιστεύω ότι είναι καλό να υπάρχουν πράγματα που τα κρατάς για σένα. Δεν ξέρω για ποιο λόγο είναι καλό αυτό, ίσως ότι επειδή εγώ μπορεί να έχω αποφασίσει ότι είναι η κοπέλα μου και θέλω να περάσω το υπόλοιπο της ζωής μου αλλά δεν ξέρω αν κι εκείνη το έχει αποφασίσει.» (Μάκης, 31)

Αντίστοιχα, και λογικά, πάντα σ' ένα κράμα ιδανικότητας και λειτουργικότητας, αμυντικό αλλά και προσγειωμένο, ο άλλος μάλλον δε μοιράζεται τα πάντα:

«Είμαι απόλυτα βέβαιος ότι δεν συζητάει τα πάντα μαζί μου. Ε... είμαι απόλυτα βέβαιος βέβαια ότι ίσως να έχει πρόθεση να συζητήσει περισσότερα, δηλαδή ε, νομίζω ότι... ότι σε μερικές περιπτώσεις αυτό που συμβαίνει είναι ότι... ε... Σε πολλές περιπτώσεις έχω αισθανθεί ότι με προστατεύει από πράγματα» (Παναγιώτης, 38)

«Τώρα, όπως κι εγώ κρατάω πράγματα για μένα, πιθανώς κι εκείνος να κρατάει» (Ελεάννα, 51)

Η ύπαρξη κοινών ενδιαφερόντων, «κοινού επιπέδου», κοινού τρόπου σκέπτεσθαι φαίνεται να διευκολύνουν την επικοινωνία. Αν υποθέσουμε ότι υπάρχει κάποια δυσκολία στην προσέγγιση του ετερόφυλου άλλου, η ύπαρξη

σημείων συνάντησης ίσως αποτελεί ένα πρώτο σημείο επαφής, μια ταύτιση ίσως με τον άλλο και μια υπόσχεση ότι θα υπάρξει συμβατότητα πάνω στην οποία θα χτιστεί η σχέση.

Σύμφωνα με τον Kelley (1955, όπως αναφέρεται στον Hinde, 1997) όσο περισσότερες ομοιότητες υπάρχουν στον τρόπο που δυο άνθρωποι κατανοούν τον κόσμο γύρω τους τόσο πιο ομαλά διεξάγεται η μεταξύ τους επικοινωνία. Ενώ φαίνεται ότι μας έλκουν άτομα με τα οποία μοιραζόμαστε κοινά στοιχεία, ταυτόχρονα φαίνεται ότι η ομοιότητα και η ανάπτυξη κοινών ενδιαφερόντων, συνηθειών, κτλ είναι αποτέλεσμα συχνής επαφής όπως δείχνουν έρευνες με παντρεμένα ζευγάρια (π.χ. στο Hinde, 1997)

«κοινά. Δεν είναι τυχαίο που ας πούμε βλέπω ότι στη ζωή μου εγώ οι σχέσεις μου ήτανε με όλες τις κοπέλες που είχανε σχέση με τις κοινωνικές επιστήμες... δηλαδή ο χώρος που κινήθηκα εγώ μέσα σε αυτό το χώρο έβρισκα και τις γυναίκες που είχα. Άρα είχαμε κάποιο κοινό. Να , και σήμερα με τη γυναίκα που είμαι, είναι ψυχολόγος. Θα φέρω εγώ ένα βιβλίο θα φέρει εκείνη ένα βιβλίο. Αυτό είναι κάτι κοινό το οποίο μας βοηθάει και στη σχέση μας. Τώρα αν εκείνη ήταν ζωγράφος κι εγώ ήμουν ψυχολόγος εντάξει θα είχαμε άλλα κοινά. Αλλά τι κοινό; Δεν ξέρω νομίζω ότι ως ένα επίπεδο το όραμα που μπορεί να έχουνε για αυτή τη σχέση πρέπει κάπου να επικοινωνεί να έχουμε κάτι κοινό, δηλαδή να κάνουμε την προβολή μαζί προς το μέλλον τι θα γίνει πώς θα γίνει. Το κοινό θα έλεγα λιγάκι να μπορούμε να δεχτούμε τις ανάγκες του άλλου χωρίς να.. να έχουμε τις ίδιες ανάγκες, αμοιβαία αποδοχή του άλλου ακόμα κι αν δεν συμφωνούμε μεταξύ μας. Γιατί αν γίνει η αποδοχή ακόμα κι αν δεν συμφωνούμε αυτή η συμφωνία μπορεί να γίνει και ασυμφωνία στο τέλος. Αν δεν γίνει η αποδοχή η μη συμφωνία μπορεί να γίνει καταστροφή. Εγώ πιστεύω ότι πρέπει να έχουμε... τώρα τι κοινό; Εντάξει και σε σχέση με τα ενδιαφέροντά σου τα πνευματικά, πρέπει να έχουμε κάποια κοινά στοιχεία δεν μπορούμε... να είμαστε σε αυτήν την απόσταση ο ένας

από τον άλλον, ο άλλος να βλέπει νομίζω ότι.. αλλά το ζήτημα είναι ότι... εγώ πιστεύω ότι όλοι οι άνθρωποι έχουν κοινά στοιχεία. Τώρα από κει πέρα όταν 2 άνθρωποι συναντιούνται πρέπει να ξέρουμε ότι αλλάζουν και οι 2, αυτό είναι ντεφάκτο. Δηλαδή από τη στιγμή που εγώ συναντιέμαι με τη Μ π.χ. ε, δεν είμαι οι Λ που ήμουνα πριν από τη Μ, τελείωσε. Δεν είμαι ο Λ που ήτανε μόνος του. Είμαι ο Λ μαζί με τη Μ, τελεία. Δηλαδή αυτή η αλληλεπίδραση η καθημερινή μαζί κι εκείνη την αλλάζει και άθελά της ή ηθελημένα μπορεί να παίρνει στοιχεία δικά μου κι εγώ αλλάζω και παίρνω στοιχεία δικά της. Αυτή η εναλλαγή των στοιχείων μας βοηθάει να δημιουργήσουμε κάτι πιο κοινό πλέον.» (Λεωνίδα, 47)

Τα κοινά σημεία επιτρέπουν μια επικοινωνία άμεση, «χωρίς πολλές κουβέντες», πράγμα που παραπέμπει σε μεγαλύτερη ψυχική επαφή και επικοινωνία χωρίς τριβές

«Δεν είναι ανάγκη, να μην χρειάζεται να μιλάς πολύ τέλος πάντων. Αυτό δεν είναι ένα πράγμα το οποίο ...έρχεται έτσι, έτσι; Κατακτείται κιόλας θέλει δουλειά για να γίνει, για να μπορέσει να γίνει και μέσα απ' τη δουλειά πρέπει να υπάρχουν αντίστοιχες διαθέσεις απέναντι στα πράγματα.» (Δώρα, 45)

«Πρέπει να έχουν και κοινά, για μένα το βασικό είναι να έχεις τον ίδιο τρόπο σκέψης σε βασικά πράγματα, ίδια ενδιαφέροντα, ακόμα και το πού βγαίνει ο άλλος μετράει. Να ταιριάζουν, να επικοινωνούν και χωρίς πολλές κουβέντες. Θέλω να μου ταιριάζει ο άλλος γενικότερα. Είναι βασικό να μπορείς να βγαίνεις και να κάνεις πράγματα με τον άλλο.» (Γρηγόρης, 26)

«κοινό επίπεδο εγώ. [γέλιο] όλα τα έχω αναγάγει εκεί πέρα στις ανθρώπινες σχέσεις. Είναι εκεί πέρα που τα 2 ραδιοκύματα έχουν την ίδια [γέλιο] την ίδια συχνότητα. Επομένως υπάρχει ταυτοσημία. Οπότε

αυτό αμέσως-αμέσως επικοινωνιακά είσαι πολύ μπροστά, μειώνεται πάρα πολύ ο ανταγωνισμός δεν υπάρχει θέμα ανώτερος κατώτερος, και για μένα αποτελεί βασική προϋπόθεση για να χτιστεί από κει και πέρα κάτι παραπάνω.» (Αποστόλης, 36)

Και όπως ήδη αναφέραμε οι ομοιότητες μπορεί να «χτιστούν», να δημιουργηθούν μέσα από την επαφή

«Το θέμα είναι να μπορείς να συζητήσεις και να αποκτήσεις κοινά πράγματα. Όπως για παράδειγμα να μου αρέσει εμένα το σινεμά και να της αρέσει κι εκείνης, όπως να της αρέσουν τα ταξίδια, παράδειγμα. Πολλά πράγματα. Δεν είναι απαραίτητο να βγεις έξω και να της πεις για πες μου τι σε ενδιαφέρει και να αρχίσεις κι εσύ να λες "α, ωραία, έχουμε 7 στα 10 κοινά ωραία είμαστε, ταιριάζουμε". Αυτό είναι στην πορεία.» (Κυριάκος, 29)

Στο παρακάτω απόσπασμα φαίνεται ότι όταν δύο άνθρωποι βρίσκονται σε διαφορετική φάση ζωής ή δεν έχουν κοινή πορεία σε κάποιο κομβικό σημείο για τη σχέση μπορεί να επέλθει χωρισμός:

«Ήταν πάρα πολύ καλή η σχέση μας αλλά έπρεπε να διαλυθεί. Εκείνη έλεγε ότι θέλω να είμαστε μαζί και δε μ' ενδιαφέρει το παιδί. Εγώ όμως το έβλεπα (ότι ήθελε παιδί), εγώ δεν ήθελα να κάνω άλλο παιδί και έφυγα εγώ.» (Ντίνος, 49)

4.3 Διαφυλικές διαφορές στην έκφραση συναισθημάτων – οικειότητας

Ενώ στα παραπάνω αποσπάσματα διακρίνεται μια έντονη διάθεση επικοινωνίας, μοιράσματος και οικειότητας τόσο από τους άντρες όσο και από τις γυναίκες και οι άντρες παρουσιάζονται μέσα από τα θραύσματα του λόγου τους αν όχι έτοιμοι τουλάχιστο διαθέσιμοι να έχουν ίση συμμετοχή στην επικοινωνία και στη διαπραγμάτευση της σχέσης, διαφαίνεται ταυτόχρονα η

αντίληψη ότι οι γυναίκες είναι ίσως περισσότερο συναισθηματικές και επικοινωνιακές. Ας θυμηθούμε εδώ ότι αποτέλεσμα του διαφυλικού καταμερισμού εργασίας ήταν η ανάληψη από τη γυναίκα των ευθυνών της ιδιωτικής σφαίρας με αποτέλεσμα την μεγαλύτερη εξάσκηση της σε θέματα οικειότητας (Giddens, 1992). Οι αλλαγές στο ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο επέβαλαν τρόπον τινά την ανεύρεση νέων τρόπων οικειότητας και επικοινωνίας τους οποίους οι άντρες της ορθολογικής, αυτόνομης δημόσιας σφαίρας οφείλουν να διαπραγματευτούν.

Βλέπουμε λοιπόν, ότι οι άντρες ξεκινούν τη σχέση λιγότερο συναισθηματικά από τις γυναίκες:

«δηλαδή νομίζω ότι συνήθως οι άντρες ξεκινάνε μια σχέση λέγοντας μ' αρέσει αυτή η γκόμενα χωρίς να ξέρουνε πού θέλουνε να πάνε μετά το κρεβάτι. Έχω την εντύπωση ότι οι γυναίκες δεν ξεκινάνε πάντα έτσι, ξεκινάνε που θέλω να πάω μετά το κρεβάτι, μερικές φορές και πάνω σ' αυτό στήνουν την έλξη τους για κάποιο πρόσωπο» (Παναγιώτης, 38)

Ο άντρας δε μιλάει πολύ. Δείχνει όμως πράγματα με τη συμπεριφορά του...

«Όχι ήξερα, μου έλεγε πράγματα για τον εαυτό του, δεν έλεγε ότι αφορούσε εμάς τους 2. Κατάλαβες; Δηλαδή αν τον πείραζε κάτι από μένα δεν θα μου το' λέγε. Θα μου το έδειχνε. Και ενδεχομένως πιστεύω επειδή ήταν πολύ βλακεία αυτό που μπορεί να τον πείραζε για αυτό και δεν το έλεγε. Με τι επιχειρήματα θα το έλεγε;» (Σταυρούλα, 29)

«Τα συναισθήματα δε χρειάζεται να εκφράζονται. Το εκφράζω με τη συμπεριφορά. Τα βιώνω και τα εκφράζω. Αν τα αποκωδικοποιήσει ο άλλος, καλώς. Εγώ θυμώνω και ξεθυμώνω εύκολα (...) Μετά το συζητάω αλλά την προσέγγιση για τη συζήτηση την κάνει σχεδόν πάντα η γυναίκα μου.» (Γιάννης, 49)

«...εκείνος δε μου έδειχνε ποτέ τα συναισθήματά του ενώ εγώ αντιθέτως ήμουνα αυτή που του έλεγα... νομίζω κι αυτό είναι θέμα φύλου. Δηλαδή είναι διότι κι οι άντρες εκφράζονται έτσι κι αλλιώς λιγότερο...» (Κέλλυ, 26)

«Ναι, του έχω μιλήσει. Αλλά δεν έχει σταθεί καθόλου. Δηλαδή σαν να μην τα άκουσε. ...έχει δυσκολία κι αυτός κι εγώ να εκμεταλλευτούμε ένα μισάωρο που είμαστε μαζί για να έχουμε μια προσωπική επικοινωνία» (Βάλια, 49)

«Η γυναίκα είναι πιο συναισθηματική και πιο ώριμη. Όσο χρονών και να είναι ένας άντρας δεν μπορείς να πεις ότι είναι πολύ ώριμος. Και η γυναίκα το συζητά πολύ, ο άλλος μπορεί να πει το είπαμε αυτό τελείωσε αλλά εγώ να πιστεύω ότι αν το συζητήσω στην πορεία της συζήτησης θα βγει κάτι. Αλλά γενικά πιστεύω ότι με καταλαβαίνει και λόγω αγάπης» (Έλενα, 48 ετών)

Οι γυναίκες «προσδιορίζονται πολύ περισσότερο από τη σχέση απ' ότι ο άντρας»:

«ένας άνδρας...(ζητά) ομορφιά, αγάπη, κατανόηση, όχι γκρίνιες, συζήτηση, κοινά ενδιαφέροντα ως ένα βαθμό. Οι γυναίκες ίσως ζητάνε περισσότερο την αγάπη...να φαίνεται πολύ όμως. Εγώ δεν έχω ανάγκη να μου το δείχνει συνέχεια, οι γυναίκες θέλουν να βλέπουν καθημερινά ότι ο άλλος τις αγαπάει. Να δείχνει τα συναισθήματά του. Εγώ δε θεωρώ ότι πρέπει να γίνεται συνέχεια. Έχουν μια εικόνα για την αγάπη πιο ρομαντική. Τώρα το σημαίνει ποιος αγαπάει πιο πολύ... μπορεί εγώ να μη λέω πολλά πράγματα αλλά στην ουσία να είμαι πιο ερωτευμένος. Και πολύ συχνά μπορεί να μπει σε μια διαδικασία ότι είναι ερωτευμένη με κάποιον επειδή της αρέσει απλώς να είναι ερωτευμένη. Να έχει μια σχέση. Οι περισσότερες γυναίκες δεν

μπορούν εύκολα να είναι μόνες τους. Να έχουν κάποιον που τις αγαπάει. Ο άντρας δεν είναι έτσι. Μπορεί να μείνει και μόνος του. Οι γυναίκες προσδιορίζονται πολύ περισσότερο από τη σχέση απ' ό,τι ο άντρας. Η εικόνα για τον εαυτό τους. Έχουν και την ανάγκη να αρέσουν. Ίσως είναι περισσότερο ανασφαλείς. Και είναι περισσότερο προσαρμόσιμες στις αλλαγές. Δηλαδή αν κάποιος άντρας έχει αγαπήσει πολύ και μια γυναίκα έχει ζήσει το ίδιο, η γυναίκα θα προχωρήσει πολύ πιο γρήγορα στη ζωή της απ' ό,τι ο άντρας. Ίσως είναι και πιο σκληρές τελικά.» (Γρηγόρης, 26)

Εδώ βλέπουμε ότι οι γυναίκες κατέχουν την τέχνη της τρυφερής διαπροσωπικής επικοινωνίας αλλά επίσης διακρίνουμε την αίσθηση ότι οι γυναίκες μπορούν να επικοινωνήσουν άμεσα (εκμεταλλευόμενες ίσως την εξάσκηση που υποθέτουμε ότι είχαν σε αυτόν τον τομέα – Giddens, 1992)

«είναι και πιο...ε...πιο αληθινές σ' αυτό που θέλουν να σου πουν. Δηλαδή, ένας άντρας θα προσπαθούσε να πει σε μια κοπέλα ότι του αρέσει και ότι θέλει να γίνει κάτι βρίσκοντας χίλιους δυο τρόπους ξερωγω το οποίο δεν έχει καμία σχέση με αυτό που θέλει να πει. Αν μια κοπέλα της αρέσεις, το λέει πιο κατανοητά. Δηλαδή μπορεί να το καταλάβεις πιο εύκολα ότι αυτή η κοπέλα ενδιαφέρεται για σένα.» (Κυριάκος, 29)

Κάποιοι παραδέχονται ότι η δυσκολία βρίσκεται όχι στην έκφραση συναισθημάτων γενικά αλλά στην έκφραση των αρνητικών συναισθημάτων

«Νομίζω ότι οι άντρες εκφράζονται πολύ πιο εύκολα αλλά οι γυναίκες όταν το λένε το εννοούν κιόλας...στα αρνητικά οι άντρες δεν εκφράζονται τόσο πολύ. Γιατί φοβούνται την ανταπάντηση, φοβούνται πιο πολύ την απόρριψη. (Άρης, 25)

*τα αρνητικά ίσως τους βάζω, τα ντύνω λίγο. Γιατί βασικά δεν θα ήθελα να περάσω.. όταν έχεις μια άποψη δεν σημαίνει ότι είναι και αληθής. Νομίζω θέτεις τόσο ξεκάθαρα στον άλλο και δεν είσαι σίγουρος ότι είναι αλήθεια, ίσως είσαι άδικος. Τα θετικά είναι καλό να τα λες, άσχετα άμα .. δεν είσαι σίγουρος άμα είναι αλήθεια. Ή στην ουσία για τίποτα δεν είσαι σίγουρος άμα είναι αλήθεια στη ζωή μας. Από φιλοσοφικής άποψης τουλάχιστον. Επομένως τα αρνητικά καλό είναι να τα περιβάλλεις έτσι με ένα μανδύα πιο φιλοσοφικό. Και να τα θέτεις στον άλλον. Όχι ότι ο άλλος θα παρεξηγηθεί γιατί ούτε κι εγώ θα παρεξηγιόμουν. Αλλά ... δεν ξέρω έχω ίσως μια τάση να είμαι διπλωμάτης πολλές φορές που είναι κακό βέβαια. Το ξέρω [γέλια]»
(Αποτόλης, 36)*

5. Σεξουαλικότητα

Τα ζητήματα που άπτονται της σεξουαλικότητας είναι περίπλοκα και πολλές φορές δύσκολα λόγω των κοινωνικών και προσωπικών νοηματοδοτήσεών της. Το σεξ αφορά προσωπικές επιθυμίες και πρακτικές αλλά αυτή η επιθυμία είναι διαποτισμένη από κοινωνική (και οικογενειακή) ιστορία. Με άλλα λόγια, η σεξουαλικότητα διαποτίζεται τόσο από τις δυνάμεις του ασυνειδήτου όσο και από κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο. Παρά το συνεχιζόμενο πολλαπλασιασμό λόγων περί σεξ, αυτό που διαφαίνεται στα λεγόμενα των περισσότερων συμμετεχόντων αναφορικά με τον ορισμό της σχέσης του ζευγαριού είναι η απουσία άμεσων αναφορών στη σεξουαλικότητα. Αυτό δε σημαίνει ότι απουσιάζει το σεξ ή η σεξουαλικότητα ή ότι δεν αποτελεί ισχυρό κέντρο καθημερινής μέριμνας αλλά ότι δεν εμφανίζεται αυθόρμητα στην επιφάνεια του λόγου των υποκειμένων. Μπορούμε να εικάσουμε ότι ένας από τους λόγους που η σεξουαλικότητα απορροφάται από *ηθικές-συναισθηματικές* διαστάσεις με τις οποίες

περιγράφεται η σχέση του ζεύγους (αγάπη, ενδιαφέρον, έγνοια, βοήθεια, κατανόηση...) είναι η τήρηση κάποιων κανόνων «κοινωνικής ευπρέπειας» και η αμηχανία μας μπροστά σε «πρωτογενείς» πλευρές του εαυτού μας, όπως το σεξ.¹¹

Το παρακάτω απόσπασμα είναι χαρακτηριστικό: η διάσταση της ερωτικής ζωής φαίνεται εδώ σχεδόν πεζή, εργαλειακή, διεκπεραιωτική, ενεργειακή, μηχανιστική.

*«...και πρέπει να υπάρχει και μία, όχι ως απαραίτητο στοιχείο στην τέτοια, απλώς επειδή επιλύει ουσιαστικά προβλήματα, πρέπει να υπάρχει και μια, μια νορμάλ ερωτική ζωή, δηλαδή θέλω να πω ότι πρέπει να, και αυτό σου λέω, δεν νομίζω ότι έχει σχέση με την ίδια την ουσία του τέτοιου, γιατί θα μπορούσαν να υπάρχουν και ζευγάρια τα οποία να μην είναι, να έχουν αυτό το ζήτημα λυμένο κάπως αλλιώς, απλώς επειδή αυτός είναι ένας παράγοντας ο οποίος πολύ συχνά δημιουργεί τριβές σε μια σχέση, το να είναι ικανοποιημένοι ερωτικά οι άνθρωποι από μια σχέση που έχουνε, συνήθως σημαίνει ότι μπορούν να έχουνε αυτές τις τριβές έξω από τη σχέση τους, σε άλλους τομείς.
(Παναγιώτης, 38)*

Ωστόσο, σε ένα δεύτερο επίπεδο και πέρα από έναν εκ πρώτης όψεως «ηθικό» και λειτουργικό ορισμό της σχέσης του ζευγαριού αναδύεται η σημασία της σεξουαλικότητας που συχνά δε διαχωρίζεται από το ερωτικό στοιχείο παρά μόνο αν ζητηθεί διευκρίνιση. Για παράδειγμα, η Δάφνη μιλάει αρχικά κάπως αόριστα για τον ερωτισμό που χρειάζεται να υπάρχει σε μια σχέση αλλά εξηγώντας τι εννοεί λέει:

¹¹ Η Dimen (1988) ισχυρίζεται ότι νιώθουμε άγχος μιλώντας δημόσια περί σεξ διότι η συζήτηση για το σεξ έχει επιτελεστικό χαρακτήρα, είναι ομιλιακό ενέργημα (speech act) που δημιουργεί την κατάσταση στην οποία αναφέρεται (σελ. 86)

«[ερωτισμός είναι] το να θέλεις να έχεις σεξουαλικές επαφές μ' έναν άνθρωπο. Το να τον βλέπεις και να θέλεις να προχωρήσεις μαζί του. Δηλαδή, όλα αυτά που σου περιγράψω θα ήταν πάρα πολύ ιδανικά αλλά αν δεν υπήρχε αυτό δε θα υπήρχε και αξία ας πούμε. Θα ήταν ένας πάρα πολύ καλός φίλος και όχι ο σύντροφός σου ας πούμε. Ναι και γενικά πιστεύω ότι το σεξ παίζει πολύ σημαντικό ρόλο στη σχέση, το να ταιριάζεις σ' αυτόν τον τομέα με αυτόν τον άνθρωπο ας πούμε. Ε...εντάξει, ασχέτως αν περνάς φάσεις που δε θες ή δεν ξερωγώ τι, αλλά εντάξει σα γενικό θα πρέπει να' ναι και να' ναι δυνατό, όπως η αγάπη μόνη της δεν κρατάει έτσι και το σεξ. Αλλά όλο μαζί κάτι κάνει.» (Δάφνη, 25)

Εν τέλει, το σεξουαλικό στοιχείο αναδύεται όχι απλώς ως μια σημαντική διάσταση της σχέσης του ζευγαριού αλλά ως η καθαυτό ειδοποιός διαφορά. Τονίζεται επίσης η αμοιβαιότητα της σεξουαλικής ικανοποίησης. Η απουσία του ερωτικού στοιχείου αλλοιώνει τη φύση της σχέσης, δημιουργεί εντάσεις στο ζευγάρι και την καθιστά απλώς «φιλική» ή και «αδελφική».

«Μπορεί ξέρω γω ξέρεις όταν βρίσκεσαι σεξουαλικά με τον άλλο να περνάει καλά και να περνάς καλά. Ένας απ' τους δύο να σταματήσει να περνάει καλά σταματάν όλα! Κοίτα, το σεξουαλικό είναι μεγάλο κομμάτι σε μια σχέση. Δηλαδή για να κρατήσει μια σχέση πρέπει να υπάρχει και η σωστή σεξουαλική ζωή και δραστηριότητα. Αν δεν υπάρχει, μετά γίνεται φιλική η σχέση, πώς να στο πω; Υπάρχουν κάποια πράγματα που διαχωρίζουν τη σχέση από φιλική σε ερωτική σε ο,τιδήποτε. Αν σταματήσει να ηγείται το σεξουαλικό η σχέση αδυνατίζει. Θέλεις δε θέλεις να το πιστέψεις, θέλεις δε θέλεις να το δεις.» (Κυριάκος, 29)

«ε, αφού δεν κάναμε έρωτα πια, τι ήμαστε;η σχέση είχε γίνει αδελφοποιός, είμαστε πλέον αδέρφια... Και ξέρεις αυτό δημιουργεί εντάσεις. Να είναι άσχημη η κατάσταση, για μένα εντάξει; Γιατί

υπάρχουν πολλά ζευγάρια, δυστυχώς, που βλέπω γύρω μου τα οποία δεν έχουν ερωτικές σχέσεις μεταξύ τους πια. Αλλά για μένα δεν μπορούσα να το αντέξω. Και σου λέω αντέδρασε κι ο οργανισμός μου. Αντέδρασε. Έπαθα...ξύπναγα και ήμουν η μισή μουδιασμένη. Και κάποια στιγμή αισθάνθηκα, πήγαινα σχολείο και αισθάνθηκα, φοβόμουν ότι θα λιποθυμήσω. Και είπα δεν γίνεται. Πήρα μια βδομάδα άδεια και πήγα και πήρα ψυχοφάρμακα. Και δεν είναι ένας τρόπος, δεν είναι λύση αυτή. Για να συνεχίσω.» (Δώρα, 45)

«Το κομμάτι το σεξουαλικό ήτανε τόσο όμορφο που και πάρα πολύ σημαντικό. Πιστεύω ότι είναι ίσως και ο πιο σοβαρός λόγος για να κρατήσει ένα ζευγάρι τη σχέση του για πάρα πολλά χρόνια. Αν το ζευγάρι κουραστεί ερωτικά τότε η σχέση πρέπει να τελειώσει.» (Ντίνος, 49)

«μετά από ένα διάστημα χ, ανάλογα με τη σχέση, αυτό το οποίο είναι η αρχική καύλα τελειώνει, άρα, μετά, πρέπει ή να βάλεις την ερωτική ζωή σου σε μαι βάση η οποία είναι το φιλοξεχνάω, το οποίο κατά τη γνώμη μου δημιουργεί επιπλοκές, γιατί μετά αρχίζεις να ακούς διάφορα πράγματα όπως άφησες τα παπούτσια σου στη μέση του διαδρόμου» (Παναγιώτης, 38)

Παρά το γεγονός βεβαίως ότι η σεξουαλικότητα αναδεικνύεται, έστω και σε δεύτερο επίπεδο ως αναγκαία συνθήκη για την ύπαρξη σχέσης, εκ παραλλήλου επισημαίνεται ότι δε συνιστά επαρκή συνθήκη, δηλαδή δεν είναι αρκετή από μόνη της για την παρουσία σχέσης αλλά πολύ περισσότερο για την επιτυχία της σχέσης.

«Για να είναι ολοκληρωμένη μια σχέση πρέπει να υπάρχει πνευματική-διανοητική σύνδεση αλλά και σεξουαλική σχέση» (Μαριλένα, 43)

«Δηλαδή και η σεξουαλική μου ζωή να είναι καλά και η συναισθηματική μου ζωή να είναι καλά, και η επαγγελματική μου ζωή να είναι καλά. Αν κάπου αρχίζω και χωλαίνω αυτό έχει συνέπεια και στις άλλες ζωές σου. Δηλαδή αν τα επαγγελματικά σου δεν πηγαίνουν καλά κάποια στιγμή τα προβλήματα θα βγούνε στη σχέση σου. Αντίστοιχα αν στη σχέση ου δεν είναι καλά θα σου βγουν στην επαγγελματική σου ζωή. Αν η ερωτική σου ζωή δεν είναι καλά θα σου βγουν και στη σχέση και στα επαγγελματικά. Είναι αλληλένδετα και έχουνε και μια συνέχεια αυτά. Οπότε ναι θα πρέπει να έχεις ισορροπίες.» (Λίτσα, 36)

«για μένα είναι σημαντικό αυτό το κομμάτι. Το σεξουαλικό. Όπως κι όλα τα άλλα, δηλαδή θέλω να επικοινωνώ και διανοητικά. Δηλαδή αν εκπέμπει σε άλλο μήκος κύματος, δεν μπορώ. Και συναισθηματικά. Δηλαδή έχω ανάγκη από βαθιά συναισθήματα.» (Παναγιώτης, 38)

Στο απόσπασμα που ακολουθεί παρατηρούμε ότι το σεξ επενδύεται με προσδοκίες ανεξαρτησίας του από το συναισθηματικό κόσμο αλλά και με προσδοκίες προσωπικής ολοκλήρωσης. Η αντίφαση όμως ανάμεσα στην μηχανιστική προσέγγιση του σεξ και στο γεγονός ότι αυτό δεν μπορεί να αποκοπεί από τα πλέγματα νοηματοδότησής του οδηγού τελικά σε αδιέξοδο.

«βέβαια τότε (τη δεκαετία του 80) υπήρχε μια σύγχυση γιατί μέσα στην ελευθερία συμπεριλαμβανόταν και η σεξουαλική ελευθερία και έτσι ένα μεγάλο μέρος, το πρώτο κομμάτι της ζωής μας πέρασε έτσι. Ζήσαμε έτσι. Ήταν αποδεκτό και για τους δυο, ανομολόγητα όμως, ότι υπάρχει ελευθερία δράσης σ' αυτόν τον τομέα. Για μένα αυτό είχε θετικά και αρνητικά. Τα θετικά ήταν ότι έζησα μια καθυστερημένη εφηβεία μέσα στο γάμο. Αυτά που έπρεπε να έχω κάνει πριν δεσμευτώ, ερωτικές σχέσεις, περιπέτειες, τρέλες ας το πούμε έτσι. Και νομίζω ότι αυτό μου κάλυψε ένα κομμάτι και μια βαθιά ψυχολογική

ανάγκη. Από την άλλη ήταν για τη σχέση, ε...την οδήγησε σε αδιέξοδο» (Βάλια, 49)

Το παρακάτω απόσπασμα διασαφηνίζει αυτό που ήδη διαφαίνεται ως εδώ δηλαδή ότι το σεξ έχει αποδεσμευτεί πλέον από την αναπαραγωγή και αποτελεί έκφραση αγάπης από τη μια και από την άλλη μέσο ικανοποίησης και έκφρασης και για τα δύο μέρη:

«χρειάζεται να πειραματίζεται κανείς σεξουαλικά στο βαθμό που το αντέχει. Το σεξουαλικό κομμάτι είναι απαραίτητο για τη διατήρηση της σχέσης και πάνω απ' όλα η σεξουαλικότητα δεν είναι μόνο για αναπαραγωγή.. Αλλά δεν πρέπει να' ναι και τελείως στην εποχή ξέρω γω της γιαγιάς μου και του παππού μου όπου η σεξουαλική επαφή ήταν μόνο για τη γονιμοποίηση. Έχω την εντύπωση ότι δεν είναι μόνο γι' αυτό το λόγο..ε...τέλος πάντων να δοκιμάζουν καινούρια πράγματα αλλά μέχρι εκεί που ο καθένας νομίζει ότι μπορεί να το κάνει και μπορεί να φτάσει χωρίς να καταπιέζει τον άλλο.» (Κυριάκος, 29)

το σεξ ως χαλάρωση και ψυχαγωγία που βοηθάει το ζευγάρι να έρθει κοντά και να ξεπεράσει τα προβλήματα:

«Το σεξ σημαντικό σε μια σχέση.(...)το σεξ σε χαλαρώνει και θα σου λύσει τα προβλήματα—όχι θα σου τα λύσει αλλά θα σε βοηθήσει να εκτονωθείς από τις πιέσεις της μέρας.» (Γιάννης, 49)

5.1 Γονιμότητα-γονεϊκότητα

Πολλές φορές η θεσμική νομιμοποίηση της σχέσης επιδιώκεται ως το πλαίσιο για τη δημιουργία οικογένειας και την απόκτηση παιδιών τα οποία πλέον εντάσσονται στο σχέδιο ζωής των γονιών (σε σχέση με άλλους σημαντικούς τομείς της ζωής των γονέων, όπως σπουδές, εργασία, κτλ.). Ας

σημειώσουμε ότι στην αποδέσμευση της σεξουαλικότητας από την αναπαραγωγή βοήθησε η αντισύλληψη, σε συνδυασμό με άλλες αλλαγές που επηρέασαν το μέγεθος της οικογένειας (π.χ. τη δημογραφική μετάβαση: δηλαδή την αύξηση του προσδόκιμου επιβίωσης, και τη συναφή αύξηση της διάρκειας παραμονής σε διάφορους κύκλους ζωής, την σχετική καθυστέρηση στη σύναψη γάμων, κλπ.).

«Το 'χα προγραμματίσει ότι θα αρχίσω να σκέφτομαι όχι περισσότερο το γάμο, αλλά το παιδί μετά τα 40 λέω πρέπει να κάνουμε κάτι και έγινε αυτό που έγινε. Τώρα είμαι.. αυτό που είμαι σήμερα είναι γιατί είμαι μέσα στην οικογένειά μου με το παιδί μου.» (Λεωνίδα, 47)

«Καταρχήν στο μυαλό οικογένεια ήταν με την παρουσία ενός παιδιού. Αν υπήρχε παιδί θα παντρευόμουν. Αν δεν υπήρχε παιδί δεν με ενδιέφερε ο γάμος για το γάμο.» (Δώρα, 45)

Αλλά και αυτό φαίνεται να αλλάζει. Η θεσμοθέτηση της σχέσης δε σημαίνει απαραίτητα ότι θα αποτελέσει το πλαίσιο για τη δημιουργία οικογένειας. Είναι σαφής ο διαχωρισμός της τεκνοποίησης από τη σεξουαλικότητα ακόμη και στο πλαίσιο του γάμου.

«Την έννοια του ζευγαριού βέβαια γιατί εμείς έχουμε και κάτι ξεχωριστό ιδιαίτερο, δεν έχουμε παιδιά και αυτό είναι παράξενο στον πολύ κόσμο και είμαστε... οκτώ χρόνια παντρεμένοι και έχουμε πάρει απόφαση ότι δεν θα κάνουμε παιδιά. Εντάξει η απόφαση αυτή δεν έχει να κάνει με το όταν παντρευτήκαμε, μάλλον όταν παντρευτήκαμε δεν είπαμε παντρευόμαστε για να είμαστε μαζί και να μην κάνουμε παιδιά, θα το δούμε θα το εξετάσουμε, στην πορεία επιλέξαμε αυτό το πράγμα.» (Θοδωρής, 46)

«...παντρευτήκαμε. Έχουμε αποφασίσει όμως ότι δεν θα κάνουμε παιδιά.» (Γιάννης, 49)

Η γονεϊκότητα και η ευθύνη του σπιτιού φαίνεται να βαραίνει περισσότερο τις γυναίκες¹² ακόμη και στις μέρες μας παρά το γεγονός ότι έχουν εισχωρήσει και συμμετέχουν μαζικά στην αγορά εργασίας (Μουσουρού, 2004) δημιουργώντας συχνά συγκρούσεις και αίσθημα αποτυχίας στην ίδια τη μητέρα που προσπαθεί να ανταποκριθεί τόσο στο ρόλο της ως μητέρα όσο και στον επαγγελματικό της ρόλο (Young-Eisendrath, 1999)

«Στο δεύτερο γάμο η μητρότητα και το αίσθημα αποκλειστικής ευθύνης των παιδιών με έκαναν να νιώθω ότι βρίσκομαι σε μειονεκτική θέση. (...)δέχτηκα πράγματα που δεν έπρεπε να είχα αποδεχτεί. Αφού δέχεται κι αυτός να γίνουν τα πράγματα έτσι ότι είναι πολύ σπουδαίο και επειδή ένιωθα ότι τον είχα υποχρεώσει στο παιδί...ένιωθα πάντα ότι μου έδινε πράγματα και ένιωθα υποχρεωμένη. (...) Δεν θα δεχόμουν προαγωγή. Τα παιδιά μου είναι πρώτη προτεραιότητα» (Σόνια, 43)

και να επηρεάζει τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική διαθεσιμότητά τους, όπως αυτό εκλαμβάνεται από τον άντρα,

«οι έγνοιες (των παιδιών). Οι υποχρεώσεις που νιώθεις απέναντι στους άλλους. Δεν απελευθερώνεται το μυαλό. Δηλαδή εγώ αφιερώνω εντελώς τον εαυτό μου στη στιγμή. Αυτό είναι λίγο δύσκολο για τη γυναίκα μου ή για τη γυναίκα γενικώς δεν ξέρω.» (Διονύσης, 44)

αλλά επίσης και τη σχέση.

¹² Αυτό που επανειλημμένως επιβεβαιώνουν έρευνες με ετερόφυλα ζευγάρια είναι ότι οι άντρες συνεχίζουν να εξασκούν περισσότερη εξουσία απ' ότι οι γυναίκες: για παράδειγμα μπορούν πιο εύκολα να αποφύγουν υποχρεώσεις που έχουν να κάνουν με τη φροντίδα των παιδιών και του σπιτιού (Jamieson, 2002). Ένα άλλο χαρακτηριστικό των εργαζόμενων μητέρων που σχολιάζει η Benjamin (1988) ως αποτέλεσμα της εξιδανίκευσης της μητρότητας από το 18^ο περίπου αιώνα και μετά, είναι οι ενοχές που μπορεί να βιώνουν σε σχέση με την αντίληψή τους ότι παραμελούν τον ρόλο τους ως μητέρες όταν εργάζονται ή επικεντρώνουν στην καριέρα τους.

«Μου άρεσαν πάρα πολύ τα παιδιά. Δεν αποκάλυπτε πολύ ο ένας απ' τον άλλο. Δεν ξέρω τώρα έτσι όπως τα βλέπω ήταν πολύ ωραία χρόνια. Όταν γυρνάω πίσω λέω ότι όταν κάνεις κάτι περνάς καλά, περνάς καλά. Άμα δε σου βγει ξινό, άμα περνάς καλά είσαι καλά. Τώρα δεν ξέρω αν ξαναπαντρευόμουν. Γιατί πιστεύω ότι μπορεί να λειτούργησε αυτό που σου είπα. Παιδιά και λοιπά, είναι ένα βάρος στη σχέση. Είναι μικρά κομματάκια που κάνουνε το... είναι και το νεαρό της ηλικίας. Εγώ πάντα ήθελα...η σχέση και ο γάμος. Και από την άλλη δε μ' άρεσε να γυρνάω πολύ. Κι απ' την άλλη παίζει ρόλο κι ηλικία.»
(Μανόλης, 45)

6. Αναπαραστάσεις ερωτικών σχέσεων. Γυναίκες και άντρες: δύο διαφορετικοί κόσμοι;

Στα παρακάτω αποσπάσματα διαπιστώνεται σε πρώτο επίπεδο η αντίληψη ότι ο ετερόφυλος άλλος αντιπροσωπεύει ένα διαφορετικό σύμπαν με διαφορετικές δραστηριότητες, διαφορετικούς τρόπους προσέγγισης της καθημερινότητας, των σχέσεων το οποίο μπορεί όμως να λειτουργήσει ως κάτοπτρο μέσα από το οποίο μπορεί κανείς να γνωρίσει καλύτερα, πάνω απ' όλα, τον ίδιο του τον εαυτό, αλλά ταυτόχρονα και να προσεγγίσει τον κόσμο του «άλλου», την ετερότητα, και να εμπλουτίσει τον ίδιο του τον εαυτό με νέα στοιχεία.

«άλλος είναι ένας άλλος κόσμος. Δηλαδή ότι τα δεδομένα δεν είναι ακριβώς δεδομένα και δεν είναι ακριβώς δεδομένα γιατί κατά την άποψή μου όσο κι αν τα πράγματα τείνουν να ομογενοποιούνται, τα τελευταία χρόνια, οι διαφορές στον τρόπο αντιμετώπισης των πραγμάτων είναι ουσιαστικά... είναι μεγάλες. Άρα θέλω να πω ότι το πρώτο πράγμα που χρειάζεται να έχεις, είναι τη διάθεση να καταλάβεις ότι μιλάς όχι απλώς για ένα άλλο πρόσωπο του ίδιου φύλου, δηλαδή ότι δεδομένα σας αρέσουν η πίτσα, η μπάλα και μία σειρά από άλλα πράγματα, δηλαδή ακόμα και οι άντρες που αποτελούν εξαίρεση ρε

παιδί μου στη λατρεία του ποδοσφαίρου, μέσα τους υπάρχει ένα είδος γονιδιακής μαλακίας με το ζήτημα (γέλιο) που τελικά σου παίρνει απλώς πολύ λιγότερο χρόνο για να καταλάβεις τι είναι αυτό το παιχνίδι και πώς παίζεται.» (Παναγιώτης, 38)

6.1 Ο άλλος ως καθρέπτης του εαυτού¹³ μέσα από:

6.1.1. Τις σχέσεις με αδέρφια

«Η πρώτη σοβαρή μου σχέση με το άλλο φύλο ήτανε ας πούμε από πολύ νεαρή ηλικία και ήταν ακριβώς αυτό, ήταν το να μεγαλώνω με μία αδερφή, του αντίθετου φύλου, μέσα στην οικογένεια λοιπόν ε...που ήτανε το αντίθετο φύλο. Αυτό λοιπόν σε πάρα πολλές περιπτώσεις της ζωής μου με έβαζε να βλέπω τα πράγματα από άλλη οπτική γωνία, δηλαδή θέλω να πω ότι μια σειρά από γεγονότα τα οποία αντρικά, παραδοσιακά τα βλέπεις με έναν τρόπο, ζώντας σε τόσο μεγάλη συνάφεια με τη Χ (την αδερφή του), τα αντιμετώπιζα, έβλεπα πώς τα αντιμετώπιζε αυτή, έτσι;» (Παναγιώτης, 38)

«η πρώτη μου επαφή με το άλλο φύλο ήταν μέσα από τον πατέρα μου και τον αδερφό μου. Νομίζω ότι πολλές από τις δυσκολίες που έχω σήμερα στη σχέση μου με τους άντρες οφείλονται στη σχέση μου με τον πατέρα μου» (Σόνια, 43)

6.1.2 Τις σχέσεις με ετερόφυλους φίλους και παιδι

Στο παρακάτω απόσπασμα βλέπουμε πώς μέσα από τη συναναστροφή με το άλλο φύλο επιτυγχάνεται μεγαλύτερη κατανόηση και επικοινωνία με τον ετερόφυλο άλλο όχι μέσω της ταύτισης με στοιχεία που θεωρούνται όμοια ή κοινά αλλά μέσα από την αναγνώριση της διαφορετικότητας/συμπληρωματικότητας που επιτρέπει τον εμπλουτισμό με στοιχεία που μπορεί να θεωρούνται ότι ανήκουν στο ρεπερτόριο

¹³Ας θυμηθούμε εδώ το Winnicott (1967) που αναφέρεται στη σημασία του βλέμματος και της έκφρασης του προσώπου της μητέρας για την δημιουργία της αίσθησης του εαυτού, την διαφοροποίηση του εγώ και του μη-εγώ.

συμπεριφορών ή χαρακτηριστικών του άλλου φύλου όπως για παράδειγμα, η επιθετικότητα και ο ανταγωνισμός.

«Από μικρή είχα αγόρια φίλους πράγμα που με βοήθησε να βλέπω τα πράγματα από τη δική τους πλευρά(....) Παλιά οι άντρες μου προκαλούσαν θαυμασμό, κρατούσα μια απόσταση, ένιωθα φόβο απέναντί τους, αντιπροσώπευαν το άγνωστο. Αργότερα, μέσα από τη σχέση με το γιο μου κατάλαβα τους άντρες καλύτερα. Μέχρι τότε θεωρούσα ότι η καλή μου σχέση με τους άντρες βασιζόταν κυρίως στα κοινά που θεωρούσα ότι υπάρχουν ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες. Άρχισα σιγά-σιγά έτσι να γνωρίζω και να δέχομαι τη διαφορετικότητα. Παράδειγμα, ο γιος μου σαν αγόρι είναι πιο ανταγωνιστικός, θέλει να παίζει πολεμικά παιχνίδια. Αυτό με βοήθησε να βγάλω το δικό μου ανταγωνιστικό κομμάτι και να εξοικειωθώ με τον άντρα.» (Μαριλένα, 43)

6.1.3 Την ίδια τη στενή διαπροσωπική σχέση

Το διαφορετικό σε φέρνει αντιμέτωπο με τον ίδιο σου τον εαυτό. Μέσα στον καθρέπτη μπορεί να δει κανείς τόσο την ομοιότητα όσο και την παραπληρωματικότητα:

«μου προσφέρει και στην ταυτότητά μου, μου προσφέρει στο ποιος είμαι από που έρχομαι που πηγαίνω, μου δίνει μια σταθερότητα, μου δίνει έναν καθρέπτη μέσα από τον οποίο θα δω εμένα, όχι μόνο έναν καθρέπτη σε σχέση με το ποιος είμαι αλλά και με τις σκέψεις μου και τις ιδέες μου, και χρειάζομαι τον άλλο. (...)Μέσα από αυτές τις αλλαγές, εναλλαγές μέσα από αυτά τα ζευγάρια εμένα με βοήθησε και να γνωρίσω τον εαυτό μου σαν άντρα δίπλα σε μια, γιατί πάντα με έβαζε σε αντιπαράθεση με τη δική μου, πώς να το πούμε, με τις δικές μου συγκρούσεις κατά κάποιο τρόπο, και μου έδωσαν επίσης και

ώθηση να προχωρήσω με την έννοια είτε σε σχέση με τις συζητήσεις που κάναμε, είτε σε σχέση με τις ιδέες, έτσι να προχωρήσω επαγγελματικά.» (Λεωνίδα, 47)

«(Μιλώντας για την πρώτη του σχέση) την εκτιμώ πάρα πολύ γιατί λειτούργησε σαν σχολείο ας πούμε. Εκεί έμαθα πολλά πράγματα. Έμαθα για το μυαλό της γυναίκας, συμπεριφορές, πώς εγώ να στέκομαι απέναντι σε μια γυναίκα» (Γιάννης, 49)

6.2 Η αβεβαιότητα της τρέχουσας κατάστασης των σχέσεων

Πολλοί από τους συμμετέχοντες εκφράζουν ανησυχία για την τρέχουσα κατάσταση των ερωτικών σχέσεων. Εδώ μπορούμε να θυμηθούμε ότι ως εισαγωγή στο θέμα των ερωτικών σχέσεων υπήρξαν αρκετές αναφορές στη δυσκολία με την οποία συνάπτονται, εξελίσσονται και διατηρούνται αυτού του είδους οι σχέσεις (γενικώς, οι ερωτικές σχέσεις είναι κάτι δύσκολο, περίπλοκο και περίεργο. βλ. παράγραφο 1.1 των ευρημάτων). Αυτό δηλώνει ταυτόχρονα τη σημασία που κατέχουν οι ερωτικές σχέσεις στη ζωή των συμμετεχόντων μας. Παρατηρήσαμε μια νότα απαισιοδοξίας να υποβόσκει στην προσπάθεια εξιδανίκευσης παλαιότερων εποχών όπου τα πράγματα ήταν πιο αγνά και αυθεντικά. Αναρωτιόμαστε λοιπόν αν αυτή η εξιδανίκευση περιλαμβάνει μια πιθανή αγωνία για την αβεβαιότητα και τη ρευστότητα των ανθρώπινων σχέσεων γενικά και, ειδικότερα, μια αβεβαιότητα και ενδεχομένως σύγχυση που απορρέει από τους επανορισμούς των τρόπων του σχετιζέσθαι που βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τις γενικότερες αλλαγές στους κοινωνικούς ρόλους και κώδικες επικοινωνίας μεταξύ αντρών και γυναικών καθώς κινούνται σε λιγότερο οριοθετημένες σφαίρες.

«... παλιά ήταν αλλιώς. Δεν υπήρχε η πονηριά που υπάρχει τώρα. Ο άλλος σου έλεγε είμαι ερωτευμένος ή σου έλεγε σε θέλω και πραγματικά το ένιωθε και συν τω χρόνω έπρεπε να το αποδείξει κιόλας ότι σε θέλει. Δηλαδή αν σε ήθελε ναι θα ήτανε μαζί σου. Αυτό που σου

είπα ο θεός μου της πήγαινε σοκολάτες. Ήταν η κίνηση και η έκφραση του θείου μου ότι σε θέλω. Ε, τώρα σου λέει σε θέλω πάμε πηδιόμαστε και την επόμενη μέρα θέλει άλλη. Δεν είναι... τι μου δείχνεις ότι με θέλεις; Αυτό.» (Δώρα, 45)

«Το κακ.. το δυστύχημα είναι ότι τα τελευταία χρόνια δεν.. ίσως ε, είναι πιο δύσκολο πλέον να κάνεις, να στήσεις και να διατηρήσεις μια καλή σχέση. Τότε.. το έδαφος ήταν πολύ πιο γόνιμο για να γίνουνε.. τέτοιου είδους σχέσεις.» (Αποστόλης, 36)

«Πιστεύω όμως ότι στην εποχή του καταναλωτισμού που ζούμε και με τα πρότυπα που μας προβάλλουν καθημερινά έχουμε ξεφύγει τελείως. Οι σχέσεις δηλαδή θεωρώ ότι περνάνε ένα μια πολύ άσχημη περίοδο. Και θεωρώ ότι δεν υπάρχουν και φιλίες πλέον. Δηλαδή δεν είναι μόνο οι προσωπικές, οι συναισθηματικές σχέσεις που περνάνε κρίση. Είναι οι προσωπικές και οι φιλικές.» (Λίτσα, 36)

«Παλιότερα που δεν ζούσε ο κόσμος με αυτό το αστικό τέλος πάντων μοντέλο σε πιο αγροτικές κοινωνίες ήτανε πιο κοντά. Δηλαδή μαζί κατεβαίνανε στο χωράφι, μαζί να μαγειρέψουνε να κάνουνε, ήτανε πιο κοντά. Σήμερα πιστεύω ότι είναι δύσκολο, έτσι όπως το θέτεις λίγα ζευγάρια, μόνο αυτά που... εντάξει σήμερα δουλεύουν και οι άντρες και οι γυναίκες και τις περισσότερες φορές σε διαφορετικούς χώρους σε διαφορετικές δουλειές. Δεν περνάνε καλά στη δουλειά γυρίζουνε φορτωμένοι είναι ο καθένας στον κόσμο του δεν επικοινωνούνε κι εκεί» (Παναγιώτης, 43)

«...Συντρίμμια υπάρχουν. Δεν υπάρχουν πια τα παλιά μοντέλα οικογένειας και δεν ξέρει κανείς πού να σταματήσει. Πιστεύω ότι ερείπια είναι οι σχέσεις γύρω μας.» (Βάλια, 49)

Η σύγκριση αρχίζει να διαφαίνεται πιο καθαρά σε περιγραφές για το πώς βλέπουν γενικά τον ετερόφυλο άλλο αλλά και τον εαυτό τους συλλογικά. Παρατηρούμε ότι καταφεύγουν σε στερεότυπα, σε τρόπους οργάνωσης της πραγματικότητας που δεν επιτρέπουν αμφισημία από τη μια αλλά που ταυτόχρονα ενέχουν εσωτερικές αντιφάσεις που αυτοί που τα εκφράζουν ενδέχεται να βιώνουν. Προσπαθώντας να καταλάβουν τι συμβαίνει επιστρέφουν σε εξηγήσεις με πολωτικό χαρακτήρα που εστιάζουν στις διαφορές ανάμεσα στον κόσμο των αντρών και των γυναικών ενώ ταυτόχρονα επιζητείται η συνθετική υπέρβαση αυτών των διαφορών.

«οι άντρες ζητάν από τις γυναίκες σεξ και εκτός από το σεξ, σεξ. Επίσης να είναι πιστές και να μπορεί να σταθεί η γυναίκα στην παρέα των αντρών, δηλαδή να την αγαπάνε και να την παραδέχονται όλοι. Να είναι σωστή νοικοκυρά μέσα στο σπίτι. Μια γυναίκα ζητάει από έναν άντρα να είναι πιστός, να νοιάζεται για την οικογένειά του, να προσέχει τη γυναίκα του και το παιδί και να έχει χρόνο να είναι μαζί τους. Αυτά είναι σταθερά στοιχεία που ζητάει μια γυναίκα από έναν άντρα και δεν αλλάζουν.» (Αλίκη, 35)

Στο απόσπασμα που ακολουθεί γίνεται αναφορά στη ρευστότητα της σημερινής κατάστασης στην οποία δεν υπάρχουν συγκεκριμένοι κανόνες και κώδικες που να καθοδηγούν τους τρόπους του σχετίζεσθαι (βέβαια, τέτοιοι κανόνες μάλλον δεν υπήρξαν ποτέ).

«Οι άνδρες δεν ξέρουν πια τι θέλουν. Έχουν αντιφάσεις στα θέλω τους—ίσως επειδή τα πράγματα σήμερα είναι πιο ελεύθερα και πιο ρευστά. Όχι ότι ήταν καλύτερα παλιότερα που ήταν πιο αυστηρά, αλλά τότε ζητούσαν συγκεκριμένα πράγματα από μια γυναίκα και μια σχέση. Σήμερα, αφού μπορούν να τα έχουν όλα, θέλουν τα πάντα και τελικά δεν ξέρουν τι θέλουν» (Αναστασία, 34)

Οι κανόνες γίνονται ακόμη πιο δυσδιάκριτοι όταν τα σημαίνοντα του φύλου (χαρακτηριστικά της εμφάνισης και της συμπεριφοράς, όπως π.χ. η αρρενωπότητα των αντρών) αμβλύνονται και στην εμφάνιση ή τη συμπεριφορά των ατόμων εμφανίζεται ένας συγκερασμός χαρακτηριστικών που συνήθως αποκαλούμε αρσενικά ή θηλυκά. Μπορούμε να θυμηθούμε εδώ το *δυσδιάκριτο άντρα* της Aubert (1997) που με το θόλωμα των διακρίσεων ανάμεσα σε δημόσια και ιδιωτική σφαίρα έχασε τα παραδοσιακά σημεία αναφοράς του και «περιπλανιέται» χωρίς ξεκάθαρο σεξουαλικό προσανατολισμό, υπολειπόμενος σε ψυχολογικό και κοινωνικό σθένος.

«Καταρχήν το βασικό πρόβλημα στη σημερινή εποχή. Βλέπεις τον άλλο και λες τώρα αυτός είναι άντρας; Είναι bi; Είναι gay; Είναι δεν είναι; Δεν μπορείς να διακρίνεις. Μα το θεό δεν μπορείς να διακρίνεις. Δηλαδή και οπτικά δεν ξέρω εγώ το βλέπω μόνο; Δεν νομίζω. Έχουν αλλάξει. Οι άντρες. Και η συμπεριφορά τους ο τρόπος ομιλίας τους, είναι τελείως διαφορετικός. Θέλω να φλερτάρω ρε παιδί μου, πλέον οι άντρες δεν φλερτάρουν. Για μένα όλη η μαγεία για να ξεκινήσει κάτι γενικά θεωρώ ότι είναι το φλερτ. Είναι πολύ χύμα τώρα οι άντρες.»
(Σταυρούλα, 29)

Σύγχυση ανεξαρτήτως φύλου: υπάρχει αναγνώριση της αλλαγής της τάξης των πραγμάτων αλλά και της δυσκολίας που απαιτεί η διαπραγματέυσή της.

«οι γυναίκες στην εποχή μας ζητάνε. Παλιά οι γυναίκες δε ζητούσαν, ήταν προσαρμοσμένες με την κατάσταση. Σήμερα ζητάνε κατανόηση, να δουλεύουν, να είναι ανεξάρτητες αλλά και με κάποιον μαζί. Γενικά όλες οι γυναίκες τα έχουμε χαμένα – περισσότερο απ' ότι παλιά—γιατί λείπουμε όλη μέρα έξω από το σπίτι και έχουμε απαιτήσεις. Η ανεξαρτησία που ζητούν σήμερα οι γυναίκες δεν μπορεί να συμβαδίσει με τη σχέση. Ούτε οι άντρες ξέρουν τι θέλουν. Έχουν πρόβλημα και οι δύο πλευρές. Δεν ξέρω τι ζητάνε οι άντρες. Μάλλον και οι δύο πλευρές

ζητάνε τα ίδια πράγματα, απλά δεν μπορούν ακόμη, δεν έχουν βρει τον τρόπο να τα ταιριάξουν.» (Μαριάνθη, 37)

«οι γυναίκες βασικά νομίζω δεν ξέρουν τι θέλουν από τις σχέσεις τους. Γιατί χάνονται. Είναι τόσο εγκεφαλικές που... αν έχουν κάτι θα ψάχνουν να βρουν κάτι άλλο. Για αυτό λέω ότι οι γυναίκες είναι έτσι. Για αυτό κι οι γυναίκες που απατούνε. Εγώ το πιστεύω αυτό. Κι απατούν στη σχέση περισσότερο και φεύγουν πιο εύκολα από τη σχέση από ότι οι άντρες. Είναι, χμ, αυτό που λέω ότι ψάχνονται πολύ ότι μπορεί να έχουνε ένα πρόβλημα δεν θα κάτσουν να το συζητήσουν, θα κάτσουν να το συζητήσουν, αλλά αν ο άλλος τους πει ξέρω γω ότι αυτό είναι δεν αλλάζει αυτές θα επιμείνουν, θα επιμείνουν και θα επιμείνουν μέχρι να φύγουν. Δεν θα κάτσουν να σκεφτούν ότι μπορεί να είναι και διαφορετικά. Για αυτό νομίζω και βασανίζονται περισσότερο στις σχέσεις.οι άντρες νομίζω ζητάνε απλά πράγματα. Ζητάνε μια γκόμενα να μην τους πρήζει [γέλια] ζητάνε μια σχέση... κι αυτούς να τους καλύπτει νομίζω αλλά σε απλά πράγματα. Δηλαδή να περνάνε καλά να τους αρέσει αυτή που είναι μαζί και νομίζω ότι δεν θέλουν αυτή την γκρίνια και το φάγωμα συνέχεια. Θέλουν να είναι, νομίζω, ότι θέλουν να είναι το πάνω χέρι στις σχέσεις. Αυτό, να είναι ανώτερες από τη γυναίκα, δηλαδή δεν νομίζω ότι ένας άντρας θα έκανε με μια γυναίκα η οποία θα ήταν πάρα πολύ δυναμική και θα ήταν στέλεχος μιας επιχείρησης κι ο άλλος θα ήταν ιδιωτικός υπάλληλος, δεν νομίζω πως θα πήγαινε καλά ένα τέτοιο ζευγάρι.» (Λίτσα, 36)

«δεν ξέρω τι θέλουν οι άνδρες από τις γυναίκες!(...) καλά είναι πολύ γενικά, δεν μπορείς να βάλεις όλους τους άνδρες σε ένα τσουβάλι και να πεις οι άνδρες θέλουν αυτό οι άνδρες δεν θέλουν αυτό. Αλλά δεν ξέρω πιστεύω ότι στις μεγάλες ηλικίες φοβίζεται λίγο, δηλαδή ότι οι άνδρες έχουν ένα φόβο μην εξουσιαστούνε. Αυτό δηλαδή σε αυτό το παιχνίδι φοβούνται. Αυτό πιστεύω ότι τον έχουνε. Οπότε θέλουν λίγο

πιο χαλαρές προσωπικότητες σε πρώτο επίπεδο, νομίζω. Δηλαδή έτσι πιο χαλαρή, πιο πιο γατίσια προσωπικότητα. Πώς να το πω; (...) Δεν ξέρω τι θέλουν, (οι γυναίκες) ειλικρινά δεν ξέρω. και δεν ξέρω γιατί δεν θεωρώ τον εαυτό μου αντιπροσωπευτικό δείγμα του είδους. Θέλω επικοινωνία. Ακούω γύρω μου.» (Δώρα, 45)

6.3 Όταν οι διαφορές ανάγονται στο φύλο

Έτσι, φαίνεται ότι σε ότι αφορά τον τρόπο οργάνωσης στο επίπεδο των αναπαραστάσεων των κυρίαρχων πρακτικών του σχετίζεσθαι μεταξύ των δύο φύλων, ο υποβόσκων μηχανισμός επεξεργασίας είναι η φυσικοποίηση του κοινωνικού. Δηλαδή, η ατύπως συστηματική επίκληση φυσικών κατηγοριών, όπως τα γονίδια, η φύση, ένας φυσικός τρόπος λειτουργίας του ψυχολογικού κόσμου (έτσι δουλεύει, έτσι είναι το μυαλό της γυναίκας) προκειμένου να τεκμηριωθούν ως φυσικές ή να αιτιολογηθούν ως φυσικές, αναγκαίες, αναμενόμενες ή και ηθικά ορθές κοινωνικά, πολιτισμικά, ιστορικά συγκεκριμένες πρακτικές. Με άλλα λόγια, αυτό επιχειρεί να εδραιώσει το δικό μας τρόπο ζωής ως το φυσιολογικό τρόπο ζωής. Υπ' αυτή την αναλυτική οπτική μπορούμε να δούμε καθαρά πώς είναι το βιωματικό-πρακτικό επίπεδο το οποίο πλαισιώνει, περιλαμβάνει και προσανατολίζει τόσο τον τρόπο οργάνωσης όσο και το περιεχόμενο των συστημάτων αναπαραστάσεων (Bourdieu, 1990, σελ. 70-79)

«...γιατί είμαι άντρας και έχω στον εγκέφαλό μου [γέλια] στο DNA μου κάποια γονίδια τα οποία καλό θα ήταν να μην υπήρχαν αλλά καλώς κακώς υπάρχουνε, δηλαδή θα ήταν καλώς όπως λέω δεν με ενδιαφέρει το οικονομικό ή το κοινωνικό status του ανθρώπου να μην με ενδιέφερε και αυτό. Γιατί αμέσως-αμέσως θα μεγιστοποιήσω τις δυνατότητες να συμβεί κάτι καλό στη ζωή μου. Πράγμα που μέχρι στιγμής στη ζωή μου δεν το έχω καταφέρει.» (Αποστόλης, 36)

βιολογία και ρόλοι μπερδεύονται...

«Δεν καταλαβαίνω πάντα τον άντρα μου γιατί δίνω προτεραιότητα σε πράγματα που ενοχλούν εμένα την ίδια. Δεν τον γνωρίζω εντελώς καλά, γιατί είναι άντρας. Εγώ σκέφτομαι όπως μια γυναίκα, άρα εκ των πραγμάτων δεν μπορώ να τον καταλάβω. Είναι άλλοι οι ρόλοι. Και μόνο που μιλάμε για το άλλο φύλο σημαίνει ότι υπάρχουν πράγματα που δεν μπορώ να τα καταλάβω. Οι διαφορές αντρών και γυναικών δε θα μπορέσουν να εξομοιωθούν ποτέ γιατί είναι από τη φύση. Δεν είμαστε ίδιοι, άρα δε μπορούμε να γίνουμε ίσοι αφού μιλάμε για διαφορετικά πράγματα. Ζηλεύω κάποια πράγματα που έχουν οι άντρες και δεν έχουν οι γυναίκες όπως το αντριλίκι τους, δηλαδή είναι ντόμπροι, αυθόρμητοι και πιο αποφασιστικοί, δεν έχουν τη ζήλια όπως οι γυναίκες στην αντρική παρέα. Οι γυναίκες είναι από τη φύση τους πιο ζηλιάρες, πιο κτητικές. Έτσι είναι το μυαλό τους.» (Αλίκη, 35)

«... Και στα 3 που συζητήσαμε και στις ερωτικές και φιλικές και στις εργασιακές σχέσεις είναι θέμα ρόλων το φύλο. Ναι μεν είσαι γυναίκα-- οι γυναίκες πιο εγκεφαλικές οι άντρες πιο λογικοί αλλά πάντα είναι θέμα ρόλων. Δηλαδή μπορεί μια γυναίκα να παίξει και τη δυναμική να παίξει και το λογικό κι όχι το συναισθηματικό αναλόγως σε τι ρόλο βρίσκεται. Βρίσκεται σε ρόλο φίλης, σε ρόλο γκόμενας, σε ρόλο διευθύντριας ας πούμε σε μια επιχείρηση; Για αυτό δεν είναι τυχαίο που βλέπεις γυναίκες οι οποίες είναι πολύ δυναμικές στη δουλειά τους οι οποίες στην ουσία είναι μόνες τους γιατί δεν μπορούν να γίνουν αυτές οι γατούλες που ζητάει ένας γκόμενος ας πούμε. Δεν είναι τυχαίο αυτό. Δεν μπορούν να παίξουν άλλο ρόλο πέρα από αυτόν που έχουν.» (Κέλλυ, 26)

Ή γίνεται προσφυγή σε κοινωνιολογίζουσες ερμηνείες των σχέσεων των φύλων και αναγνώριση ότι αυτό μπορεί να επηρεάζει τους τρόπους του

σχετιζομαι σε μια ευρύτερη κλίμακα (το έθος μετατρέπεται σε ήθος). Παρ' όλα ίσως είναι καλύτερο να παραμείνουν τα πράγματα ως έχουν:

«Ο άντρας έχει μάθει να είναι κουβαλητής, έτσι είναι η κοινωνικοποίησή του. Ενώ οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται με το «να μάθεις γράμματα, να προκόψεις να έχεις μια δουλίσσα...Δε με ενδιαφέρουν τα άπειρα χρήματα, αλλά ένα σταθερό εισόδημα. Να βγάλει ο άντρας περισσότερα. Έτσι μας έχουν μεγαλώσει. Αναρωτιέμαι αν είναι υγιεινό ν' αλλάξουν τα πράγματα. Στο εξωτερικό, όπου έζησα, υπήρχαν άντρες που δήλωναν οικιακά. Με ξένιζε. Αλλά πιο πολύ με ξένιζε το πώς ήταν οι γυναίκες αυτών των αντρών: πομπώδεις»
(Αναστασία, 34)

Επίσης η Αναστασία και ο Παναγιώτης αναφέρονται στη διαφορά ανάμεσα στην εικόνα και την πραγματικότητα, τη θεατρικότητα των «παραδοσιακών» ρόλων. Υποθέτουμε ότι εκφράζουν μια προσπάθεια ορισμού του δικού τους εαυτού και του άλλου μέσα από μοντέλα που θεωρούν ότι αναγνωρίζουν τη δομή και τη λειτουργία τους υπαινισσόμενοι κάποια ασάφεια που προσπαθούν να διαχειριστούν.

«Είμαι κλασική γυναίκα Ελληνίδα. Είμαι πολύ παραδοσιακή. Το σπιτάκι μου και τα παιδάκια μου. (όταν θα έχει) Η κλασική Ελληνίδα δείχνει κατώτερη αλλά δεν είναι. Στην ουσία αυτή κάνει πάντα αυτό που θέλει και αφήνει να φαίνεται ότι το κάνει ο άνδρας. Οι άνδρες θέλουν πολύ λίγα πράγματα για να είναι ευχαριστημένοι ενώ οι γυναίκες πολλά. Είναι πολλά τα μικρά καθημερινά πράγματα που τονώνουν τον άντρα και τον κάνουν να νιώθει καλά.» (Αναστασία, 34)

«...οι πιο σκληροί άντρες, δηλαδή οι πιο παραδοσιακοί, ήταν αυτοί τους οποίους η τελευταία γυναίκα μπορούσε να τους χειριστεί και να τους φέρει εκεί που ήθελε(...)Δηλαδή, αυτό που μαθαίνανε από πολύ

νωρίς οι γυναίκες ήταν αυτό, το γεγονός ότι η εικόνα και η αλήθεια είναι δύο διαφορετικά πράγματα»

Αυτό που διακρίνεται μέσα τις αντιφάσεις που επισημάνθηκαν παραπάνω είναι η σταδιακή ανάδυση νέων συνδυαστικών πρακτικών του σχετιζέσθαι που τείνουν να κρυσταλλωθούν υπό τη μορφή νέων προτύπων, μιας νέας ιδεολογίας των διαπροσωπικών σχέσεων. Θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως οι εν λόγω αντιφάσεις ουσιαστικά συνιστούν το βιωματικό πεδίο επί του οποίου συντελούνται ευρύτερες κοινωνικές αλλαγές: με άλλα λόγια, συνιστούν αντανάκλαση ή πτυχή των εν λόγω αλλαγών.

Το παρακάτω απόσπασμα εμπεριέχει αυτή την αντίφαση:

«Γενικά οι άντρες ζητάνε να περνάνε ευχάριστα, είτε αυτό αναφέρεται σε συζήτηση είτε καθαρά σεξουαλικά. Κι εγώ κατά μία έννοια αυτό ζητάω. Οι γυναίκες ζητάνε το ακριβώς ανάποδο. Ασφάλεια, σιγουριά, κάποιον να τις προστατεύει απ' όλες τις απόψεις, να τις καταλαβαίνει. Ενώ για τον άνδρα μπορεί να είναι καλά όλα αυτά αλλά όχι απαραίτητα. Και έχουν μεγαλώσει οι γυναίκες έτσι, τουλάχιστον στις προηγούμενες γενιές. Δηλαδή βρες ένα καλό παιδί, πλούσιο και εντάξει αν δε σε καταλαβαίνει ο έρωτας θα έρθει μετά. Αλλά τώρα η κατανόηση είναι προαπαιτούμενο. Αλλάζουν οι κοινωνικές συνθήκες. Αλλάζει και η θέση της γυναίκας. Δεν είναι εξαρτημένη οικονομικά. Είναι πιο δυναμική και οι ρόλοι του ερωτικού παιχνιδιού έχουν αντιστραφεί.» (Μάκης, 31)

Η ταλάντευση ανάμεσα στη γενικότερη αντίληψη (πολλοί το λένε αυτό, το βλέπω στις διαφημίσεις) και στην αμφισβήτηση διαφαίνονται στα αποσπάσματα που ακολουθούν.

«...πολλοί άνθρωποι πιστεύουν ότι οι άνδρες ζητάνε το σεξ και η γυναίκα την επικοινωνία. Για μένα αυτό δεν ισχύει. Δηλαδή ζητάνε εγώ

δηλαδή, ζητάω μέσα στη σχέση επικοινωνία και σεξ σε συνδυασμό οπωσδήποτε. Νομίζω ότι και μια γυναίκα το ζητάει αυτό. Δηλαδή δεν νομίζω ότι οι γυναίκες είναι ανέραστες και οι άνδρες φιλήδονοι. Πρέπει να ισχύει αυτό εκατέρωθεν, και από τους 2. και νομίζω ότι στη σχέση μου ισχύει μέσες άκρες. Αλλά πολλοί λένε αυτό. Δεν μπορώ να το καταλάβω. Ότι οι άνδρες είναι πιο σεξουαλικοί έτσι πιο πέφτουλες, και οι γυναίκες πιο ήπιες, πιο πολύ την επικοινωνία, τη φιλοσοφία. Για μένα δεν ισχύει αυτό κι ούτε για την κοπέλα μου νομίζω.» (Άρης, 25)

Τα παρακάτω αποσπάσματα αναφέρονται σαφώς στο γεγονός ότι δεν υπάρχουν πλέον στεγανά ανάμεσα στην ιδιωτική και τη δημόσια σφαίρα και αντίστοιχα στους κοινωνικούς ρόλους που αντιστοιχούσαν σε αυτές. Ενώ σε ένα πρώτο επίπεδο η κατάσταση γίνεται αποδεκτή, μέσα από το λόγο του Λάμπρου όσο και της Έλενας φαίνεται ότι οι άντρες κυρίως βίωσαν αυτές τις αλλαγές ως απώλεια κύρους με αποτέλεσμα τη δημιουργία τριβών στις σχέσεις του ετερόφυλου ζευγαριού (ίσως γιατί οι αλλαγές αυτές δεν έχουν ακόμη εισχωρήσει στο βαθύτερο ατομικό και συλλογικό ασυνείδητο ώστε να ανατρέψουν την ψυχοκοινωνική κατανομή των ρόλων στο ζευγάρι). «Το παραδοσιακό οι γυναίκες δεν το δέχονται πια, ενώ οι άντρες δεν το έχουν ξεπεράσει.» λέει η Έλενα.

«Δεν υπάρχει γυναικεία δουλειά ή αντρική. Αυτές είναι γελοιότητες. Βλέπω καμιά φορά στην τηλεόραση να βγαίνουνε και να λένε είναι γυναικείες δουλειές. Ποιες είναι γυναικείες δουλειές; Δεν κατάλαβα. Δηλαδή όταν εγώ κάνω ένα παιδί εάν δεν το ξεσκατίσω, δεν το ταΐσω, δεν ετοιμάσω το φαί του, εγώ εγώ όχι η γυναίκα μου, δεν κατάλαβα. Συμμετέχω, συμμετέχω απόλυτα. Παίρνω χαρά παίρνω δύναμη, παίρνω δημιουργικότητα μέσα από την παρουσία του παιδιού; Όχι. Το κάνω μπάνιο; Όχι δεν το κάνω μπάνιο. Εδώ υπάρχουν πατεράδες που το παιδί τους χέζεται, και το αφήνουν χεσμένο μέχρι να έρθει η μάνα του να το καθαρίσει. Δηλαδή τρελαίνομαι. Και έρχεται και στο λέει ο άλλος. Του λες μα πώς; Ε, μα οι άντρες να κάνουν τέτοια; Ρε βλάκα, τι

κάνει ο άντρας; Σήμερα εδώ στην ελληνική κοινωνία; Δεν κατάλαβα τι κάνει. Πάει και δουλεύει;» (Λεωνίδας, 47)

«Η γυναίκα δεν είχε την αναγνώριση, ήταν για το σπίτι παρόλο που είχε συμβολή σε όλα. Και με τα χρόνια κάποιους αγώνες τους κέρδισαν. Πιστεύω ότι περισσότερο μέσα από την εργασία άρχισε να παίρνει διαφορετική θέση. Είναι πιο δυναμική ως άνθρωπος. Είναι το στήριγμα του άνδρα. Δε ζητάνε τόσο οι γυναίκες σήμερα. Το βλέπω και στο σχολείο τα αγόρια είναι λίγο σα χαμένα, τα κορίτσια είναι πιο δραστήρια. Οι άντρες ζητάνε στήριγμα. Ζητάνε ολοκλήρωση είτε σαν μητέρες, αυτό περισσότερο. Γιατί για να συζητήσουν, το κάνουν και με τη φίλη τους. Ζητάνε τη μητρότητα, τη συντροφικότητα. Οι άντρες έχουν στόχους, αρχίζουν μόλις γνωρίσουν μια γυναίκα, τι έχει, τι δεν έχει, δουλεύει, ενώ σε μια γυναίκα αν της αρέσει κάτι δεν το εξετάζει αυτό. Οι άντρες θέλουν τα προσόντα, και το προσόν είναι να δουλεύει, το χαρακτήρα δεν τον ζητάνε τόσο. Δεν ψάχνουν σύντροφο ψάχνουν συνέταίρο. Σε μικρότερες ηλικίες η γυναίκα ζητάει ελευθερία, να μην αισθάνεται πνίξιμο. Ο άντρας...δεν το έχουν ξεπεράσει ακόμη αυτό το είμαι άντρας και θα κάνω ό,τι θέλω. Το παραδοσιακό οι γυναίκες δεν το δέχονται πια, ενώ οι άντρες δεν το έχουν ξεπεράσει.» (Έλενα, 48 ετών)¹⁴

Συμπληρωματικότητα και σύγκλιση αρσενικών και θηλυκών στοιχείων:

«Η προσωπική εξέλιξη περνά μέσα από τις σχέσεις με τους άντρες. Τους βλέπω ως συντρόφους, συνοδοιπόρους, έτερον ήμισυ. Ούτε καλύτεροι, ούτε χειρότεροι. Η σχέση με το άλλο φύλο γεννά ένα πεδίο με πολύ ενδιαφέρον. Δεν με ενοχλεί η διαφορετικότητα και η πιθανότητα σύγκρουσης. Αρσενικά και θηλυκά στοιχεία υπάρχουν σε όλους σε διάφορες ποσότητες. Το φύλο παίζει λιγότερη σημασία στη

¹⁴ Βλ. Aubert, 1997 για μια εκτενέστερη συζήτηση του θέματος

ζωή. Με ενδιαφέρει περισσότερο τι είδους άντρας ή γυναίκα είναι ο άλλος, τι είδους άνθρωπος. Δεν θεωρώ ότι το φύλο καθορίζει τη σχέση πια.(...) Βλέπω μια γενικότερη κίνηση προς το κομμάτι των σχέσεων. Οι κοινωνίες μας πέρασαν από τη μητριαρχία σε πατριαρχική κοινωνία όπου η κοινωνία δομήθηκε με κέντρο τον άντρα. Όμως τις τελευταίες δεκαετίες η γυναίκα άρχισε να βγαίνει έξω από το σπίτι. Η γυναίκα πέρασε σε μια εκδικητική φάση όπου μείωνε τον άντρα για να τον απομυθοποιήσει. Πιστεύω ότι πλέον βαδίζουμε προς μια φάση ισορροπίας. Και οι δύο είμαστε δυνατοί με διαφορετικούς τρόπους. Η δύναμη των γυναικών εκφράζεται εσωτερικά, ενώ των αντρών εξωτερικά. Δε χρειάζεται να πείσουμε τους άλλους ότι είμαστε δυνατές. Προσπαθούμε συνήθως να δηλώσουμε τη δύναμή τους μιμούμενες τους άντρες. Νομίζω ότι πλέον έχουμε περάσει σε μια φάση προσέγγισης του ενός με το άλλο φύλο. Πλέον είμαστε σε μια φάση unisex. Περνάμε σε εποχή όπου το φύλο δε θα είναι τόσο σημαντικό. Αυτή η προσέγγιση σημαίνει ευελιξία, αντιστροφή των κοινωνικών ρόλων. Βλέπω τη διαφοροποίηση σε πιο εσωτερικό επίπεδο—π.χ. ο πατρικός ρόλος είναι κατά βάση ψυχικός ρόλος. Δε συνδέεται άμεσα με το φύλο, αλλά με ψυχικές ιδιότητες και ως εκ τούτου μπορεί να τον παίξει και γυναίκα. Πιστεύω ότι οι άνθρωποι έρχονται σε μεγαλύτερη επαφή μ' αυτά τα εσωτερικά στοιχεία και δεν περιορίζονται τόσο από κοινωνικούς ρόλους.» (Μαριλένα, 43)

Γ. ΣΥΖΗΤΗΣΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα ευρήματα της έρευνάς μας κατ' αρχάς καταδεικνύουν ότι σε ό,τι αφορά τις σχέσεις του ζευγαριού, άντρες και γυναίκες επιδιώκουν και επιζητούν ισότιμη επικοινωνία, αμοιβαιότητα, άνοιγμα, κατανόηση. Οι ανάγκες αυτές αναγνωρίζονται εξίσου και ως ανάγκες του ετερόφυλου άλλου.

Φαίνονται πρόθυμοι και πρόθυμες να ξεκινήσουν σχέσεις με την επιθυμία να αποκτήσουν τα παραπάνω, και έχουν την προσδοκία πως οι σύντροφοί τους θα μοιράζονται τις επιδιώξεις τους και ταυτόχρονα προσβλέπουν στην αμοιβαιότητα των εν λόγω προσδοκιών¹⁵. Σημαντικές θεωρούνται οι σχέσεις που περιλαμβάνουν αυτά τα στοιχεία¹⁶. Δεν μπορούμε να διαπιστώσουμε άμεσα, από τα θραύσματα λόγου που συγκεντρώσαμε εδώ, αν ισχύει αυτό που ισχυρίζεται η Jamieson (2002) αναφορικά με τον τρόπο που οι σύντροφοι συνδημιουργούν μια εικόνα του ζεύγους που βασίζεται σε αμοιβαία δοτικότητα, νοιάξιμο, κατανόηση και φροντίδα, ωστόσο, με τρόπο που ουσιαστικά καμουφλάρει και αναπαράγει κοινωνικές ανισότητες του φύλου χωρίς να τις ανατρέπει. Παρά ταύτα, μπορεί όντως να διαπιστωθεί μια σειρά από αντιφάσεις μεταξύ του αναπαραστατικού ιδανικού της σχέσης και της πραγματικότητάς της: φαίνεται να ανδύεται ένα σε (σημαντικό) βαθμό καινοφανές σύστημα αξιών που πρέπει να διέπει τις σχέσεις το οποίο ωστόσο, όντας το ίδιο αποκύημα διεργασιών σε εξέλιξη από τη μια περιέχει εσωτερικές αντιφάσεις (π.χ. περιλαμβάνει όποτε αυτό «κρίνεται» σκόπιμο μια επιστημονίζουσα δικαιολόγηση κοινωνικών διαφορών μέσω της επίκλησης ενός συστήματος φυσικών διαφορών) και από την άλλη δεν απολαμβάνει αυτό καθαυτό πλήρη αποδοχή. Στην ανάλυση της εν λόγω διαλεκτικής έντασης θα επανέλθουμε στο τέλος της συζήτησης των ευρημάτων.

¹⁵ «Περιμένω συνεργασία, αμοιβαιότητα, συμπόνια, συντροφιά, ένα δώρο, λουλούδι» (Σόνια, 43)

«Δε νομίζω ότι ποτέ περίμενα κάτι. Τώρα αυτό είναι λίγο μπουρδες. Πάντα περιμένεις κάτι.» (Δάφνη, 25)

¹⁶ Αξίζει να σημειώσουμε ότι στο λόγο των συμμετεχόντων μας συχνά διακρίνεται μια εξιδανίκευση (π.χ. στο παρακάτω απόσπασμα: «Θα' λεγα αρμονία, εμπιστοσύνη και στήριξη. Αμοιβαία, έτσι όλα αυτά με αμοιβαία, αρμονία μάλλον, αμοιβαία στήριξη αμοιβαία εμπιστοσύνη, αρμονία, **μια καλή σεξουαλική σχέση**, ε, ζωή. Αυτά. Αυτούς τους 3 άξονες που σας είπα. Με αυτό το (.) να μπορείς να ακολουθείς τα βήματα του άλλου. Κάπως έτσι το πάω λίγο στη μουσι... όχι μουσική αλλά με τη λογική αυτή. Ναι αυτό το πράγμα. Δηλαδή κάποια στιγμή ο ένας είναι up ο άλλος... εγώ το πάω με τα κύματα [γέλια] κρατάς τραβάει τον άλλον. Ναι είναι, δηλαδή δεν υπάρχει κατ' εμέ πορεία ζευγαριού που να πηγαίνει και συνέχεια έτσι [κάνει κίνηση] και .. είναι κυματισμοί, φανταστείτε 2 κυματισμούς, εγώ έτσι το αισθάνομαι, 2 κυματισμούς που όταν τα 2 top βρεθούν εκεί έχεις αυτό που λένε ευτυχία; Ξέρω γω, εντάξει περνάς πολύ καλά ας πούμε. Σαν να τρέχουν κύματα, προς το τέλειο» (Θοδωρής, 46) στον τρόπο που περιγράφεται η σχέση του ζευγαριού. Αυτό όμως δεν αναιρεί το γεγονός ότι είτε σε πραγματικό είτε σε φαντασιστικό επίπεδο κάποιες αξίες θεωρούνται απαραίτητες για την επιτυχία της σχέσης αλλά και για την ολοκλήρωση των απόμων μέσα σε αυτές.

Τόσο οι άντρες και όσο και οι γυναίκες του δείγματός μας μιλούν για δέσμευση με κάποιον σημαντικό άλλο και μοιράζονται το φόβο ότι, αν δεν υπάρξει αμοιβαία προσπάθεια, η σχέση θα τελματώσει και θα επέλθει χωρισμός¹⁷. Οι σχέσεις δεν γίνονται αντιληπτές ως αυτονόητες ή στατικές αλλά ως διεργασίες υπό εξέλιξη¹⁸. Ένα αναπόφευκτο εξελικτικό στάδιο είναι η μετάβαση από την αρχική φάση του έρωτα και του πάθους σε κάτι πιο «βαθύ» και ουσιαστικό για το οποίο υπάρχει η υπόρρητη επιθυμία να έχει κάποια διάρκεια. Η ύπαρξη ομοιοτήτων και σημείων συνάντησης (ενδιαφερόντων, παρόμοιας φάσης ζωής, κλπ) θεωρούνται απαραίτητα συστατικά μιας βιώσιμης σχέσης. Ταυτοχρόνως, η διατήρηση της ατομικότητας και της διαφορετικότητας εαυτού και άλλου τονίζονται ως αναγκαιότητες.¹⁹

Το σεξουαλικό-ερωτικό στοιχείο είναι κυρίαρχο, αν και σε πρώτη ανάγνωση τονίζονται οι περισσότερο ηθικές και ιδανικές πλευρές της σχέσης. Άντρες και γυναίκες έχουν δικαίωμα στη σεξουαλική ευχαρίστηση και μιλούν τόσο για τη σχέση, όσο και για τα πιθανά προβλήματα που παρουσιάζονται στην ερωτική ζωή. Με άλλα λόγια, η σχέση, και ιδιαίτερα η σεξουαλική όψη της σχέσης, δε θεωρούνται δεδομένες. Η θεσμοθέτηση της σχέσης δεν παρουσιάζεται ως επιτακτική ανάγκη. Όταν συμβαίνει, παρουσιάζεται ως αποτέλεσμα συνειδητής επιλογής, έστω κι αν συντέλεσαν κοινωνικές πιέσεις σε αυτό. Από την άλλη, η τεκνοποιία δεν αποτελεί τον κύριο στόχο της σεξουαλικής δραστηριότητας και ευρύτερα της ερωτικής σχέσης, ακόμη και όταν αυτή είναι θεσμοθετημένη, ενώ άλλες φορές η τεκνοποιία αποτελεί τον

¹⁷ «Η καλή σχέση επιτρέπει και το χωρισμό ή τη μετεξέλιξη της σε κάτι άλλο.» (Μαριλένα, 43)

¹⁸ «Δηλαδή είναι μια συνεχής πάλη αυτή η σχέση όπου τίποτα δεν είναι σταθερό. Απλά η κίνηση όταν κινούμαι εξελίσσομαι. Η στασιμότητα δεν υπάρχει πουθενά στασιμότητα. Δηλαδή μερικοί άνθρωποι μπορεί να λένε ότι η σχέση έχει κουραστεί έτσι έχει κάτσει κι αυτό το κάτσει κι αυτό κίνηση είναι» (Λεωνίδα, 47)

¹⁹ «Πάρα πολύ, πάρα πολύ, πάρα πάρα πολύ (ο σεβασμός στη διαφορετικότητα του άλλου). Δηλαδή αν το σκεφτώ κι απ' την προηγούμενη όπου πιστεύω ότι δεν πήγε και πάρα πολύ καλά, αυτό ήταν πάρα πολύ σημαντικό όμως γιατί δεν είχαμε οριοθετήσει, όχι ότι οριοθετείς ένα, δύο, τρία, αυτό είναι το δικό μου αυτό είναι το δικό σου, αλλά με τις πράξεις σου λες ότι εγώ θέλω εδώ να αναπνέω και να είμαι καλά και να μη νιώθω το χνώτο σου στο σβέρκο μου και γενικά ας πούμε. Ε, και με το Σ αυτό βγήκε από την πρώτη μέρα, δηλαδή απόλυτος σεβασμός σ' αυτά που κάνω εγώ και σ' αυτά που κάνει εκείνος.» (Δάφνη, 25)

κύριο λόγο για τη θεσμοθέτηση της σχέσης. Οι σχέσεις φαίνεται να αποτελούν σημείο συνάντησης προσωπικών, εξατομικευμένων διαδρομών (οι οποίες παραμένουν συγχρόνως αντικειμενικές κοινωνικές τροχιές, που ωστόσο δε δρουν νομοτελειακά). Αυτό που βλέπουμε να διαγράφεται είναι ένα μοντέλο «υποκειμενικών» και «διυποκειμενικών» σχέσεων που επιτρέπει μεγαλύτερη ισότητα και εμπιστοσύνη, νέου τύπου ευχαριστήσεις αλλά και ματαιώσεις, συγκρούσεις και διαπραγματεύσεις, τις οποίες τα άτομα οφείλουν να διαχειριστούν, τόσο με τον εαυτό τους, όσο και μεταξύ τους. Η σεξουαλικότητα αποτελεί βασικό στοιχείο για τη συγκρότηση και τη διατήρηση της σχέσης²⁰, με άλλα λόγια η ερωτική σχέση αποτελεί «επιλογή τρόπου ζωής»²¹ (Seidler, 1995). Ωστόσο, διαπιστώνονται κάποιες υπόρρητες εντάσεις.

Οι συμμετέχοντές μας έδωσαν μεγάλη σημασία στην επικοινωνία, το μοίρασμα και την έκφραση των συναισθημάτων. Παρά ταύτα ο χώρος των συναισθημάτων και της οικειότητας παραμένει σε μεγάλο βαθμό «γυναικεία υπόθεση»²² αν και ο λόγος των αντρών αντικατοπτρίζει τις προσπάθειες τους να διαχειριστούν και να διαπραγματευτούν τις ευαίσθητες πλευρές του εαυτού τους²³.

Ο ετερόφυλος άλλος συχνά συνεχίζει να εκλαμβάνεται ως ένας διαφορετικός κόσμος, όχι απαραίτητα καλύτερος ή χειρότερος, τον οποίο τα υποκείμενά μας δηλώνουν ότι προσπαθούν να προσεγγίσουν μέσα από τη στενή επαφή και συναστροφή, αρχικά με οικείους ετερόφυλους άλλους (γονείς, αδέρφια), και αργότερα μέσα από τις ετερόφυλες διαπροσωπικές

²⁰ Για μια εκτενέστερη συζήτηση της εξέλιξης της γονιμότητας και της λεγόμενης δημογραφικής μετάβασης στη χώρα μας και της συνάρτησής της με τις αλλαγές του τρόπου του σχετίζεσθαι μεταξύ αντρών και γυναικών βλ. Μπαγκαβός, Χ (2004) και Μουσσούρου, Λ. Μ. (2004)

²¹ Υπενθυμίζουμε ότι η έννοια του ζευγαριού και κατ' επέκταση του γάμου ως εκούσια σχέση βασισμένη στον έρωτα και τη σεξουαλική έλξη δεν αποτελεί οικουμενικό μοντέλο ή πρότυπο (π.χ. Haleh Afshar, 2002)

²² «Λίγοι άνδρες ασχολούνται με τα συναισθήματα.» (Ντίνος, 49)

²³ Η Aubert (1997) χρησιμοποιεί τον όρο «συμφιλιωμένος άντρας» για να αναφερθεί σε αυτόν που νιώθει πολύ άνετα ανάμεσα στις δυο συντεταγμένες της ταυτότητάς του, την αρσενική και τη θηλυκή.

σχέσεις. Όταν ενεργοποιούνται στερεότυπα του φύλου, ή του σχετιζοσθαι γενικά, απουσιάζει η άμεση ιεραρχική αξιολόγηση, και αυτό που προέχει φαίνεται να είναι η ανάγκη κατανόησης και ερμηνείας μιας κατάστασης την οποία αδυνατούν να ερμηνεύσουν με άλλες κατηγορίες.

Γεγονός όμως παραμένει ότι υπάρχει μια βιωμένη ρευστότητα και μια διαδικασία διαπραγμάτευσης τόσο στο ενδοψυχικό και διατομικό όσο και στο κοινωνικό επίπεδο. Αυτή η ρευστότητα και η αμφισημία εκφράζεται ως εξιδανίκευση του παρελθόντος όπου φαντάζονται ότι τα πράγματα ήταν πιο αυθεντικά και απλά και ως ανησυχία για την πορεία και την εξέλιξη των σχέσεων σήμερα. Ενώ αναγνωρίζονται τα σημεία σύγκλισης μεταξύ αντρών και γυναικών στο ερωτικό ζευγάρι, ταυτόχρονα διαφαίνεται και μια τρόπον τινά διαλεκτική ένταση μεταξύ πρακτικών και αναπαραστάσεων που αναδύονται σε συνάρτηση με ευρύτερες ιστορικο-κοινωνικές αλλαγές, και, πρακτικών και αναπαραστάσεων που είναι συνυφασμένες με μια κατά τεκμήριο παραδοσιακότερη αντίληψη περί διαφυλικών σχέσεων γενικά και ειδικότερα περί της σχέσης του ζευγαριού.

Σχηματοποιώντας ως ένα βαθμό τα ευρήματά μας αλλά και τις αντικειμενικές διεργασίες των οποίων αποτελούν αντανάκλαση θα μπορούσαμε να διαπιστώσουμε δύο παράλληλα φαινόμενα:

1. Η ανάδυση κατά τεκμήριο νέων ρόλων, προτύπων, αξιών, κλπ από τη μια γίνεται αποδεκτή ως ένδειξη της τρέχουσας κατάστασης των πραγμάτων. Συγχρόνως όμως βιώνεται σε έντονο βαθμό ως σύγχυση, ως έλλειψη σαφών οριοθετήσεων, εν τέλει ως «κρίση», παράλληλα με μια υπόρρητη εξιδανίκευση ενός άλλου ιστορικού χωροχρόνου όπου τα πράγματα ήταν πιο απλά, σαφή, οριοθετημένα, λειτουργικά.

2. φωτογραφικά μιλώντας, το αρνητικό του παραπάνω είναι ο τρόπος με τον οποίο εκλαμβάνεται η υποχώρηση του «παλιού» συστήματος αξιών. Το εν λόγω σύστημα αξιών και πρακτικών από τη μια γίνεται αντικείμενο έντονης κριτικής τόσο αναφορικά με τις κοινωνικές ιεραρχήσεις που συντηρούσε, όσο και αναφορικά με αυτές καθαυτές τις

εσωτερικές του αντιφάσεις, που συχνά προσδιορίζονται ως αντιφάσεις μεταξύ του φαινομενικού και αυτού που πραγματικά συνέβαινε. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, μέσα από τη διαπίστωση της παρούσας κρίσης μπορούμε να εντοπίσουμε μια διεργασία οιονεί πένθους, αναφορικά με την απώλεια της προϋπάρχουσας ιδανικής κατάστασης.

Σε μια απόπειρα αποσαφήνισης των παραπάνω νομίζουμε πώς η «τάξη των πραγμάτων» θα μπορούσε να αναστυσταθεί θεωρητικά ως εξής: προφανώς βιώνουμε ένα πλέγμα από αντικειμενικές κοινωνικές εξελίξεις που περιλαμβάνουν διεργασίες έντασης, διαπραγμάτευσης, αστάθειας, τόσο στο άτυπο καθημερινό επίπεδο του βιώματος όσο και στο θεσμικό επίπεδο. Πτυχή αυτών των εξελίξεων αποτελούν οι εντάσεις και οι αντιφάσεις στο επίπεδο των προσωπικών αναπαραστάσεων. Το «παλιό» επιβιώνει μέσα στο «νέο» και το «νέο» δεν προκύπτει ως μια δραστική κατάργηση του «παλιού» αλλά μέσα από επίπονες και μακροχρόνιες διεργασίες διαπραγμάτευσης κάθε πτυχής του.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Afshar, H. (2002). *Marriage and Family in a British Pakistani Community*. Στο *Gender: A Sociological Reader*. S. Jackson & S. Scott (επιμ.) London: Routledge.
- Ainsworth, M. D. (1991) Attachments and other affectional bonds across the life cycle. Στο *Attachment across the life cycle*. C. M. Parkes, J. Stevenson-Hinde & P. Marris (επιμ.) London: Routledge.
- Aubert, N. (1997) «Ο Δυσδιάκριτος Άνδρας: Από τη Διχοτόμηση στη Σύγχυση της Ταυτότητας» στο Κλ. Ναυρίδης & Ν. Χρηστάκης (Επιμ.) *Ταυτότητες: Ψυχοκοινωνική Συγκρότηση*, Αθήνα, Καστανιώτης
- Babcock, J. C., Waltz, J., Jacobson, N.S., Gottman, J.M. (1993). Power and violence : The relationship between communication patterns, power discrepancies and domestic violence. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61, 40-50.
- Bartholomew, K. & Horowitz, L.M. (1991) Attachment styles among young adults: A test of a four category model in *Journal of personality and Social Psychology*, 61, 226-244
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147-178.
- Baxter, L. A. & Montgomery, B. M. (1996) *Relating: Dialogues and dialectics* Guilford Press, New York
- Benjamin, J. (1988). *The Bonds of Love: Psychoanalysis, Feminism, and the Problem of Domination*. New York: Pantheon.
- Berscheid, E. (1985). Interpersonal attraction. In G. Edwrds & E. (επιμ.), *The handbook of social psychology* (3rd edition, vol 2, 413- 484. New York: Random House.
- Berscheid, E., & Lopes, J. (1977) A temporal model of relationship satisfaction and stability, R.J. Sternberg and M. Hojjat (επιμ) *Satisfaction in Close Relationships*. New York: Guilford.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*. Stanford U Press, standford CA (μετ. Richard Nice)

- Bowlby, J. (1973). *Attachment and Loss*. Vol. 2, Separation : Anxiety and Anger. London, Hogarth.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and Loss*. Vol. 3, Loss : Sadness and Depression. London, Hogarth.
- Braiker, H. B. & Kelley H. H. (1979). Conflict in the development of close relationships. In R. L. Burgess & T. L. Huston (Eds.), *Social exchange in developing relationships*, pp. 135- 168. New York: Academic Press
- Cahn, D. D. (1992) *Conflict in intimate relationships*. NY: The Guilford Press.
- Cantos, A. L., Neidig, P. H., O'Leary, K. D. (1994). Injuries of women and men in a treatment program for domestic violence. *Journal of Family Violence*, 9, 113-24.
- Cate, R. M., Lloyd S. A. and Long E. (1988). The role of rewards and fairness in developing premarital relationships. *Journal of Marriage and the family* 50, 443- 52.
- Chodorow, N. (1980). *Gender Relation and Difference in Psychoanalytic Perspective*. Στο the future of difference, H. Eisenstein & J. Jardine (επιμ.), Boston: G.K Hall.
- De Rougemont, D. (1982) *Love in the Western World*. (μετάφραση Μ. Belgium) Princeton, NJ: Princeton, University Press.
- Dimen, M. (1998), *Polyglot Bodies*. Στο *The Relational Construction of the Body*, επιμέλεια: F.S. Anderson & L. Aron. Hillsdale, NJ: The Analytic Press. Σελ. 65-93.
- Drigotas, S. M., & Rusbult, C. E. (1992). Should I stay or should I go? A dependence model of breakups. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 62–87.
- Duck and R. Gilmour (eds) *Personal Relationships 1: Studying Personal Relationships*. London, New York, San Francisco: Academic Press
- Erikson, E. (1968) *Identity, Youth, and Crisis*. New York: W.W. Norton.
- Feeney J. A & Noller, P. (1996). Attachment style as a predictor of adult close relationships. *JPSP*, 58, 281- 291.
- Fletcher, G. (2002). *The New Science of Intimate Relationships*. Oxford, Blackwell.

- Freud, S. (1910) A special type of choice of object made by men. S.E., XI σελ.165-175
- Freud, S. (1921) *Group Psychology and the Analysis of the Ego*. S.E., XVIII
- Giddens, (1992) *The Transformation of intimacy. Sexuality, Love & Eroticism in Modern Societies*. Stanfrod, CA: Stanford University Press
- Giddens, A. (2005). *Η μεταμόρφωση της οικειότητας. Σεξουαλικότητα, αγάπη και ερωτισμός στις μοντέρνες κοινωνίες*. Αθήνα, Πολύτροπον (Το πρωτότυπο έργο εκδόθηκε 1992).
- Gottman, J. M. (1994). What predict divorces? The relationship between marital processes and marital outcomes. Hillsdale, NJ: Lavirence Eribaum Associates Inc.
- Hatfield, E., Traupmann, J. (1981). Intimate relationships: a perspective from equity theory. In S.W. Duck, R.Gilmour (Eds), *Personal relationships: Vol.1. Studying personal relationships*. London, Academic Press.
- Hatfield, E., Traupmann, J., Sprecher, S., Utne, M., Hay, J. (1985). Equity and intimate relations: recent research. In W. Ickes (Ed.), *Compatible and incompatible relationships*. New York, Springer-Verlag.
- Hesse, E. & Main, M. (2000). Disorganized infant, child, and adult attachment: collapse in behavioral and attentional strategies. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48 (4), pp. 1097-1127)
- Hinde, R. A (1997). Relationships. A Dialectical Perspective. Psychology Press:UK
- Hinde, R.A. (1981). The bases of a science of interpersonal relationships, in S.W. Duck and R. Gilmour (επιμ.) *Personal Relationships 1: Studying Personal Relationships*. London, New York, San Francisco: Academic Press.
- Hommans, G. C., (1961, 1974). Social behaviour : its elementary forms. London
- Jamieson, Lynne (2002). Intimacy Transformed? Στο Gender: A Sociological Reader. Επιμ. S. Jackson & S. Scott. London: Routledge.

- Johnson, M.P. (1982). Social and cognitive features of the dissolution of commitment to relationships. In S. Duck (Ed.), *Personal relationships 4: dissolving personal relationships*. London, Sage.
- Kegan, R. (1982). *The Evolving Self*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Kelley, H. H., Bercheid, E., Christensen, A., Harvey, I. H., Huston, T. L., Levinger, G., Mc Clintrock, E., Pepleu, L. A., & Peterson, D. R. (1983). *Close relationships*. San Francisco, Freeman.
- Laplanche, J., Pontalis J-B. (1986) *Λεξιλόγιο της ψυχανάλυσης*. Αθήνα, Κέδρος
- Leibowitz, M. R. (1983). *The chemistry of love*. Boston, Little, Brown.
- Lloyd, S. A, Cate, R. M., & Heeton, J. M. (1984). Predicting premarital relationship stability. *J Murtion*, 46, 71- 76.
- Luhmann, N. (1982). *Love as Passion. The Codification of Intimacy*. (J. Gaines & D. L. Jones) Stanford, CA: Stanford University Press. (1998)
- Mahler, M., Pine, F. & Bergman, A. (1975), *The Psychological Birth of the Human Infant: Symbiosis and Individuation*. London: Hutchinson.
- Main, M. (2000). The Organized categories of infant, child and adult attachment: flexible vs. inflexible attention under attachment related stress. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 48 (4), pp. 1055-1096,
- McAdams, D. P. (1988). Personal needs and personal relationships in Duck (1988). P. p. 7- 22.
- Michaels, J. W., Acock, A. C., & Edwards, J. N. (1986). *Social exchange and equity determinants of relationship commitment*. *JSPR*, 3, 161- 175.
- Minuchin, S. & Fishman, H. C. (1981). *Family Therapy Techniques*. Northvale, NJ: Jason Aronson, Inc.
- Mitchell, S. A. (2002). *Can love last? The fate of romance over time*. New York: Norton & Company.
- Μουσοῦρου, Λ. Κ. (2004). Εργασία και Οικογενειακή Ζωή. Στο *Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής: Θεωρητικές Αναφορές και Εμπειρικές Διερευνήσεις*. Επιμ. Λ. Κ. Μουσοῦρου και Μ. Στρατηγάκη. Gutenberg.

- Μπαγκαβός, Χ. (2004). Δημογραφικές διαστάσεις των μεταβολών της οικογένειας και των νοικοκυριών στην Ελλάδα – Μια Πρώτη Προσέγγιση. Στο *Ζητήματα Οικογενειακής Πολιτικής: Θεωρητικές Αναφορές και Εμπειρικές Διερευνήσεις*. Επιμ. Λ. Κ. Μουσούρου και Μ. Στρατηγάκη. Gutenberg.
- Μπαμπινιώτη, Μ. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Κέντρο Λεξικολογίας.
- Perlman, D. & Fehr, D. (1987). The development of marital relationships in Duck (1987), pp. 13- 42.
- Raush (Eds.), *Close relationships: perspectives on the meaning of obstinacy*. Amhurst, MA: Univeristy of Massachusetts.
- Regan, P. (1998). Of lust and love. Beliefs about the role of sexual desire in romantic relationships. *Personal Relationships*. 5, 139-157.
- Rholes, W. S., Simpson, J. A & Stevens, J. G (1998) Attachment Orientations, Social Support, and Conflict Resolution in Close Relationships. Στο *Attachment Theory and Close Relationships*. J. A. Simpson & W. S. Rholes. (επιμ.) The Guilford Press.
- Rosenblatt, P.C., (1977). Needed research on commitment in marriage. In G. Levinger & H. L.
- Rubin, Z. (1970). Measurement of Romantic Love. *Journal of Personality and Social Psychology*. New York, Basic Books.
- Rubin, Z. (1973). *Liking and Loving: An Introduction to Social Psychology*. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- Rubin, L. B. (1991) *Erotic Wars*. New York: Harper & Row.
- Rusbult, C. E. & Buunk, B. P. (1993). Commitment processes in close relationships: an independence analysis. *JSPR*, 45, 101- 117.
- Rusbult, C. E. (1983). A longitudinal test of the investment model. The development (and deterioration) of satisfaction and commitment in heterosexual involvement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 45, 101- 117.
- Scharff, S. J. (1989) *Foundations of Object Relations Family Therapy* (επιμ.), Northvale, NJ: Jason Aronson, Inc.

- Seidler, Jeleniewski, V., Men, Heterosexualities, and Emotional Life, Στο Pile, S., Thrift, N., (επιμ), (1995) *Mapping the Subject: geographies of cultural transformation*, Routledge, London
- Smirgel-Chasseguet, J. (1985). The ego Ideal: A Psychoanalytic Essay on the Malady of the ideal (Trans Paul Barrows) New York: Norton & Company.
- Sternberg, R. J., Soriano, L. J. (1984). Styles of conflict resolution. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 115-126.
- Sullivan, H. S. (1953). Conceptions of modern psychiatry. New York: Norton
- Walster, E., Walster, G. W., Berscheid, E. (1978). *Equity theory and research*. Boston, M.A, Allyn & Bacon.
- Weiss, R. S. (1990). *Staying the Course*. New York: Fawcett Columbine.
- Weiss, R. S. (1991) The attachment bond in childhood and adulthood. Στο *Attachment across the life cycle*. C. M. Parkes, J. Stevenson-Hinde & P. Marris (επιμ.) London: Routledge.
- White K. M., Speisman, JC., Jackson, D., Bartis, S., & Caslos, D. (1986). *Intimacy maturity and its correlates in young married couples*. JPSP, 50, 152- 162
- Winnicott, D. W. (1958). The Capacity to be Alone. Στο *The maturational processes and the facilitating environment* (1965). New York: International Universities Press.
- Winnicott, D.W. (1967). The mirror role of mother and family in child development. Στο *Playing and Reality*. Harmondsworth, UK: Penguin Books.
- Young-Eisendrath, P. (1999) *Women and Desire: Beyond wanting to be wanted*. New York: Random House.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

Οδηγός συνέντευξης ζευγαριού:

- (1) Είχες ή έχεις κάποιο δεσμό; Αισθάνεσαι ότι είσαι ζευγάρι με κάποιον; Τι σημαίνει να έχεις δεσμό (να είσαι ζευγάρι);
- (2) Μίλησέ μου για κάποια σχέση σου σημαντική; Τι την έκανε σημαντική αυτή τη σχέση; Θέλεις να μου περιγράψεις πώς ξεκίνησε και πώς εξελίχθηκε;
- (3) Τι κοινό (πρέπει να) έχουν δυο άνθρωποι που είναι μαζί (ενδιαφέροντα, αξίες, προσδοκίες, παρέες, παρελθόν....;)
- (4) Τι θέλεις (τι περιμένεις) να σου προσφέρει ο άλλος σε μια σχέση; Τι προσφέρει εσύ;
- (5) Συζητάς τα πάντα με τον άνθρωπο που είσαι μαζί; Τι δεν συζητάς, για ποιους λόγους; Αισθάνεσαι ότι ο άλλος συζητάει τα πάντα μαζί σου; Θα ήθελες να συζητάτε τα πάντα;
- (6) Εκφράζεις στον άλλο όλα τα συναισθήματά που έχεις (γι' αυτόν, για τη σχέση, για άλλους ανθρώπους, για δικά σου προβλήματα);
- (7) Αισθάνεσαι ότι ο άλλος σε καταλαβαίνει (πότε και σε τι καλά και πότε και σε τι άσχημα); Που οφείλεται αυτό (η κατανόηση ή η έλλειψη); Εσύ νιώθεις πως τον καταλαβαίνεις (τον γνωρίζεις πολύ καλά, κάθε πτυχή του εαυτού του);
- (8) Τι κάνεις όταν ο άλλος δεν σε καταλαβαίνει; Σε καλύπτει αυτό που κάνεις ή θα 'θελες να κάνεις κάτι άλλο που για κάποιο λόγο δεν μπορείς (τι σε κάνει να μην μπορείς);
- (9) Πώς (και γιατί) δημιουργούνται διαφωνίες, καυγάδες κλπ. Τι γίνεται όταν διαφωνείς με τον άλλο;
- (10) Ποιος παίρνει τις πρωτοβουλίες στη (σε μια) σχέση (πρωτοβουλίες γενικώς, στον έρωτα στη συμφιλίωση, στις δραστηριότητες);
- (11) Ανησυχείς μήπως χάσεις τον άλλο; Πώς θα ήταν (ή πώς ήταν) αν τον έχανες; Αισθάνεσαι ότι ο άλλος ανησυχεί μήπως σε χάσει; Τι τον κάνει να ανησυχεί;
- (12) Αλλάζουν οι σχέσεις (πλαστικότητα της σεξουαλικότητας);
- (13) Τι είναι αυτό που σε ελκύει πρώτο σε έναν άνδρα (τι κοιτάς πρώτα); Εσένα, τι πιστεύεις ότι σε κάνει ελκυστική στους άνδρες; Τι σε απωθεί; Τι σε σένα πιστεύεις ότι απωθεί τους άνδρες; (μας ενδιαφέρει να δούμε τα όμοια και τα κοινά κριτήρια, ανεξαρτήτως του αν αναφέρονται στην προσωπικότητα ή τη φυσική παρουσία του άλλου).

(14) Πώς θα ήταν μια ιδανική σχέση; Πες μου μερικά από τα σημαντικότερα πράγματα που ζητάει μια γυναίκα σε μια σχέση; Τι πιστεύεις ότι ζητάνε οι άνδρες από μια σχέση (μας ενδιαφέρουν οι διαφορές ανά «κύκλο ζωής»);

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ

Προφίλ Συμμετεχόντων

		ΨΕΥΔΩΝΥΜΟ	ΗΛΙΚΙΑ	ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΕΠΙΕΠΔΟ ΜΟΡΦΩΣΗΣ	ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ
25-34	Άνδρες					
	1	Άρης	25	Φοιτητής	Ανώτατο	Σχέση 4 χρόνια
	2	Κυριάκος	29	Υπάλληλος ναυτιλιακής εταιρείας	Ανώτατο	
	3	Γεράσιμος	25	Φοιτητής	Ανώτατο	Σχέση 2 μ.ηνες
	4	Γρηγόρης	26	Δημοσιογράφος	Ανώτατο	Σχέση 1 χρόνο
	5	Μάκης	31	Τραπεζικός Υπάλληλος	Ανώτατο	Σχέση 3 χρόνια
	Γυναίκες					
	1	Κέλλυ	26	Ιδιωτική υπάλληλος	Ανώτατο	Σχέση 2,5 χρόνια
	2	Αναστασία	34	Εγκληματολόγος-Εκπαιδευτικός	Ανώτατο	Χωρίς Σχέση
	3	Σταυρούλα	29	Ιδιωτική υπάλληλος	Ανώτερο	Χωρίς Σχέση
4	Βάσια	28	Ιδιωτική υπάλληλος	Ανώτερο	Συζεί-Σχέση 3 χρόνια	
5	Δάφνη	25	Πρώην ιδιωτική υπάλληλος-προς αναζήτηση εργασίας	Ανώτατο	Συζεί-Σχέση 3 χρόνια	
35-44	Άνδρες					
	1	Δημοσθένης	38	Ναυτιλιακά		Παντρεμένος-2 παιδιά
	2	Πάρης	43	Ιδιωτικός Υπάλληλος	Ανώτερο	Χωρισμένος-χωρίς σχέση
	3	Αποστόλης	36	Ιδιωτικός Υπάλληλος	Ανώτατο	Χωρίς Σχέση
	4	Τάκης	38			Συζεί
	5	Διονύσης	44			
	Γυναίκες					
	1	Σόνια	43	?		Σε διάσταση - 2 παιδιά
	2	Μαριάνθη	37	Ιδιωτική Υπάλληλος	Ανώτερο	Σχέση 2,5 χρόνια
	3	Αλίκη	35	Ιδιωτική Υπάλληλος	Ανώτατο	Παντρεμένη-1 παιδί
4	Λίτσα	36	Ιδιωτική Υπάλληλος	Ανώτερο	Σχέση 7 μήνες	
5	Μαριλένα	43	Ψυχολόγος	Ανώτατο	Χήρα - 1 παιδί	
45-54	Άνδρες					
	1	Μανόλης	45	Προϊστάμενος ασφάλειας σε τράπεζα	Μέσο	Χωρισμένος-2 παιδιά-Σχέση
	2	Λεωνίδα	47	Ψυχολόγος	Ανώτατο	Παντρεμένος-1 παιδί
	3	Γιάννης	49			
	4	Θοδωρής	46	Ελεύθερος Επαγγελματίας	Ανώτερο	Παντρεμένος
	5	Ντίνος	49	Επιχειρηματίας	Μέσο	Χωρισμένος-2 παιδιά
Γυναίκες						

	1	Μάρω	45	Δημ.Υπάλληλος	Ανώτερο	
	2	Βάλια	49	Εκπαιδευτικός	Ανώτατη	Παντρεμένη-2 παιδιά
	3	Ελεάννα	51	Εκπαιδευτικός	Ανώτατη	Παντρεμένη-2 παιδιά
	4	Δήμητρα	46	Χημικός	Ανώτατη	Χωρίς Σχέση
	5	Έλενα	49	Δημ.Υπάλληλος	Ανώτερο	Παντρεμένη-2 παιδιά